

Вісник Академії управління МВС

4, 2007

Журнал заснований
18 грудня 2006 року

Видається
4 рази на рік
Свідомство
про державну
реєстрацію серія КВ
№ 12112-983Р

Рекомендовано до
друку Вченою радою
Академії управління
МВС
протокол № 14
від 31.07.2008

Адреса
редакційної колегії:
02121, м. Київ,
вул. Колекторна, 4
Тел. (044) 561-18-35,
тел./факс:
(044) 564-66-32
E-mail: au2006@ukr.net
Веб-сайт Академії
управління МВС
www.aumvs.kiev.ua

Редакційна колегія:

Білоус В.Т., д.ю.н., проф., (голова);
Барко В.І., д.психол.н., доц.;
Грохольський В.Л., д.ю.н., доц.;
Засанський В.В., д.е.н., проф.;
Захматов В.Д., д.т.н., проф.;
Коваленко В.В., д.ю.н., проф.;
Копиленко О.Л., д.ю.н., проф.;
Корецький М.Х., д.держ.упр., проф.;
Мурашин О.Г., д.ю.н., проф.;
Олуйко В.М., д.держ.упр., проф.;
Попович В.М., д.ю.н., проф.;
Рижих В.М., д.держ.упр., проф.;
Ткаченко А.М. д.держ.упр., проф.;
Тронь В.П., д.держ.упр., проф.;
Чайковський А.С. д.і.н., проф.;
Шамрай В.О., д.держ.упр., проф.;
Ярмиш О.Н., д.ю.н., проф.;
Бабенко В.Г., к.пед.н., доц.;
Боярко Г.В., к.пед.н., доц.;
Братков І.С., к.ю.н., доц.;
Гвоздецький В.Д., к.філос.н., доц.;
Заросило В.О., к.ю.н., доц.;
Кагадій М.І., к.ю.н.;
Клачко В.М., к.пед.н., доц.;
Корчовий В.М., к.ю.н., доц.;
Котляр В.Ю., к.ф.-м.н., доц.;
Проценко Т.О., к.держ.упр., доц.;
Шепелєва Н.В., к.ю.н., доц.;
Шестопалова Л.М., к.ю.н., с.н.с.;
Шилінгов В.С., к.ю.н., доц.;
Возник М.В.

УДК 34+35

ББК Х

А382

Засновник

Академія управління Міністерства внутрішніх справ

Вісник Академії управління МВС

Науковий журнал

Журнал створено з метою поширення нових науково-правових знань, публікації основних результатів наукових досліджень у галузі права та державного управління, сприяння розвитку сучасної освіти та розв'язання теоретичних і практичних проблем права, правозастосування та державного управління.

Призначений для працівників правоохоронних, судових та інших державних органів, науковців у галузі права та державного управління, студентів вищих юридичних і суміжних закладів освіти, членів правозахисних організацій та всіх, хто цікавиться питаннями науки, права та державного управління.

Редакційна колегія залишає за собою право редагувати, скорочувати та відхиляти рукописи. Статті, прийняті до друку, обов'язково рецензуються.

Передрук статей можливий лише з дозволу редакційної колегії.

Надані для публікації матеріали не повертаються.

З М І С Т

Віктор ГВОЗДЕЦЬКИЙ

Проблеми становлення конституційного ладу в Україні в умовах побудови громадянського суспільства і правової держави.....6

Організація та діяльність органів внутрішніх справ України

Тетяна КОНОНЕЦЬ

Особливості притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб системи МВС України 14

Організація та діяльність міліції України

та поліції зарубіжних країн

Володимир ЗАРОСИЛО

Система комплектування та професійної підготовки спеціальних підрозділів зарубіжних країн і перспективи її використання в ОВС України.....23

Психолого-педагогічне та кадрове забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України

Оксана ВОЛОШИНА

Роль керівника в оптимізації позитивного соціально-психологічного клімату в колективах працівників ОВС.....30

Вадим БАРКО

Сучасні психологічні аспекти управління персоналом в органах внутрішніх справ.....41

Юрій КОТЛЯР

Проблеми впровадження психометричних методик у професійно-психологічний відбір.....53

Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності

Олександр САМОФАЛОВ

Співвідношення кримінально-правової та оперативно-розшукової політики.....62

Тарас ПРОЦЕНКО, Інна ЛИФАР

Психолого-правові особливості оперативно-розшукової діяльності працівників підрозділів кримінальної міліції.....70

Інформаційні технології в управлінській діяльності органів внутрішніх справ України

Григорій МОРОЗ

Актуальні напрями використання інформаційних технологій у діяльності ОВС.....85

Загальнотеоретичні аспекти держави та права, актуальні питання захисту прав людини

Анатолій ЧАЙКОВСЬКИЙ

Релігійний екстремізм в Україні: реальність і тенденції.....95

Оксана РОМАНЕНКО

Передумови інтеграції в соціум молоді з особливими потребами102

Боротьба зі злочинністю та забезпечення громадського порядку

Володимир ГРАБЕЛЬНИКОВ

Взаємодія міліції з органами місцевого самоврядування та населенням під час курортно-туристичного сезону.....110

Академічна освітня діяльність у системі юридичної освіти МВС України

В'ячеслав РУДНИЦЬКИЙ

Плавання як складова системи фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ України.....125

Володимир КЛАЧКО, Олена Максименко

Використання інноваційних технологій
у навчальному процесі Академії управління МВС..... 131

Василь ШИЯН, Михайло ВОЗНИК

Міждисциплінарні зв'язки, методика та дидактика
викладання дисциплін, предметом яких є ризик
і небезпека в ОВС 137

Методологічні проблеми науки

Валерій КОТЛЯР

Реформування наукової сфери України:
оцінювання діяльності як його ключовий момент..... 147

УДК 342.5

Віктор Гвоздецький –
кандидат філософських наук,
доцент, перший проректор
Академії управління МВС

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Розглянуто проблеми становлення конституційного ладу в Україні в умовах побудови громадянського суспільства і правової держави. Зосереджено увагу на реформуванні діяльності органів внутрішніх справ.

In the article the problems of building of Constitutional order in the course of course of construction of civil society and legal state are viewed. Main attention is paid to the sphere of reforms going on in the system of internal affairs.

Ключові слова: громадянське суспільство, правова держава, соціально-економічні перетворення, адміністративно-правова реформа, судово-правова реформа, конституційні зміни.

Прагнення українського народу бути господарем у власному домі притаманне йому впродовж нашої багатовікової героїчної та трагічної історії. Утім, реалізувати це прагнення у повному, юридично-оформленому обсязі вдалося тільки наприкінці ХХ ст. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року став тією відправною подією, з якою пов'язані новітня історія Української держави, її сучасне і майбутнє. Сьогодні ні у кого не виникає сумнівів, що Україна відбулася як держава, вона має властиву сучасним цивілізованим державам інституційну систему державної влади, власне законодавство, зайняла чільне місце у світовому і європейському співтовариствах. За Конституцією Україна розвивається на засадах демократичної, соціальної і правової держави, формування громадянського суспільства.

Водночас весь попередній досвід показав, що сама по собі державність не в змозі сформуватися, це тривала, наполеглива і копітка праця. Нині ми маємо проблеми в соціально-економічній і духовній сферах. Широкого розмаху набула злочинність. Бракує стабільності

та достатньої визначеності у політичному житті. Триває конфронтація між гілками влади, дає збої не у всьому досконала система правосуддя, мають місце порушення прав людини і громадянина [2, 5]. Ці актуальні питання, що хвилюють не лише теоретиків державно-правового будівництва та політиків, але й широкий загал, і будуть предметом розгляду в статті.

В нашій країні об'єктивно виникла потреба системних перетворень. Започатковано та здійснюються соціально-економічні перетворення, адміністративно-правова, судово-правова, муніципальна та інші реформи, зокрема відбувається реформування Міністерства внутрішніх справ України.

Адміністративна реформа має сприяти формуванню ефективної системи державної виконавчої влади в Україні як на центральному, так і на місцевому рівні. Головними напрямками здійснення цієї реформи мають бути: а) визначення оптимальної структури виконавчих органів; б) створення дієвої системи державної служби в Україні; в) утвердження державного та громадського контролю за реалізацією функцій виконавчої влади; г) радикальне підвищення рівня управління державним сектором економіки.

Завданням судово-правової реформи мають стати: створення системи ефективного державного захисту прав і свобод людини та громадянина, підтримання режиму законності та правопорядку в державі. Здійснення судово-правової реформи має забезпечити реформування судової системи і формування єдиної системи судів, реорганізацію функції досудового слідства й органів внутрішніх справ, прокуратури, органів Міністерства юстиції України з розмежуванням їх компетенції і повноважень на підставі Конституції України [3, 133–134].

На реформуванні системи МВС хотілося б більш детально зосередити увагу. Реформування діяльності органів внутрішніх справ має проводитися в контексті державної політики у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку, яка відповідно до європейських стандартів має ґрунтуватися на засадах верховенства права і гарантувати дотримання прав і основоположних свобод людини і громадянина.

З цією метою в Міністерстві внутрішніх справ утворено комісію з розробки Концепції реформування системи МВС України. У під-

готовленому комісією проєкті Концепції визначені мета, основні завдання, принципи та напрями реформування органів внутрішніх справ, їхні функції, структурна побудова та повноваження. Метою реформування є поетапне перетворення системи МВС у цивільне відомство європейського типу.

Реформування ОВС в Україні є невід'ємною частиною демократизації суспільного життя та побудови правової держави. Глибокі зміни соціально-економічних і політико-правових умов функціонування системи МВС України, курс нашої країни на євроінтеграцію, а отже, – на чітку відповідність роботи міліції європейським стандартам правоохоронної діяльності, детермінують відхід від радянської моделі і потребують переходу від репресивно-каральної функції до функції соціально-сервісного обслуговування суспільства [4, 6]. Стосовно муніципальної реформи, то вона має сприяти побудові в Україні демократичної системи місцевого самоврядування, що забезпечуватиме територіальним громадам право самостійно вирішувати на підставі Конституції та законів України питання місцевого значення [3, 134].

При цьому слід зазначити, що розбудова держави і становлення конституційного ладу в Україні відбувалося в складних соціально-економічних умовах при постійній нестабільності ситуації у суспільстві, значних протиріччях між гілками влади. Проте, попри все, 28 червня 1996 року була прийнята Конституція України.

Прийняття Основного Закону нашої держави – визначна подія в історії України, житті її народу. Завершився тривалий і надзвичайно складний конституційний процес, а у розвитку суспільства і держави розпочався якісно новий етап.

Конституція є надзвичайно важливим політико-правовим документом довгострокової дії, вона є фундаментом не тільки сучасного, а й майбутніх перетворень у суспільстві, основою його консолідації.

Час, який минув з дня прийняття Основного Закону, підтвердив життєвість, значущість і найвищу юридичну силу Конституції. Вона стала фундаментом, основою правової системи країни, її законодавства. Конституція України є визначальним чинником забезпечення державного суверенітету нашої країни, консолідації українського суспільства, створення належних умов для самореалізації особистості.

Нині вже усвідомлено глибинну сутність Конституції України як Основного Закону нашої держави. Це не лише правовий акт, що має вищу юридичну силу в державі, а й передусім основа, на якій відбувається процес державотворення, пов'язаний з формуванням відповідних інститутів державної влади і становленням громадянського суспільства. Утім, за цей час так і не було прийнято закони, передбачені чинною Конституцією. Зокрема, від дня прийняття Основного Закону і до сьогодні в Україні не прийняті закони про Президента України, про Секретаріат Президента, про центральні органи виконавчої влади, про адміністративно-територіальний устрій, про опозицію та низку інших. Дотепер не приведено у відповідність до Конституції України 1996 року такий важливий нормативно-правовий акт, як Закон України “Про всеукраїнський та місцеві референдуми” від 3 липня 1991 року.

Разом із цим необхідно зазначити, що Конституція України в редакції від 28 червня 1996 року була компромісним документом. Зокрема, приписи Конституції чітко не розмежовували повноваження органів державної влади, а саме: Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

Варто зазначити, що за минулі роки в суспільстві відбулися суттєві зміни: добігає кінця перехідний період, крім того, необхідно підвести підсумки демократичної трансформації українського суспільства та визначити вектор реформування його політичної системи.

Усе це і зумовило необхідність внесення змін до чинної Конституції, які були зафіксовані Законом України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року, що набув чинності 1 січня 2006 року. Внесені зміни, зокрема, передбачають трансформацію форми державного правління, перехід до її більш демократичної моделі, наближення до європейських стандартів, тобто перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління. У зв'язку з цим відбувся перерозподіл конституційних повноважень Президента України і Верховної Ради України щодо формування Кабінету Міністрів України та підвищення відповідальності уряду і парламенту за стан справ у державі.

Конституційні зміни передбачають утворення у Верховній Раді України сталого, а не ситуативної парламентської більшості. Стат-

тю 83 Основного Закону доповнено положеннями про необхідність і термін формування у парламенті коаліції депутатських фракцій, яка могла б цілеспрямовано і послідовно ставити і вирішувати необхідні питання суспільного та державного розвитку України. Частина 6 ст. 83 Конституції України зазначає, що у Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Водночас указується, що більшість має сформуватися впродовж одного місяця: з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, яке проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України; з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України (ч. 7 ст. 83).

Суттєвих змін зазнали повноваження Верховної Ради України, що стосуються порядку призначення Прем'єр-міністра України, членів уряду України, деяких міністрів і голів державних комітетів. Якщо за старою редакцією Конституції України Верховна Рада мала право лише “надання згоди на призначення Президентом України Прем'єр-міністра України” (п. 12 ст. 85), то за новою редакцією до повноважень Верховної Ради належить: “12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України; 13) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України”.

Отже, відповідно до внесених змін повноваження Верховної Ради України в кадрових питаннях значно розширилися, підвищилася її роль у призначенні керівників на ключові державні посади, адже за старою редакцією Конституції України такі повноваження мав тільки Президент України [5, 79].

Докорінні зміни внесено до положень ст. 90 Конституції України, в якій визначено підстави припинення повноважень Верховної Ради України, підстави та терміни дострокового припинення повноважень Президентом України і підстави неможливості такого припинення ним. Так, до старої редакції Основного Закону держави про те, що Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради, якщо впродовж тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися, передбачені ще й такі підстави і терміни дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України, якщо впродовж:

- одного місяця у них за результатами виборів і на підставі узгодження політичних позицій не сформовано коаліцію депутатських фракцій;
- шести–десяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України (пп. 1-2 ч. 2 ст. 90).

Закони України “Про внесення змін до Конституції України” та “Про Кабінет Міністрів України” передбачили закріплення значних змін, що стосуються виконавчої гілки влади.

Закон України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року повторив конституційне положення, що Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади (ч. 1 ст. 113). Водночас закон уніс доповнення до ч. 2 ст. 113 Конституції України про те, що Кабінет Міністрів України відповідальний не тільки перед Президентом України, як у старій редакції Конституції України, а й перед Верховною Радою України, уточнивши положення, що він підконтрольний і підзвітний перед Верховною Радою України у межах, передбачених цією Конституцією. Таке доповнення ч. 2 ст. 113 Конституції України цілком логічне, оскільки, за змінами, Кабінет Міністрів України призначається вже не Президентом України, а Верховною Радою України. Тому уряд України має нести відповідальність за свою діяльність як перед Президентом України, що є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (ч. 2 ст. 102), так і перед Верховною Радою України, яка призначає склад Кабінету Міністрів України.

Таким чином, реалізація внесених змін, що стосуються формування складу Кабінету Міністрів України, сприятиме підвищенню значення Верховної Ради України у цьому процесі та її відповідальності за його діяльність у розв'язанні чергових завдань соціально-економічного і суспільно-політичного розвитку країни. Водночас зростатиме відповідальність Кабінету Міністрів України перед Верховною Радою України, яка його призначає. Конституція України в новій редакції закріпила норму, що Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України (ч. 5 ст. 114).

Відповідно до конституційних змін склад Кабінету Міністрів України призначається Верховною Радою України, тому зрозумілим є нове положення, що Кабінет Міністрів України складає повноваження не перед новообраним Президентом України, як за старою редакцією Конституції України, а перед новообраною Верховною Радою України (ч. 4 ст. 115).

Істотні зміни внесено до ст. 116 Конституції України, що стосуються повноважень Кабінету Міністрів України. Статтю доповнено положеннями, які суттєво розширюють повноваження Кабінету Міністрів України у сфері утворення, реорганізації та ліквідації відповідно до закону міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та призначення і звільнення їх керівників. Зокрема, ст. 116 доповнено пп. 91 і 92. Так, п. 91 ст. 116 закріпив нове повноваження уряду України, згідно з яким Кабінет Міністрів України відповідно до закону має право утворювати, реорганізовувати та ліквідовувати міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. За старою редакцією Конституції України таке право мав Президент України, який за поданням Прем'єр-міністра утворював, реорганізовував та ліквідовував міністерства й інші органи виконавчої влади (п. 15 ст. 106).

Такий перерозподіл повноважень між Президентом України і Кабінетом Міністрів України на користь останнього є демократичним підходом, оскільки утворення, реорганізація та ліквідація міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, призначення на посади та звільнення з посад керівників цих органів здійснюється не одноособово Президентом України за поданням Прем'єр-міністра, а коле-

гіальним органом, яким є Кабінет Міністрів України, і рішення якого приймаються після обговорення питань на його засіданнях [5, 116].

Отже, конституційна реформа ставила за мету наближення політичної системи України до європейських стандартів, а не простий перерозподіл повноважень між Президентом України, Верховною Радою України і Кабінетом Міністрів України. Ця реформа з самого початку задумувалася як механізм удосконалення системи влади.

Політична система в Україні після проведення конституційної реформи багато в чому відповідає рисам і цінностям континентально-європейського типу політичної системи суспільства. Проте для втілення ознак та особливостей зазначеного типу політичної системи в життя українського суспільства необхідно визначити нові підходи та нові механізми регулювання суспільних відносин, які сприяли б поглибленню демократизації суспільства й утвердженню принципу верховенства права, що вимагає внесення нових змін до Конституції України, тобто продовження процесу конституційної реформи.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що становлення конституційного ладу в Україні відбувалося в складних соціально-економічних та суспільно-політичних умовах. Водночас процес реформування суспільного і державного життя фактично набув перманентного, необоротного характеру, хоча він здійснюється здебільшого методом проб і помилок.

Список використаних джерел

1. Конституція України з порівняльним викладом статей, змінених конституційною реформою / Є.О. Ковальчук. – Х.: Бурун Книга, 2006.
2. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Ю.С. Шемшученка: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2001.
3. Опришко В.Ф. Конституційні основи розвитку законодавства України. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2001.
4. Курс на євроінтеграцію // Іменем Закону. – 2007. – № 31 (5573).
5. Рудик П.А. Конституційна реформа в Україні: проблеми та перспективи. – К.: Атіка, 2006.

Стаття надійшла до друку 24.10.2007.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

УДК 35.086.2:351.741

Тетяна Кононець –

кандидат юридичних наук, викладач кафедри адміністративного права та організації адміністративної діяльності Академії управління МВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Стаття присвячена загальним теоретичним і практичним питанням адміністративного провадження та особливостям притягнення посадових осіб системи МВС України до адміністративної відповідальності.

The article is dedicated to the general theoretical and practical questions of administrative procedure and peculiarities of charging the officers of the Ministry of interior for administrative violations.

Ключові слова: посадова особа, посадова особа системи МВС, адміністративна відповідальність, адміністративне провадження, адміністративне стягнення.

У деяких наукових статтях досліджувалися такі поняття, як “службова особа”, “представник влади”, “посадова особа”, “посадова особа системи МВС України”; запропоновано класифікацію посадових осіб системи МВС України; визначено, які існують особливості адміністративної та дисциплінарної відповідальності згаданих осіб і систему адміністративних та дисциплінарних стягнень, що застосовуються до посадових осіб системи МВС України, тощо [1; 4].

У результаті науково-дослідної діяльності на основі аналізу нормативно-правового регулювання, наукових теорій та прикладних засад (статистичні дані МВС України) доведено, що існують певні особливості щодо адміністративної відповідальності посадових осіб.

Ці особливості, насамперед, полягають у тому, що посадові особи несуть більш сувору адміністративну відповідальність, ніж звичайні громадяни; існують особливості в конкретних підставах застосування до посадових осіб цього виду відповідальності; підстави здебільшого пов'язані з компетенцією цих осіб, з наявністю відповідних владних повноважень; законодавство передбачає спеціальні посадові правопорушення.

Серед особливостей адміністративної відповідальності посадових осіб системи МВС України визначальним є те, що ці особи за вчинення адміністративного правопорушення, у більшості випадків, несуть відповідальність за Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ України (ч. 1 ст. 15 КУпАП) [5].

На нашу думку, чинниками у застосуванні дисциплінарної чи адміністративної відповідальності до посадових осіб системи МВС України за вчинення адміністративних проступків є: ступінь завданої суспільної небезпеки; ступінь завданої шкоди авторитету органу, до якого належить посадова особа; місце посадової особи в службовій ієрархії; вчинення правопорушення під час виконання службових обов'язків чи поза ними.

Серед адміністративних стягнень, що застосовуються до посадових осіб системи МВС України: попередження, штраф, позбавлення спеціального права, оплатне вилучення та конфіскація предмета, що став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення.

Більшість статей Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) вказують на широке застосування такого виду стягнення, як штраф, що на сьогодні не достатньо виправдано. Він не досягає повною мірою встановленої законом мети застосування адміністративного стягнення.

У деяких випадках разом з адміністративним стягненням можуть застосовувати дисциплінарне, а також майнове стягнення.

Враховуючи викладене вище, логічним та послідовним, на наш погляд, є розгляд питання щодо процесуального порядку притягнення посадових осіб системи МВС України до адміністративної відповідальності, а також з'ясування особливостей застосування до них дисциплінарних та адміністративних стягнень.

Застосування дисциплінарних та адміністративних стягнень вимагає чітких процесуальних форм з метою забезпечення законності та справедливості.

Виходячи із загального поняття адміністративного процесу, у цьому випадку має місце адміністративна юрисдикція, виражена в адміністративно-юрисдикційному провадженні. Адміністративна юрисдикція спирається на традиційні погляди щодо процесуальної діяльності в юридичному розумінні. Відомо, що в її основі лежить розгляд і вирішення спірних питань застосування матеріальних правових норм, правова оцінка поведінки тих чи інших осіб, а в необхідних випадках, у разі негативної оцінки їх поведінки, застосування передбачених чинним законодавством заходів державно-юрисдикційного примусу. З цього слідує, що для адміністративної юрисдикції характерними є такі ознаки: наявність конкретного адміністративно-правового спору; правова оцінка поведінки сторін спору; можливість або необхідність застосування заходів юридичної відповідальності (адміністративної чи дисциплінарної).

Адміністративна юрисдикція потребує процесуального оформлення, що регламентується КУпАП, передбачає визначені стадії процесуального провадження та уповноважених осіб на розгляд таких справ.

Ці питання пов'язані з категорією процесуальної форми, яка має зв'язок із конкретними видами юридичного процесу, зокрема адміністративного [6, 82].

Правозастосовній діяльності кожного державного органу притаманна своя процесуальна форма, що передбачає послідовність розгляду справи, порядок встановлення фактичних обставин тощо. Відмінність процесуальних форм полягає у їх особливостях, що проявляються передусім в обсязі правових гарантій, які забезпечують об'єктивний розгляд і вирішення юридичної справи [6, 72].

Процесуальні провадження, як і процесуальні стадії, ґрунтуються на аналізі змісту процесуальної діяльності. Поняття процесуального провадження свідчить про сталий, що повторюється, характер відносин учасників адміністративного процесу. Воно представляє сукупність дій учасників процесу, які реалізуються у формі правових відносин. Останні, відображаючи системний характер зв'язків,

що складають процес елементів – процесуальних дій, – мають системний характер. У юридичному процесі (адміністративному) взаємодіють вихідні компоненти – дії. Така сама взаємодія існує і між групами цих дій, що об'єднуються в стадії і провадження.

Болгарський юрист Ж. Сталев уявляє процесуальне провадження у вигляді фактичного складу, сукупності всіх процесуальних дій. Вони повинні здійснюватись для досягнення захисту суб'єктивних прав і примусової реалізації правових наслідків [7]. У поданій ним характеристиці процесуального провадження є три раціональні моменти. По-перше, провадження розуміється як фактичний склад, сукупність усіх процесуальних дій; по-друге, воно розглядається як динамічна багаторівнева система, де кожна ланка має своє функціональне навантаження, тобто можна констатувати, що будь-яке процесуальне провадження має складну структуру; по-третє, повністю виправдано підкреслюється особливе значення кінцевого правового акта.

Поняттю адміністративного провадження та його видам за радянських часів було присвячено низку наукових досліджень, серед яких роботи Є.В. Додіна, Н.Г. Салішевої, В.Д. Сорокіна, С.І. Котюргіна та багатьох інших вчених [8, 236–237; 9, 136; 10, 149–150; 11, 40].

На підставі проведених досліджень можна дійти загального висновку, що процесуальне провадження об'єднує три взаємопов'язані компоненти: процесуальні правовідносини, процесуальне доказування і процесуальні акти-документи. Особливу роль відіграють процесуальні правовідносини, в яких відображається специфічність складу суб'єктів, юридичного змісту, об'єкта і юридичних фактів. Особливості цих складових у сукупності утворюють вид конкретного провадження [6, 90].

Процесуальні правовідносини походять від матеріальних, вони є допоміжними до останніх, складаються тільки в інтересах іншого і будуються на принципі субординації. Будь-які процесуальні правовідносини виникають на підставі та у зв'язку з матеріальними, що у цілому їхній зв'язок з останніми відслідковується не прямо, а через відповідну діяльність уповноважених суб'єктів.

Як йшлося вище, процесуальні правовідносини мають свою специфіку, що характеризується їх складом. У теорії права існує концепція, згідно з якою правовідношення складається з таких елементів: змісту,

суб'єктів, об'єктів та юридичних фактів [12, 190–194]. Не є винятком з цього правила і адміністративно-процесуальні правовідносини, які виникають між суб'єктами у розв'язанні конкретних адміністративних справ і ґрунтуються на адміністративно-процесуальних нормах.

Розглянемо спершу суб'єкти адміністративно-процесуальних правовідносин, які несуть основне навантаження в процесуальній діяльності. Такі правовідносини характеризуються великою чисельністю і різноманіттям суб'єктів. У наукових розробках теорії юридичного процесу, а пізніше в інших наукових працях, усі суб'єкти адміністративного процесу поділяють на кілька груп: лідируючі суб'єкти, тобто ті, що виконують функції ведення процесу; суб'єкти, які беруть участь у процесі з метою реалізації або захисту своїх прав і законних інтересів, а також суб'єкти, які сприяють веденню процесу [6, 94; 13, 44-45]. Суб'єкти юрисдикційного адміністративно-процесуального провадження за своєю природою є суб'єктами вертикальних адміністративних відносин, у межах яких одна сторона виступає як носій функцій управління і відповідних владних повноважень, а інші відчують на собі управлінський вплив першої.

Посадові особи системи МВС України як суб'єкти адміністративних відносин, у разі притягнення їх до адміністративної відповідальності, мають як загальні права і обов'язки, так і специфічні, пов'язані з їхнім особливим статусом.

Об'єкти правовідносин у теорії права трактуються як “матеріальні, духовні та інші соціальні блага, що слугують задоволенню інтересів і потреб громадян та їх організацій, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини і здійснюють свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки” [12, 193].

До об'єктів адміністративно-процесуальних відносин, погоджуючись із науковою думкою вчених-адміністративістів, слід віднести такі: поведінка суб'єктів адміністративно-процесуальних відносин; результати поведінки суб'єктів адміністративно-процесуальних відносин; предмети матеріального світу (речі, матеріальні цінності тощо); інтелектуальна власність; інші нематеріальні блага [13, 45].

Суттєвим елементом адміністративно-процесуальних відносин юрисдикційного характеру є їх зміст, тобто адміністративно-процесуальні права і обов'язки.

Остання складова правовідносин – це юридичні факти. У загально-правовому значенні юридичні факти – це конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правових відносин [12, 193]. В адміністративно-процесуальних правовідносинах юрисдикційного характеру є велика кількість та різноморідність юридичних фактів. Часто юридичні факти представлені у вигляді фактичного юридичного складу – органічної сукупності кількох життєвих обставин, передбачених нормами права.

КУпАП найбільш повно регулює адміністративно-юрисдикційну діяльність, яка може здійснюватись як у судовому, так і позасудовому порядку. У КУпАП законодавчо закріплені правові основи цієї діяльності, які є керівними для відповідних органів і посадових осіб, її завдання (ст. 245), порядок (ст. 246), обставини (ст. 247) тощо.

Процесуальний порядок застосування адміністративних стягнень, зокрема до посадових осіб системи МВС України, – це не що інше, як одна з форм реалізації норм права – застосування. У теорії права можна виділити універсальні стадії такого процесу [6, 123–153].

Аналіз положень КУпАП дозволяє виділити кілька стадій, у межах яких практично здійснюється адміністративно-юрисдикційне провадження за індивідуальними справами такого виду. У цих стадіях, по суті, проявляються особливості цього виду адміністративно-процесуальної діяльності. Кожна з цих стадій має своє процесуальне призначення і закріплення у відповідних адміністративно-процесуальних нормах. Фактично в них розкрито власне адміністративне провадження у сучасному його вигляді.

Учені-адміністративісти України на підставі аналізу чинного законодавства розрізняють такі стадії адміністративного провадження: порушення справи про адміністративне правопорушення; розгляд справи та винесення щодо неї постанови; оскарження та опротестування постанови; виконання винесеної постанови [13, 143].

На думку деяких учених, попереднє адміністративне розслідування – це самостійна стадія провадження у справах про адміністративні проступки [14]. Однак більшість авторів, що досліджували питання адміністративного провадження, не виокремлюють стадію “попереднього адміністративного розслідування”. Вони вважають, що адміністративне розслідування притаманне кожній стадії цього виду прова-

дження, розуміючи під адміністративним розслідуванням попередні перевірки, які проводяться до порушення справи, після її порушення, під час її розгляду і винесення постанови у справі [15, 185–186].

Розглядати окремо кожен з названих стадій адміністративного провадження, на наш погляд, немає необхідності. Вони визначені КУпАП, а також детально описані у науковій літературі.

У розрізі питання, що розглядається, звернемо увагу на окремі елементи адміністративного провадження, зокрема особливе значення викладення у протоколі відомостей та обставин учинення правопорушення (ст. 256 КУпАП). Важливим на цьому етапі є з'ясування виду суб'єкта.

Посадова особа системи МВС України є “спеціальним суб'єктом”. Учинення протиправних дій спеціальним суб'єктом розуміється як виконання кваліфікованого складу. Вчинення адміністративного проступку посадовою особою системи МВС України є обтяжуючою, кваліфікуючою ознакою насамперед тому, що працівники органів внутрішніх справ, особливо керівний склад, відповідно до свого правового статусу зобов'язані протидіяти правопорушенням і, безумовно, самим їх не допускати.

На стадії провадження, коли справа направляється по підвідомчості для розгляду і ухвалення постанови, згідно з ч. 3 ст. 15 КУпАП може вирішуватися питання щодо передачі матеріалів стосовно посадових осіб ОВС відповідним органам чи посадовим особам для притягнення винних до дисциплінарної відповідальності.

Проте чинним адміністративним законодавством не передбачено конкретних підстав для передачі справи чи матеріалів, складання належних документів та виконання необхідних дій, а також яким чином повернення матеріалів ініціатору вплине на строки притягнення винного до відповідальності. На нашу думку, вирішення цих питань має відобразитись у проекті нового КУпАП.

Порядок розгляду справи про адміністративні правопорушення встановлено КУпАП (ст. 279). Водночас питання щодо розгляду справ про вчинення адміністративних проступків посадовими особами Міністерства оборони України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України залишилося поза увагою чинного законодавства. Є необхідність, на наш погляд, вирішити такі питан-

ня: про відкритий чи закритий характер розгляду справи; можливість розголошення службової таємниці; необхідність явки до органу, що розглядає справу посадових осіб, які вчинили адміністративні проступки; доцільність інформування вищих керівників цієї особи; щодо попереднього узгодження зі згаданими керівниками передачі адміністративних матеріалів для притягнення винного до дисциплінарної відповідальності.

Завершальною або кінцевою стадією адміністративного провадження є виконання постанов про накладення стягнень. Ефективність юридичної відповідальності, у такому разі адміністративної, пов'язана з реальністю виконання вказаних постанов та досягнення мети цього виду відповідальності.

Завершуючи викладене, можна констатувати:

- притягнення посадових осіб системи МВС України до адміністративної відповідальності вимагає чітких процесуальних форм, які повинні бути закріплені в законодавчих та інших нормативно-правових актах, а це створить відповідні юридичні гарантії дотримання та захисту їхніх прав і законних інтересів;
- є необхідність встановлення чітких правил стосовно порядку передачі адміністративних матеріалів про вчинене адміністративне правопорушення посадовими особами Збройних сил та ОВС України на розгляд відповідних органів чи посадових осіб для притягнення винних до дисциплінарної відповідальності та закріплення їх на законодавчому рівні.

Список використаних джерел

1. Оленченко Т.Л. Окремі питання поняття посадової особи // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – 2003.
2. Іщенко Ю.В., Оленченко Т.Л. Повноваження посадових осіб міліції у справах про адміністративні правопорушення // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – 2004. – № 1.
3. Оленченко Т.Л. Відповідальність посадових осіб системи МВС України: адміністративно-правові аспекти // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – 2004. – № 2.
4. Оленченко Т.Л. До питання дисциплінарної відповідальності у системі МВС України // Проблеми гармонізації законодавства кра-

їн СНД та Європейського Союзу: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ірпінь: Нац. акад. ДПС України, 2004.

5. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України: Закон України від 5 квітня 2006 року // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 12.

6. Теория юридического процесса / Под общ. ред. В.М. Горшенева. – Х.: Высш. шк., 1985.

7. Сталев Ж. Болгарское гражданское процессуальное право. – 2001.

8. Советское административное право: Учебник / Под ред. В.М. Манохина. – М.: Юрид. лит, 1977.

9. Салищева Н.Г. К вопросу об административном процессе в СССР // Вопросы советского административного права на современном этапе. – М., 1963.

10. Сорокин В.Д. Административно-процессуальная форма, процессуальные нормы и производства // Юридическая процессуальная форма: теория и практика. – М., 1976.

11. Котюргин С.И. О видах производств по делам об административных правонарушениях // Производство по делам об административных правонарушениях в органах внутренних дел: Сб. науч. трудов. – К., 1983.

12. Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком, 1997.

13. Бандурка О.М., Тищенко М.М. Адміністративний процес: Підруч. – К.: Літера ЛТД, 2002.

14. Голосніченко І., Стахурський М., Золотарьова Н. Попереднє адміністративне розслідування як стадія провадження в справах про адміністративні проступки // Право України. – 2002. – № 2.

15. Адушкін Ю.С. Дисциплінарне виробництво в СРСР / Под ред. В.М. Манохина. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1986.

Стаття надійшла до друку 23.07.2007.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА ПОЛІЦІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 351.741

Володимир Заросило –

кандидат юридичних наук, начальник кафедри адміністративного права та організації адміністративної діяльності Академії управління МВС;

Оксана Северенчук –

ад'юнкт кафедри адміністративного права та організації адміністративної діяльності Академії управління МВС

СИСТЕМА КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН І ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В ОВС УКРАЇНИ

У статті здійснено порівняльний аналіз комплектування та професійної підготовки працівників спеціальних підрозділів міліції України та деяких зарубіжних країн. Запропоновано використання іноземного досвіду для покращання професійної підготовки спеціальних підрозділів МВС України.

The comparative analyses of the system of selection and training of the police officers of the special police units of militia of Ukraine and some foreign countries is done in the article. Some proposals in the sphere of selection and training of the police officers of the special police units are considered too.

Ключові слова: *система комплектування, професійна підготовка, спеціальні підрозділи зарубіжних країн, спеціальні підрозділи міліції, поліцейська діяльність.*

Створення спеціальних підрозділів у структурі правоохоронних органів відображає реальні якісні зміни, які відбуваються в політичній, соціально-економічній та інших сферах держави.

Спеціальні підрозділи створюються з метою вирішення завдань у кризових ситуаціях, тобто для організації та проведення за оператив-

ним планом заходів, що передбачають демонстративні та приховані дії з використанням методів безпосереднього примусу для припинення протиправних дій. До таких ситуацій належить ліквідація масових заворушень, локалізація та нейтралізація етнічних та релігійних конфліктів, знешкодження терористів, звільнення заручників та затримання озброєних злочинців. На сучасному етапі підрозділи спеціального призначення стали невід'ємною частиною силових структур більшості держав світу [1]. Більш того, кількість їх зростає, а сфера діяльності розширюється.

Свідченням посилення ролі спеціальних підрозділів у діяльності з охорони громадського порядку та громадської безпеки є факт створення таких структур у системі Організації Об'єднаних Націй. Вперше під егідою ООН їх було розгорнуто в Косово та Східному Тиморі [2]. На сьогодні аналогічні підрозділи працюють також у міжнародних миротворчих місіях у Грузії, Ліберії, Судані, Конго та на Гаїті.

Важливе геополітичне положення України, вагомий економічний та науковий потенціал, розвинуті інфраструктури створюють реальні умови для паритетного партнерства із світовим суспільством. Водночас, разом з економічною та політичною інтеграцією на міждержавному рівні, відмічається характерний для країн СНД процес кримінальної інтеграції. Для України, як і для більшості незалежних держав, створених на пострадянському просторі, притаманні тенденції зростання особливо тяжких злочинів, поява нових видів протиправної діяльності.

Криміногенна ситуація в Україні за останні роки зазнала значних змін у структурі та динаміці. Відмічається кримінальний професіоналізм, жорстокість та цинізм у здійсненні злочинів, їх корислива спрямованість.

У структурі органів внутрішніх справ України з метою оперативного розв'язання кризових ситуацій були створені спеціальні підрозділи міліції "Беркут", "Сокіл" та інші.

Служба в них потребує від працівників високого рівня професійної підготовки, вміння приймати оптимальні рішення в умовах жорсткого ліміту часу, бездоганно володіти табельною зброєю, спеціальними засобами, прийомами рукопашного бою тощо.

Необхідно зазначити, що питання комплектування та професійної підготовки спеціальних підрозділів недостатньо вивчені. Поодинокі праці вітчизняних науковців, присвячені цій тематиці, зачіпають лише окремі їх аспекти [3; 4; 5].

Хоча проблема добору та професійної підготовки особового складу спеціальних підрозділів МВС набуває особливої актуальності у контексті з євроінтеграційних прагнень України.

З огляду на це, зроблена спроба порівняльного аналізу систем добору та підготовки особового складу спеціальних підрозділів поліції та жандармерії за кордоном та перспективи їх використання в системі МВС. Детальніше систему комплектування та професійної підготовки розглянемо на прикладі спеціальних підрозділів провідних країн світу.

У структурі Департаменту поліції великих міст та штатів США ефективно діють спеціальні штурмові підрозділи – SWAT (англ. Special Weapons and Tactics). Вони здійснюють тактичну підтримку територіальних органів поліції у разі необхідності силового розв'язання кризової ситуації (звільнення заручників, арешт особливо небезпечних злочинців тощо) [6].

Для професійної підготовки особового складу SWAT розроблена спеціальна програма “Спеціалізована школа підготовки”. Програма розрахована на чотири місяці та охоплює всі аспекти діяльності цього підрозділу поліції: від орієнтування в підземному лабіринті енергетичних систем та інших комунікацій міста до основ тактики штурму. Програма також передбачає інші спеціальні дисципліни:

- надання першої медичної допомоги;
- система контролю за поведінкою тварин;
- розпізнавання та керування транспортними засобами;
- методи охорони та супроводження високопосадовців;
- спеціальні види затримання і тактика дій в ситуаціях, пов'язаних із захопленням заручників;
- контактування з особами з порушеною психікою;
- використання спеціальних засобів несмертельної дії (газові балончики, електрошокери тощо);
- тактика зайняття приміщень з використанням сили.

Важливе місце у професійній підготовці особового складу займає бойова та фізична підготовка. Інтенсивні тренування за силовою та спеціальною витривалістю забезпечують високий рівень підготовки функціональних систем організму до дій в екстремальних умовах. Це допомагає співробітнику SWAT швидко адаптуватись до специфічних умов професійної діяльності, посилює його морально-вольові якості до патогенної дії стрес-факторів.

Висока ефективність штурмових підрозділів SWAT у випадках силового розв'язання кризових ситуацій сприяла створенню аналогічних підрозділів у структурі поліції багатьох країн світу.

Серед них – спеціальний підрозділ Національної поліції Франції RAID, завданням якого є боротьба з тероризмом та організованою злочинністю на всій території Французької Республіки. Цей елітний підрозділ поліції має досить широкий обсяг повноважень:

- участь у заходах з охорони VIP-персон;
- силове розв'язання кризових ситуацій;
- боротьба з тероризмом;
- розробка та використання нових спеціальних засобів.

RAID – основний штурмовий підрозділ Національної поліції. У професійній діяльності він активно співпрацює з іншими аналогічними підрозділами Національної жандармерії – EPIGN та поліції – GIPN [7].

Для успішного виконання оперативних завдань різного рівня складності до RAID входять окремі структурні підрозділи, які мають свою спеціалізацію та укомплектовані відповідними фахівцями:

- парашутно-десантна група;
- кінологічна бригада;
- вибухово-технічна служба;
- снайперська група “OMEGA”;
- штурмова група.

Особовий склад RAID має високий професійний рівень, який підтримується завдяки щоденній підготовці та регулярним оперативно-тактичним навчанням. Першочерговим є вдосконалення навичок володіння вогнепальною зброєю та спеціальними засобами. Особлива увага приділяється також фізичній та психологічній підготовці.

У сусідній Італії до складу Корпусу карабінерів (L'Arma dei Carabinieri) входить Спеціальна штурмова група (італ. Gruppo Intervento Speciale, GIS), компетенція якої охоплює проведення анти-терористичних операцій, звільнення заручників, боротьбу з повітряним піратством та викраденням людей. Особовий склад GIS має багатий досвід оперативної діяльності, зокрема це стосується боротьби зі збройними злочинами, до яких причетні кримінальні організації, мафіозні та терористичні угруповання. Завдяки високому професійному рівню особового складу жодна з відомих операцій GIS не закінчилась провалом.

Чисельність GIS становить від 70 до 150 осіб. Її структура передбачає наявність командування (штаб), адміністративного (управлінського) відділу, відділу бойової підготовки, снайперської групи, відділу розвідки та бойового відділу. Основний структурний підрозділ GIS – бойове відділення, до складу якого входять три оперативні групи чисельністю 4 особи кожна.

Важливу роль у проведенні спеціальних операцій відіграє відділення снайперів та розвідки, що складається з командира та розвідувально-снайперських груп, які діють у складі двох снайперів та розвідника-коректувальника. Якщо операція тривала, – розвідник та снайпер можуть замінювати один одного.

Один підрозділ GIS постійно перебуває в стані бойової готовності. Завдяки високій мобільності він готовий впродовж 30 хв. з моменту отримання повідомлення вирушити в район, де виникла кризова ситуація, скориставшись власною авіацією. Команди, зброя та спеціальне спорядження для різних операцій визначені завчасно [8].

Особливе місце в службовій діяльності GIS посідає система професійної підготовки. Програма підготовки поділяється на основний та спеціальний курси, перший з яких охоплює низку дисциплін:

- поліцейська діяльність: навчання методам поліцейської роботи та арешту підозрюваного (викладається англійською мовою);
- захист VIP-персон: забезпечення безпеки на близькій та далекій відстані;
- перша допомога.

Програма основного курсу дуже важлива. Менше 50 % кандидатів, які починали, успішно його закінчують. Ті, кому це вдалося,

продовжують підготовку за програмою спеціального курсу. Цей етап професійної підготовки триває шість місяців.

Аналіз систем професійного добору кандидатів на службу в спеціальні підрозділи та програми підготовки особового складу зарубіжних країн та ОВС України дозволяє сформулювати кілька висновків.

Служба в спеціальних підрозділах характеризується високою психологічною напругою. Вона вимагає не тільки професійної компетентності, а й емоційної стійкості та значних функціональних резервів організму. За наявності цих даних працівник спеціального підрозділу може в короткий термін повноцінно адаптуватись до психічних та фізичних навантажень і в подальшому ефективно здійснювати свою професійну діяльність.

Готовність особового складу спеціальних підрозділів до діяльності в особливих умовах визначається:

- індивідуальністю нервової системи;
- емоційною витривалістю;
- функціональними резервами організму.

Для якісного добору кандидатів на службу до спеціальних підрозділів, на нашу думку, можна рекомендувати такі психологічні методики (тести):

- тести здібностей (короткий відбірковий тест (КВТ) прогресивні матриці Равена, тести “Складні аналогії” та “Виділення дійсних ознак”);
- комплексні особисті опитувальники (ММРІ, СРІ);
- тести для вивчення мотиваційно-ціннісної сфери (тест Сонді, тест “Мотиваційний профіль особистості” (автор Мільман);
- методика для виявлення психологічних професійно важливих якостей.

Інформація про фізіологічний резерв та рівень працездатності кандидата може бути отримана завдяки використанню фізіологічних тестів.

Для якісного професійного добору та професійної підготовки особового складу спеціальних підрозділів органів внутрішніх справ України необхідно розробити науково визначені професіограми та психограми для працівників спеціальних підрозділів з урахуванням

їх спеціалізації (снайпер, борець штурмової групи тощо), що уможливить реальну оцінку відповідності кандидата критеріям професійної придатності. При цьому необхідно використовувати закордонний досвід.

Комплексне вирішення проблеми добору та комплектування дасть можливість підняти професійну підготовку особистого складу спецпідрозділів МВС України на значно вищій рівень.

З метою найбільш продуктивного застосування на практиці перерахованих вище методів підготовки працівників спеціальних підрозділів України, на нашу думку, необхідно розробити та випробувати кілька систем, які використовуються західними фахівцями.

Список використаних джерел

1. Подготовка подразделений специального назначения. – Л.: Вышш. полит. училище МВД СССР, 1990.

2. Notes for the guidelines of the civilian police on assignment (UNMIC). Civilian Police Unit. Department of Peace Keeping Operations. United Nations. – New York. 1 June 2000.

3. Логачев Н.Г. Подготовка подразделений специального назначения. – Суми, 2001.

4. Корж В.П., Українець Л.М. Техніка застосування гумової палиці. Прийоми самозахисту. – К.: МВС України, Центральна Рада ФСТ “Динамо”, 2003.

5. Плиско В.И. Формирование у сотрудников устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности. – К., 1991.

6. Police Chief. November 2003.

7. La Gendarmerie aujourd’hui. Edition Atlas. – Paris, 2003.

8. Губанов А.В. Полиция Запада: основы деятельности по охране правопорядка: Монография. – М., 1993.

Стаття надійшла до друку 19.07.2007 р.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ТА КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

УДК 159:351.741

Волошина Оксана –

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри роботи з персоналом, юридичної психології, педагогіки та політології Академії управління МВС;

Гузенко Євгеній –

слухач магістратури за спеціальністю “Правознавство” Академії управління МВС

РОЛЬ КЕРІВНИКА В ОПТИМІЗАЦІЇ ПОЗИТИВНОГО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В КОЛЕКТИВАХ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Визначено основні умови і засоби підвищення ефективності психологічного впливу керівника на оптимізацію соціально-психологічного клімату в підрозділах органів внутрішніх справ (його авторитет, адекватний стиль керівництва, вміння грамотно застосовувати у повсякденній діяльності управлінські принципи, впевненість у своїх силах, уміле використання спілкування).

Basic terms and facilities of increase of efficiency of the psychological influencing of leader are certain on optimization of social laid psychological climate in subsections of organs of internal affairs is determined (his authority, adequate style of guidance, ability to apply correctly administrative principles in everyday activity, confidence in its abilities, able to use of intercourse).

Ключові слова: соціально-психологічний клімат, інтерактивна сторона спілкування, дистанція у спілкуванні, позиція у спілкуванні.

Програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість полягають у сприянні розвитку сучасної освіти та вирішенні теоретичних і практичних проблем права, правозастосування та державного управління.

Необхідність дослідження проблеми певних соціально-психологічних параметрів колективу, якими детермінується позитивний соціально-психологічний клімат (далі – СПК), викликана недооцінкою значення безконфліктної взаємодії й згуртованості в спільній діяльності працівників міліції. Це, у свою чергу, веде до втрати робочого часу, зниження взаємодопомоги й надійності роботи особового складу в екстремальних ситуаціях. Несприятливий СПК впливає на рівень захворюваності персоналу, що призводить до розвитку хронічних стресових реакцій.

Реформування системи МВС України суттєво відбивається на соціально-психологічних явищах у колективах органів внутрішніх справ. Це проявляється в тому, що, по-перше, працівники відчувають себе не комфортно і не захищеними (часті виведення за штат, необґрунтовані реформування тощо); по-друге, через постійні зміни в структурі керівної ланки згуртованість колективів ОВС динамічно не розвивається; по-третє, знижується ефективність професійної діяльності тощо.

Отже, оптимізація позитивного СПК у колективах ОВС, враховуючи сучасні умови функціонування системи МВС, є актуальною науково-практичною проблемою.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання цієї проблеми спостерігаємо у вітчизняних психологів: А.А. Русалінової, Б.Д. Паригіна, М.М. Фатєєва [5; 7; 9]. Ці науковці окреслили чотири основних підходи до розуміння природи СПК:

- сутність соціально-психологічного клімату;
- наявні форми прояву цього клімату;
- що формує клімат;
- на які сфери життєдіяльності колективу він впливає, а також вони поділяють думку, що феномен СПК містить поняття стану психології організації як єдиного цілого, який інтегрує групові явища.

Для того, щоб охарактеризувати умови діяльності тієї чи іншої групи, її внутрішню обстановку, часто використовують поняття “соціально-психологічний клімат”, “морально-психологічний клімат”, “психологічний клімат” та “емоційний клімат”. Здебільшого ці поняття вживають приблизно в ідентичному розумінні, що не ви-

ключає значної варіативності в конкретних визначеннях. У вітчизняній літературі нараховується кілька десятків визначень соціально-психологічного клімату та різних дослідницьких підходів до цієї проблеми (Г.А. Моченов, М.М. Ночевнік, Б.Д. Паригін, К.К. Платонов, В.Б. Ольшанський та ін.).

Авторам імпонує таке визначення: соціально-психологічний клімат – це система міжособистісних стосунків, що утворилися в колективі в процесі виконання спільної діяльності і постійного спілкування [6, 169]. Це визначення нам здається вдалим тому, що воно, крім опису поняття СПК колективу, містить і перелік структурних компонентів СПК, а саме: систему службових та особистісних взаємовідносин і спрямованість на виконання завдань. Він виявляється у таких групових ефектах, як настрої і думка колективу, індивідуальне самопочуття й оцінка умов життя та роботи особистості в колективі.

В.І. Барко пропонує вивчати СПК у колективах ОВС за такими показниками: рівень розвитку колективу (становлення, проміжний колектив), його психологічний клімат (напруженість, нейтральність, задоволеність, групова згуртованість); наявність офіційних і неофіційних структур (ступінь збігу офіційних і неофіційних лідерів; відносини між формальними і неформальними лідерами, наявність угруповань навколо своїх лідерів), авторитетність безпосередніх і прямих начальників; домінуючий колективний настрої, емоційний потенціал колективу; ступінь єдності думок із приводу основних питань спільної діяльності та розподілу ролей; наявні міжособистісні конфлікти [3].

У своїх працях він розкрив психологічну сутність і розробив теоретичну модель проактивного підходу до управління персоналом органів внутрішніх справ [1; 2; 3]. Також В.І. Барком виявлені психологічні ресурси оптимізації основних компонентів структури управління персоналом ОВС, а саме:

- професійно-психологічний відбір;
- мотивація та стимулювання роботи;
- особистісний розвиток;
- навчання і підвищення кваліфікації;
- моніторинг персоналу.

Останнє містить у собі організацію оптимізації позитивного соціально-психологічного клімату в колективах ОВС.

Під оптимізацією позитивного соціально-психологічного клімату в колективах ОВС розуміється організація спільної діяльності, за якої при мінімальних затратах часу керівника і членів колективу забезпечується досягнення результатів, максимально можливих у цих умовах.

Її сутність, на думку авторів, полягає у виборі таких форм і методів спільної діяльності, які максимально враховують спрямованість на загальну мету, психологічні особливості працівників міліції та їх колективів, можливості самого керівника і на цій підставі забезпечують досягнення найвищих професійних результатів при мінімальних затратах часу керівника і підлеглих.

Проектування та здійснення заходів з оптимізації позитивного СПК працівників міліції передбачає такі основні етапи у діяльності керівника:

- чітке формулювання службових завдань;
- відбір і конкретизацію змісту спільної діяльності в колективі працівників ОВС;
- вибір найкращого для таких умов поєднання форм управлінської діяльності;
- вибір найраціональнішого стилю керівництва;
- складання оптимального плану керівництва спільною діяльністю колективу підлеглих тощо.

Головним моментом в організації оптимізації позитивного СПК у колективах ОВС є вивчення рівня розвитку колективу та його позитивних і негативних якостей; індивідуально-психологічних особливостей членів колективу, його керівника та їх реальних можливостей; причин неефективної управлінської діяльності; вибір таких управлінських завдань, які б допомогли усунути причини, що стримують ефективну діяльність колективу підлеглих, і подолати прояви несприятливого СПК.

Заходи для оптимізації СПК колективу визначаються особливостями індивідуального стилю керівника. Все залежить від того, якою мірою тактика прийняття управлінських рішень збігається з рівнем

розвитку колективу та зберігається у різних ситуаціях, особливо в екстремальних.

Тверде дотримання єдиної авторитарної чи демократичної установки прирікає керівника на невдачу, додаткові витрати і напруження. Результатом цього можуть стати раптові зриви і непередбачені конфлікти, надзвичайні події, невинувато висока плинність кадрів, неможливість спиратись на актив колективу, його розкол. Дослідження показують, що найбільш розповсюдженими недоліками керівника є:

- надмірна офіційність, знеособленість, формалізація спілкування, що проявляється в недостатній “людяності” контактів;
- уникання спілкування з підлеглими;
- підвищена напруженість спілкування, неадекватність міжособистісного сприйняття.

Значною є сила традицій, відомчих професійних норм і сформованого досвіду. Це позначається не тільки на показниках діяльності колективу, але і на особистості керівника. Приналежність керівника до воєнізованої системи часто впливає на вибір ним авторитарного стилю керівництва.

Для організації повсякденного контролю за роботою підлеглих, становлення професійної майстерності керівнику рекомендується використовувати методику спостереження за життєвими проявами властивостей темпераменту підлеглих. Методика дозволяє підвищити соціально-психологічну чутливість до явищ у колективі, що впливають на формування СПК. Йдеться про розвиток здатності керівника виявляти у своїх підлеглих властивості темпераменту. У стихійній формі таку роботу щодо сприйняття іншої людини виконує кожен керівник, не задумуючись про використовувані діагностичні критерії. Але при цьому не завжди можливо позбутися суб’єктивізму і помилкових стереотипів.

Тому для керівника становить практичний інтерес уміння оцінювати підлеглих за зовнішніми індикаторами їхньої поведінки. Під зовнішніми ознаками прояву властивостей темпераменту розуміються такі стійкі психічні властивості, що характеризують будь-які сторони динаміки психічної діяльності: індивідуальний темп і ритм психічних процесів, ступінь їхньої стійкості, напруженість вольового зусилля тощо.

Спостереження керівника за проявами властивостей темпераменту підлеглих відбувається за наведеною нижче схемою. Досліджувані властивості зіставляються з їхніми зовнішніми індикаторами, вираженими у вигляді поведінкових реакцій.

Психологи виокремлюють такі властивості темпераменту:

- емоційна збудливість (стійкість, знак і швидкість емоційного реагування на будь-які впливи);
- темп реакцій (швидкість тривання різних психічних процесів і реакцій – рух, мовлення, спритність тощо);
- активність (енергійність впливу людини на зовнішній світ і подолання труднощів і перешкод);
- реактивність (ступінь мимовільної реакції на зовнішні та внутрішні впливи однакової сили);
- екстравертованість (спрямованість особистості на зовнішній світ, оточення, інших людей, до діяльності спонукають реальні події сьогодення);
- інтроверсія (спрямованість особистості на свій внутрішній світ, усередину, до діяльності спонукають враження, що мали місце в минулому або думки про майбутнє);
- ригідність-пластичність (виявляється в легкості та гнучкості пристосування до зовнішніх впливів);
- тривожність (схильність переживати ситуацію як загрозову з відчуттям страху і занепокоєння, які не спрямовані на будь-який визначений предмет чи явище);
- товариськість (незалежна від ситуації велика частота встановлення контактів, легкість їхнього тривання, широта кола знайомих);
- резистентність (ступінь опору стомленню, стресу тобто працездатність).

Ще одним засобом оптимізації позитивних соціально-психологічних взаємовідносин у колективі є спілкування. Структуру спілкування можна охарактеризувати шляхом виокремлення в ній трьох взаємопов'язаних сторін: комунікативної, інтерактивної та перцептивної. При цьому необхідно пам'ятати, що в реальності ми маємо справу з процесом спілкування як єдиним цілим.

Комунікативна сторона спілкування (чи комунікація у вузькому розумінні цього слова) складається із взаємного обміну інформації між партнерами по спілкуванню, передачі та прийому знань, почуттів, думок тощо. Універсальним засобом комунікації та спілкування є мова, за допомогою якої не тільки передається інформація, але й відбувається вплив учасників спільної діяльності один на одного. Розрізняють два типи інформації – спонукальну і констатуючу.

Інтерактивна сторона спілкування (від слова “інтерація” – взаємодія) полягає в обміні діями, тобто організації міжособистісної взаємодії, яка дозволяє комунікаторам реалізувати їх спільну діяльність.

Перцептивна (соціально-перцептивна) сторона спілкування є процесом виховання, пізнання і розуміння людьми один одного із встановленням певних міжособистісних відносин і означає, таким чином, процес сприйняття “соціальних об’єктів”.

Детальніше необхідно зупинитися на інтерактивній стороні спілкування, оскільки вона має безпосередній вплив на оптимізацію соціально-психологічних взаємовідносин у колективі працівників міліції.

Отже, взаємодія в спілкуванні – це система взаємно зумовлених дій партнерів по спілкуванню, які направлені на зміни їх поведінки, діяльності, відносин, установок тощо, з метою забезпечення результативності спілкування та вироблення єдиної стратегії.

Характерні ознаки взаємодії:

- взаємодія – необхідний та обов’язковий елемент спільної діяльності, без нього проблематично говорити й про результативне вираження соціальної активності людини;
- основу взаємодії складає сукупність міжособистісних контактів і дій: безпосередніх та опосередкованих, випадкових та предметних, вербальних та невербальних тощо;
- для взаємодії характерна циклічна причина залежності дій партнерів, коли поведінка кожного одночасно виступає й стимулом, й реакцією на поведінку решти, тобто між партнерами існує взаємний зв’язок, вплив, зміни тощо.

Структурними компонентами процесу взаємодії у спілкуванні виступають суб’єкти взаємодії, взаємний зв’язок (на підставі фор-

мальних і неформальних відносин), взаємні впливи, зміни суб'єктів взаємодії (на підставі зміни точок зору, поглядів, уявлень, відношень, поведінки, діяльності тощо).

Під час взаємодії кожен намагається орієнтуватися на свої цілі та на цілі партнера. Відповідно до ступеня врахування під час взаємодії цих цілей розрізняють наступні стратегії поведінки:

- *співробітництво*, яке передбачає максимальне досягнення учасниками взаємодії своїх цілей;
- *протидія*, тобто орієнтація лише на свої цілі без урахування цілей партнера;
- *компроміс* – часткове (часто тимчасове) досягнення цілей партнерів задля збереження умовної рівності та відносин;
- *поступливість*, яка передбачає жертвування власними потребами, щоб досягнути цілей партнера;
- *уникання*, тобто уникання контакту, відмову від намагання досягнути своїх цілей для виключення виграшу іншого.

Підкреслимо, що серед викладених стратегій немає поганих чи хороших. Все залежить від конкретної ситуації, від цілей, які ставлять перед собою партнери, та низки інших чинників.

Ефективність взаємодії залежить від реалізації певних умов і правил. Говорячи про умови ефективної взаємодії в управлінському спілкуванні, необхідно передусім розкрити основні компоненти процесу взаємодії. Це дистанція та позиція у спілкуванні. Вагоме значення має також час, місце, ситуація, стиль спілкування тощо.

Дистанція у спілкуванні. На підставі численних досліджень психологи дійшли важливих висновків:

1. Фізичне тіло не тільки більшості тварин, але й людини оточене визначеною просторовою зоною, яку вони вважають власною територією.

2. Розміри власної просторової території соціально та національно зумовлені (у південних народів і в умовах міста ця територія менша, у народностей середньої та північної смуги й у сільській місцевості вона більша).

3. Особиста просторова територія людини має низку зон, у яких й відбувається спілкування залежно від характеру цього акту спілкування:

а) інтимна зона (15–45 см від тіла людини). Ця зона найголовніша. До неї проникати дозволяється тільки тим, з ким людина знаходиться в тісному емоційному контакті (одружені, діти, батьки, близькі друзі й родичі та ін.)

б) особиста зона (45–120 см). У межах цієї зони відбувається спілкування між знайомими щоденно;

в) соціальна зона (120–360 см). Це спілкування людей у суворій відповідності з їх соціальним значенням, коли бажають підкреслити соціальний статус партнерів по спілкуванню. У цій зоні ми також спілкуємось із незнайомими людьми та з тими, кого ми не дуже добре знаємо;

г) публічна зона (більше 360 см). Як правило, в цій зоні відбувається спілкування із великою групою людей, коли ми хочемо до неї звернутись.

4. Людині не подобається вторгнення стороннього в соціальну й особисту зону, а вторгнення в інтимну викликає певні фізіологічні реакції та сприяє стресу (серце починає битися частіше, відбувається викид адреналіну в кров, вона приливає до мозку й м'язів як сигнал фізичної готовності до бою).

5. Сучасне життя в місті принесло із собою низку виключень із цих правил. В умовах неможливості забезпечення всіх, хто спілкується, необхідними зонами люди домовились свідомо порушувати ці зони на заняттях у навчальних закладах, у місцях масового скупчення людей (на стадіоні, в кіноконцертному залі, в громадському транспорті тощо). Це не означає, що в цих умовах людина не відчуває дискомфорту, та вона навчилася не показувати цього зовні. Для того, щоб не посилювати дискомфорт, рекомендується не дивитись на сусіда пильно, не виражати обличчям бурхливих емоцій, бути стриманим у рухах.

Для успішного управлінського спілкування, а отже, і для оптимізації позитивних соціально-психологічних взаємовідносин в колективі бажано дотримуватись таких порад:

- по-перше, якщо ви хочете, щоб підлеглі почувалися, спілкуючись з вами, комфортно – тримайте дистанцію;
- по-друге, вибираючи дистанції в розмові, враховуйте національні та соціальні особливості співрозмовника.

Позиція в спілкуванні. Ефективність взаємодії під час управлінського спілкування пов'язана з тими позиціями, які займають комунікатори. Вибираючи раціональні позиції у спілкуванні бажано дотримуватись *теорії транзактного аналізу, запропонованого американським психіатром Е. Берном* (транзакція – це одиниця спілкування, дія (акція), яка спрямована на іншу людину). Тобто взаємодія з позиції “Батька”, “Дорослого” або “Дитини”.

Таким чином, автори дійшли важливого висновку для будь-яких ситуацій управлінського спілкування: *взаємодія між людьми тільки тоді буде ефективною, коли між ними встановляться паралельні транзакції*. Поки між керівником і підлеглим не встановлено такі транзакції, їм дуже важко порозумітися.

Отже, сутність оптимізації позитивного соціально-психологічного клімату в колективах працівників міліції полягає у виборі таких форм і методів спільної діяльності, які максимально враховують спрямованість на загальну мету, психологічні особливості працівників міліції та їх колективів, можливості самого керівника і на цій підставі забезпечують досягнення найвищих професійних результатів при мінімальних затратах часу керівника і підлеглих.

Основними інструментами психологічного впливу керівника на оптимізацію соціально-психологічного клімату в колективах працівників ОВС є: його авторитет, адекватний стиль керівництва, вміння грамотно застосовувати в повсякденній діяльності управлінські принципи, впевненість у своїх силах, вміле використання спілкування як засобу оптимізації соціально-психологічних відносин у колективі.

Список використаних джерел

1. Барко В.І., Ірхін Ю.Б., Підюков П.П. Психологія управління командою міліцейського підрозділу: Навч. посіб. – К., 2006.
2. Барко В.І., Омельченко С.В., Ірхін Ю.Б. Самоуправління та управління командою поліцейського підрозділу: Навч.-метод. посіб. – К., 2002.
3. Барко В.І. Теоретико-психологічні засади управління персоналом органів внутрішніх справ: Автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.06. – К.: НАВСУ, 2004.

4. Моченов Г.А., Ночевник М.Н. К вопросу о социально-психологическом климате научно-исследовательского коллектива. – М.: ССА, 1970.
5. Парыгин Б.Д. Социально-психологический климат в коллективе. Пути и методы изучения. – М., 1981.
6. Психологічна енциклопедія / Авт.-упоряд. О.М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006.
7. Русалинова А.А. Изучение социально-психологического климата в первичных производственных коллективах // Социально-психологический климат коллектива: теория и методы изучения. – М.: Наука, 1979.
8. Социально-психологический климат в служебных коллективах: Метод. пособ. / Под ред. М.И. Марьина. – М.: ЦОКП МВД России, 2001.
9. Фатеев Н.М. Психолого-педагогическая подготовка руководителей – предпосылка создания благоприятного морально-психологического климата в коллективе // Основные направления деятельности секций педагогики высшей школы педагогического общества РСФСР. – М., 1983.

Стаття надійшла до друку 25.06.2007.

УДК 159:351.741

Вадим Барко –
доктор психологічних наук, доцент,
проректор Академії управління МВС

СУЧАСНІ ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

У статті розглядаються актуальні питання удосконалення системи управління персоналом в органах внутрішніх справ; пропонуються сучасні підходи до управління, які ґрунтуються на використанні психологічних закономірностей під час відбору, мотивації та навчання персоналу.

The article is devoted to the actual issues of improvement of the personnel management system in Ukrainian militia. The contemporary approaches to police management, based on the implementation of psychological patterns to motivation, professional selection and training are suggested.

Ключові слова: *система управління, суб'єкти управління, об'єкти управління, психологічні особливості, синергія, принципи побудови управління, проактивний підхід.*

Управління – це соціальний феномен, без якого неможливе існування і розвиток людства. Процеси управління мають місце всюди, де здійснюється спільна діяльність людей, спрямована на досягнення певних цілей. Сьогодні питання управління є предметом таких наук, як: кібернетика, інформатика, юриспруденція, соціологія, психологія тощо. Управління відбувається за подібними принципами і законами у складних системах – біологічних, соціальних, технічних – і базується на отриманні, обробці та передачі інформації.

Соціальне управління існувало на всіх етапах розвитку суспільства як необхідна умова погодження колективних дій людей. В англійській літературі при характеристиці соціальних проблем управління зустрічаємо термін “management”, який в перекладі означає управління, завідування, керівництво, і слово “manager”, – відповідно, управлінець або керівник. Проте існує багато класичних визначень. Наприклад, у Всесвітньому тлумачному словнику Уебстера наводяться основні значення поняття “менеджмент” як способу або манери спілкування з людьми; мистецтва влади і управління;

особливого роду вмій, адміністративних навичок; органу управління, адміністративної одиниці. Вітчизняні дослідники (А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський) дають більш точне визначення – соціальне управління є цілеспрямованим впливом на суспільство для його впорядкування, збереження, вдосконалення й розвитку.

Враховуючи природу і субстанційну специфіку суб'єктів управління, дослідники (Г.В. Атаманчук, В.Б. Авер'янов) в соціальному управлінні вирізняють: державне управління (суб'єкт управлінського впливу – держава), суспільне управління (суб'єкт управлінського впливу – суспільство та його структури), менеджмент (суб'єкт управлінського діяння – підприємець). Проте нині стосовно поліцейських організацій у англійських літературних джерелах широко вживаються слова “менеджмент” і “менеджер”, які стали інтернаціональними і в широкому розумінні є синонімами термінів “соціальне управління” і “управлінець” відповідно. Враховуючи зазначене, терміни “поліцейський менеджмент” і “поліцейське управління” авторами розглядаються як синоніми, тобто як вид соціального управління і різновид державного управління, пов'язаний передусім з реалізацією цілей і функцій держави, оскільки поліція (міліція) у переважній більшості країн є державним озброєним органом виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства та держави від протиправних посягань.

Узагальнюючи світову управлінську практику, можна сформулювати такі передумови поліцейського менеджменту: потреба в ньому виникає у зв'язку з необхідністю координації діяльності більшої або меншої кількості людей, кожен із яких виконує певну роботу; менеджмент як управлінська діяльність притаманний організаціям, які функціонують у певному ринковому середовищі; будь-якій організації потрібен менеджмент для досягнення своїх цілей, а останній не може існувати без організації; для досягнення цілей організації завжди доводиться використовувати певну кількість обмежених ресурсів (матеріальних, людських, фінансових, інформаційних); менеджмент є тією ланкою, яка забезпечує ефективне використання зазначених ресурсів; раціональний менеджмент ґрунтується на балансуванні між успіхом організації (досягненням її цілей), а також рівнем використання ресурсів.

Враховуючи зазначене, А. Кредісов і Є. Панченко дають таке визначення: соціальне управління – це безперервний і цілеспрямований процес впливу на колектив людей – працівників організації для координації їхньої діяльності у процесі виробництва і досягнення поставлених цілей, найкращих результатів у змінному середовищі шляхом продуктивного використання наявних ресурсів. Принципову схему управління і управління ОВС можна уявити як систему взаємодії двох основних елементів: суб'єкта управління (тих, хто керує) і об'єкта управління (тих, ким керують).

З точки зору сучасних дослідників, зокрема В. Плішкіна, зміст соціального управління полягає в тому, що останнє є об'єктивно необхідним різновидом діяльності, яка складається зі свідомого та цілеспрямованого впливу суб'єктів управління на соціальні системи з метою підвищення їх ефективності, приведення його у відповідність до об'єктивних закономірностей розвитку.

Слід зауважити, що Р. Роберг і Д. Кукендал дають схоже сучасне визначення менеджменту як процесу роботи з людьми в гуманістичній манері для максимально ефективного і результативного досягнення цілей і завдань організації. У цьому визначенні є кілька суттєвих моментів: а) робота з людьми в гуманістичній манері – під цим автори розуміють істотний елемент сучасного менеджменту, позитивне ставлення до прийнятих на роботу в організацію працівників із боку менеджерів, багатостороннє співробітництво між ними, повага, збереження почуття людської гідності. Дослідження показують, що у разі гуманістичної атмосфери організації гуманне ставлення працівників переноситься на громадянське суспільство, населення, що дає добрі наслідки і підвищує ефективність роботи поліції; б) досягнення цілей і завдань організації означає, що мета – це ідеальне бачення глобального результату діяльності, котрий може бути досягнутий упродовж певного часу та відображає значення поліції у суспільстві (наприклад, зменшити рівень злочинності в регіоні, рівень побоювання населення тощо). Задачі або завдання є більш специфічними й конкретними, як правило, обмежуються часовими межами і вимірюються кількісно (зменшити впродовж року кількість квартирних крадіжок на десять відсотків); в) максимально ефективно й результативно досягнення цілей – ефективність розу-

міється як співвідношення між витраченими поліцією ресурсами та досягнутим результатом:

$$E = P / B,$$

де: E – ефективність, P – результат; B – витрачені ресурси.

Щоб стати ефективною, організація має діяти оптимально – досягти поставлених цілей і завдань за мінімально можливих витрат ресурсів (часу, грошей тощо) або за умови тих самих фінансових і людських ресурсів досягти більшого результату ніж раніше. Результативність – це ступінь досягнення поставлених цілей і завдань. Тому, щоб стати більш результативною, організація має виконати більше завдань або повніше досягти кінцевого результату, цілей. Вважається, що можливі чотири варіанти балансу результативності й ефективності: а) відсутній наголос як на результативності, так і на ефективності; менеджери й виконавці мають достатньо ресурсів, але діють без чіткого плану, неоптимально, отже, ресурси витрачаються марно, результати мінімальні; б) надмірний наголос на результативності (успіх за будь-яку ціну) призводить до того, що організація діє результативно, але неефективно, обмежені ресурси використовуються нераціонально, на подальший розвиток їх не вистачає; в) надмірний наголос на ефективності; цей варіант використовують економні менеджери, які прагнуть зберегти ресурси організації, намагаються обмежитись моральними стимулами. Внаслідок цього результат часто буває непоганим, але ресурси не використані, люди перевантажені й незадоволені; г) збалансований наголос на результативності та ефективності; менеджер за участю виконавців розробляє та затверджує бюджет, використання ресурсів відбувається гласно, робота виконується ефективно із досягненням цілей.

Середовище, що змінюється постійно, має велике значення в змісті управлінської діяльності, адже управління – це пристосування організації до умов середовища, воно виходить із середовища і повертається до нього. Управлінці насамперед мають окреслити вимоги споживачів, власників, держави, потім виробити плани й організувати виробництво послуг (товарів) і, нарешті, продати послуги (товари) та задовольнити потреби споживачів, отримавши прибуток. Зовнішнє середовище – це об’єктивні обставини, чинники, що оточують організацію в суспільстві, до яких вона мусить пристосуватись. Зов-

нішне середовище в Україні, на думку низки науковців, є складним і нестабільним через протистояння законодавчої та виконавчої влади, велику кількість і слабкість партій, знецінення моральних норм.

Робота з іншими і через інших, організація співробітництва багатьох людей – це серцевина управління. Сьогодні продуктивною формою взаємовідносин між керівником та підлеглими стає співпраця, коли кожен з учасників бере на себе певні зобов'язання й відповідальність. Дослідник менеджменту І. Ансофф ввів термін “синергія”, який слід розуміти як ефект підвищення результативності за рахунок використання взаємозв'язків та взаємопідсилення різних видів діяльності, коли загальний результат перевищує суму показників віддачі усіх ресурсів, що діють незалежно. Досягти синергетичного ефекту складно, але під час створення команди працівників-однодумців важливо уникнути типових помилок, що знижують синергізм і ефективність співпраці: а) перетворення керівника на виконавця; б) відмова від делегування; в) визначення цілей у відриві від працівників; г) відмова від спілкування з персоналом; д) відмова від навчання і саморозвитку; е) опір змінам; ж) ігнорування досягнень працівників. Цілі організації визначають напрям розвитку управління, стимули для працівників і стандарти для вимірювання виконання. Як правило, організація має систему цілей, що мають узгоджуватись та не суперечити одна одній. Головна мета завжди пов'язана з діяльністю у зовнішньому середовищі, вона визначає комплекс допоміжних організаційних цілей.

Управлінці у будь-якій організації, зокрема й у поліції, виконують різноманітні функції. На думку В. Плішкіна, за напрямками розв'язуваних завдань функції поділяються на основні, ресурсні та управлінські; за змістом кожна із зазначених функцій поділяється ще на кілька складових. Управлінці здійснюють шість суттєвих процесуальних управлінських функцій, які змістовно поділяються на аналітичну (дослідження стану реалізації управлінської діяльності), прогнозуючу (передбачення напрямів розвитку діяльності), плануючу (розробка етапів діяльності, програми дій), організаційну (організація виконання управлінського рішення), регулюючу (регуляція, спрямування і корекція виконання) і контролюючу (нагляд і облік за виконанням).

Реалізація базових функцій управління передбачає врахування у процесі управління такого важливого психологічного феномену, як керівництво. Останнє являє собою процес здійснення впливу на людей та налагодження з ними міжособистісних стосунків з метою досягнення управлінських цілей.

Велике значення для здійснення процесу управління має реалізація принципів соціального управління. Під принципами розуміють основні положення, загально визнані правила тієї чи іншої діяльності. Відносно управління принципи відображають пізнані людиною закономірності, котрими керуються органи управління під час створення та функціонування соціальних систем управління. Теперішні погляди на принципи управління можна умовно розподілити на дві групи: універсальні та прикладні. До першої групи належать ті з них, які прагнуть узагальнити усталену практику управління і визначити найважливіші риси управлінської діяльності. Звичайно, не можна сказати, що така система принципів остаточно склалася, вона є динамічною. Вважається, що найповніше принципи сучасного управління викладені П. Друкером. Це такі сім принципів: спрямованість управління на людину, що означає налагодження ефективної співпраці людей, подолання вад окремих працівників і максимальне розкриття їх потенціалу; культурна природа управління означає, що управління є частиною загальної культури кожної країни, традицій народу й одночасно поєднує у собі загальносвітові тенденції; інтегрування інтересів працівників організації навколо загальних цілей – працівники виконують свої функції, задовольняють при цьому власні потреби та інтереси, ефективно досягаючи результатів організації; розвиток здібностей усіх працівників організації та ефективне їх використання на всіх рівнях управління передусім – розвиток ініціативи і творчого підходу працівників до справи, освоєння ними нових знань, умінь і методів роботи; використання в управлінні ефекту синергії, тобто така організація командної діяльності персоналу, коли їх взаємодія, колективна робота значно перевищує суму результатів діяльності кожного працівника окремо; науковий підхід до визначення ефективності управління організацією – уникнення спрощених підходів до оцінки ефективності управління, обов'язкове врахування показників згуртованості, задоволення, громадської думки тощо; співробітни-

цтво та тісна взаємодія організації з навколишнім середовищем, тобто постійний моніторинг і вивчення потреб населення, дослідження змін в оточенні, готовність до гнучкого реагування.

Деякі дослідники виділяють групи загальних спеціальних принципів управління. До загальних належать такі принципи, як науковість, законність, гласність, гуманізм, розподіл влад, системність, плановість і конкретність. До спеціальних – ієрархічність, функціональність, територіально-галузовий принцип, норми керованості (принципи побудови системи управління), а також цілеспрямованість, принцип головної ланки, відповідності делегування, поєднання єдиності та колегіальності, відповідальності посадових осіб, раціонального співвідношення цілей та способів їх досягнення.

Поліцейське управління має спільні риси з приватним менеджментом, проте, є і відмінності. За прийнятим у нашій країні визначенням, управління ОВС є особливим видом діяльності спеціально створених апаратів і спеціально призначених посадових осіб з упорядкування системи органів внутрішніх справ, забезпечення її оптимального функціонування та розвитку з метою ефективного виконання завдань по боротьбі зі злочинністю та охороні громадського порядку. При цьому управління органами внутрішніх справ розглядається у двох аспектах: а) управління системою органів внутрішніх справ із боку держави; б) управління, яке здійснюється в системі, коли об'єктами управління є працівники, служби, підрозділи, а суб'єктами – керівники, апарати відповідних рівнів. Зміст такої управлінської діяльності містить у собі: визначення цілей, завдань та функцій органів внутрішніх справ; розробку й удосконалення організаційної структури; забезпечення трудовими, матеріальними та іншими ресурсами; підготовку й реалізацію управлінських рішень; координацію дій органів і підрозділів; регулювання функціонування з урахуванням обстановки; створення системи обліку та контролю.

Розглянемо основні етапи розвитку управління та поліцейського управління, що допоможе з'ясувати специфіку і взаємозв'язок їх процесів, визначити вплив загальної теорії управління на поліцейську теорію й практику управління.

Дослідники проблем поліцейського управління у країнах Західної Європи на початку 70-х років почали широко застосовувати систем-

ний підхід. Першими, хто запровадив теорію відкритих систем до поліціювання, були Р. Спроул і С. Фергюсон, які вважали, що поліцію необхідно розглядати як відкриту систему, оскільки: поліцейські департаменти є підсистемами, що функціонують у системі правоохоронних органів – прокуратури, судів, адвокатури тощо, поліція взаємодіє також із громадянським суспільством як підсистема; системний підхід дозволяє реалізувати в роботі поліції досягнення інших галузей управління; забезпечує нові перспективи для внутрішнього розвитку поліцейських організацій та для удосконалення відносин з суспільством; системний підхід є орієнтованим на дію і кінцевий результат.

Окрім системного підходу, наприкінці 80-х років у поліції набув поширення так званий “корпоративний менеджмент”, (термін прийшов з приватного менеджменту), в основі якого лежить першочергове визначення принципів соціальних і фінансових цілей організації, продуктів, технологій і процесів, необхідних для досягнення цих цілей (Р. Крейтнер, М. Моор). Корпоративний менеджмент також базується на ґрунтовному аналізі відповідності потенціалу організації умовам реального та майбутнього оточення, що дозволяє винайти оптимальну стратегію діяльності поліцейської організації і планувати роботу.

Нарешті, 90-ті роки ознаменувались широким усвідомленням більшістю поліції західних країн критики на свою адресу відносно недоліків у розумінні потреб і очікувань з боку громадянського суспільства. Результатом стало те, що більшість поліцейських департаментів почали працювати у руслі концепції соціально-орієнтованого управління, близького до теорії якісного менеджменту. З метою покращення якості поліцейського сервісу для громадянського суспільства особлива увага приділяється трьом сферам діяльності: громадянам – замовникам сервісу, персоналу поліції та командній роботі цього персоналу. Так, У.А. Тібаулт, Д.М. Линч, Р.Б. Макбрайд вважають, що головна мета розглядуваного підходу до управління, – який отримав назву проактивного, – досягнення довготривалого, тотального задоволення суспільства роботою поліції, профілактична робота органів та підрозділів внутрішніх справ, спрямована на попередження можливих злочинів і правопорушень у суспільстві, а також конфліктів і невдоволень працівників усередині організації.

Типовий приклад діяльності поліції за концепцією соціально-орієнтованого проактивного (попереджувального) менеджменту демонструє поліцейський департамент Медісона (США). Шеф департаменту (С. Купер) разом із колегами розробили низку принципів, які допомогли їм відійти від традиційного бюрократичного менеджменту і почати діяти з орієнтацією на якість сервісу. Автори також називають проактивний підхід “якісним лідерством” і визначають його принципи: віра у виховну й підтримуючу роль командної роботи; орієнтація на процес вирішення проблем, заснований на фактах, а не на емоціях; урахування думки персоналу департаменту перед прийняттям ключових рішень; віра в те, що найкращий спосіб покращення якості роботи персоналу – це опитування поліцейських і прислуховування до їх думки; прагнення розвивати всебічну довіру й повагу один до одного серед офіцерів поліції; спрямованість на замовника (громадян); опора на 95 % успішних працівників, а не на 5 % персоналу, який створює проблеми; справедливе поводження з усіма працюючими; удосконалення системи перевірки ефективності роботи поліцейського, уникнення необґрунтованих звинувачень працівників; силового прийняття рішень “зверху-вниз” всюди, де це можливо; заохочення творчого підходу працівників до справи, терпимість до ненавмисних помилок; розвиток атмосфери відкритості та постійного зворотного зв’язку у роботі з персоналом, керівник – це тренер, помічник; розробка на підставі командної роботи узгоджених із персоналом планів діяльності організації та шляхів їх здійснення.

Процес управлінських змін, запроваджених поліцейським департаментом Медісона, виявився досить тривалим у часі: знадобилося 9 років для переходу від традиційної організації до проактивної та соціально-орієнтованої. Досвід департаменту показав, що для промілітаристської поліцейської організації з метою її перетворення на сучасну соціально-орієнтовану є важливими три головні умови: а) потреба поліцейського департаменту у змінах, спрямованих на досягнення якісних результатів; б) розуміння, що поліцейська організація не є статичною і має бути готовою до сприйняття нових управлінських підходів у змінюваному суспільстві; в) усвідомлення важливості проактивного (профілактичного) реагування як на вну-

трішні потреби організації і персоналу, так і на зовнішні потреби громадянського суспільства.

Унаслідок розглянутих процесів сьогодні в юридичній та соціально-психологічній літературі держав демократичної орієнтації основні визначення поліцейської діяльності мають соціальне забарвлення. Так, міністр внутрішніх справ Франції відмічає, що захист і забезпечення свободи – постійне та найголовніше завдання національної поліції; міністр внутрішніх справ Італії підкреслює, що сили охорони правопорядку мають за мету захист демократичних інститутів нації, охорону прав і свобод усіх класів, соціальних груп і кожного громадянина. У законі германської землі Північний Рейн-Вестфалія “Про поліцію” сказано, що основним завданням поліцейських сил є запобігання загрози громадській безпеці. У межах його здійснення поліція має попереджувати скоєння злочинів і забезпечувати карне переслідування злочинців. Поліція надає допомогу іншим органам влади. Заходи, що порушують права людини, поліція має право вживати лише у разі, коли це допускається законом. Нині завдання сучасних поліцейських органів є багатогранними. Американські дослідники Г. Леонард та М. Моор стосовно США такими завданнями вважають: виявлення злочинців і злочинів, затримку правопорушників; участь у таких судових процесах; запобігання правопорушенням під час патрулювання й інших заходів; забезпечення конституційних гарантій; надання допомоги особам, яким загрожує фізична розправа або тим, які не в змозі самі про себе піклуватись; регулювання руху транспортних засобів і пішоходів; вирішення конфліктів; виявлення проблем, які потенційно можуть ускладнювати контроль за дотриманням законності та роботи місцевої влади; створення й підтримання у жителів цієї місцевості почуття впевненості у власній безпеці; підтримання порядку в громадських місцях; надання інших послуг за надзвичайних обставин. Як видно з переліку, до кола обов’язків сучасної поліції входить не лише боротьба зі злочинністю, а й вживання інших заходів у сфері соціального обслуговування населення. Останні мають проактивний характер, оскільки основна їх спрямованість – запобігання порушенню закону (наприклад, під час сімейних конфліктів, стихійних лих, пожеж тощо). За статистикую в різних регіонах США 40–70 %

викликів поліції – це прохання допомоги в ситуаціях, не пов'язаних із правопорушеннями.

Отже, проактивний підхід до поліціювання в цілому і до поліцейського управління, заснований на попередженні та профілактиці злочину, запобіганні та профілактиці конфліктів в організації, невдоволення працівників, стресів і негараздів (на відміну від застарілого “реактивного” – реагування на вже скоєний злочин і організаційний конфлікт), стає в сучасному суспільстві могутнім засобом оптимізації управління поліцією, підвищення довіри до поліції з боку населення. Так, опитування 20 тис. громадян у 12 державах Західної Європи на початку 90-х років показало, що поліція займає перше місце за шкалою довір'я громадян (70 %), випереджаючи церкву, систему освіти, телебачення і радіо, соціальне страхування, місцеву владу, профспілки тощо. Що стосується проактивної роботи поліції, судження про її ефективність виносяться за такими показниками: кількість офіційних попереджень про недопустимість подальшої аморальної поведінки; кількість направлених до судів подань про встановлення спеціального нагляду за особами, які раніше допустили правопорушення; кількість осіб, заарештованих за незаконне зберігання зброї; кількість вилученої зброї, яка незаконно зберігалась, вибухових і наркотичних речовин; кількість виданих і припинених дозволів; кількість бесід і виступів профілактичного характеру з метою інформування населення про заходи щодо забезпечення особистої й майнової безпеки; кількість операцій із забезпечення порядку під час масових маніфестацій, страйків, спортивних заходів тощо; розмір компенсованих за допомогою поліції збитків, економічний ефект від діяльності певного підрозділу.

Таким чином, вважаємо за можливе дати наступне визначення: управління в органах внутрішніх справ – це вид соціального управління та різновид державного управління, пов'язаний з реалізацією цілей і функцій держави, виконуваний особами або апаратами спеціальних органів виконавчої влади держави (поліції або міліції), призначеними для захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань. Сучасне проактивне поліцейське управління засновується на застосуванні й поєднанні позитивних моментів ранніх етапів розвитку, включаючи розуміння важливості системного

підходу, теорії ситуаційного управління, якісного менеджменту, які найбільше підходять для управління складними організаціями. Підсумовуючи сказане, ми дійшли наступного робочого визначення проактивного підходу до управління персоналом.

Проактивне управління персоналом органів внутрішніх справ – це робота з працівниками міліції (поліції) та вплив на них у напрямі досягнення цілей організації, спрямованих на запобігання негативним явищам (конфліктам, дистресам, невдоволенням), що ґрунтуються: на засадах гуманістичної психології; плануванні життя, кар'єри та діяльності працівників; особистісному розвитку управлінців і персоналу; використанні командної роботи та лідерства; оптимізації і системному підході до усіх компонентів циклу роботи з персоналом – психологічного відбору кадрів, мотивації, навчання та підвищення кваліфікації, кадрового моніторингу; налагодженні ефективної системи міжособистісних стосунків. Отже, проактивний підхід, на відміну від традиційного реактивного управління, базується на ідеї завчасного упередження проблем і негараздів як всередині організації, так і в зовнішньому середовищі за рахунок: гуманістичного особистісно орієнтованого підходу до працівників міліцейської організації; оптимізації усіх компонентів системи роботи з персоналом (психологічного відбору, мотивації, оцінки діяльності, навчання, особистісного розвитку управлінців і працівників, планування їх життя, кар'єри та діяльності; організації ефективної командної роботи та лідерства у міліцейському підрозділі; налагодження ефективної системи міжособистісних відносин серед персоналу. Подальші дослідження правових і психологічних засад проактивного підходу до управління в органах внутрішніх справ сьогодні інтенсивно здійснюються науково-педагогічними працівниками Академії управління МВС.

Список використаних джерел

1. Барко В.І. Психологія управління персоналом ОВС (проактивний підхід): Монографія. – К.: Ніка-Центр, 2003.
2. Anderson T.D. Every officer is a leader. – L.: St. Lucie Press.
3. Blanchard K.H. Mission possible: Becoming a world-class organization. – New York: McGraw-Hill, 1997.

Стаття надійшла до друку 09.10.2007 р.

УДК 351.745.5

Юрій Котляр –
науковий співробітник ДНДІ
МВС України

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПСИХОГЕОМЕТРИЧНИХ МЕТОДИК У ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІДБІР

Обґрунтовується застосування сучасного психодіагностичного інструментарію на підставі психогеометричних методик у професійно-психологічному відборі в ОВС. На основі даних тестування проведено дескриптивний аналіз статистик і визначено провідні індивідуально-типологічні та особистісні якості, притаманні правоохоронцям як за стандартними, так і за психогеометричними методиками.

The using of modern psyhodiagnostik instrumentson the baks of phsyhogoometrik methods in the professional and phsyhologikal scloction of the candidates to the Internal affairs is grounded. On the basis of the information got in the results of testing the doscriptive analysos of statistics is dond and the leading individual and typological qualities inherent to the polis officer as for staudard and phsyhodiagnostik methods arc outlined.

Ключові слова: *психодіагностика, психогеометричні методики, професійно-психологічний відбір, професіограма, стандартизація тестів, аналітико-статистичний аналіз вибірки.*

Останнім часом у світі поширюється практика використання психогеометричних методик під час тестування кандидатів на роботу [1]. Іноземні корпорації General Telephone and Electronics, thev-Dlot Motors, Honeywell, Delco Electronics та багато інших використовують у профвідборі психогеометричне тестування. Автори найбільш розповсюджених психогеометричних тестів С. Деллінгер та Е. Махоні вказують, що зазначені методики, виходячи із затрат часу на тестування, належать до експрес-діагностики, а показники надійності, валідності та інформативності близькі за значеннями до якісних інструментальних і особистісних опитувальників. А.А. Алексеев та Л.А. Громова зробили їх російськомовний переклад та порівняльний аналіз із методиками: Р. Кэттелла (16 PF, форма С); шкала особистісної тривожності Тейлора; тест “локус контролю”;

прогресивні матриці Равена; опитувальник Е. Шострома РО1; опитувальник ОСТ (основні якості темпераменту) В.В. Русака [1]. Отримані дані загалом підтверджують діагностичні можливості психогео­ метричних тестів. Тому існують всі передумови для впровадження психогео­ метричних тестів у систему професійно-психологічного відбору в ОВС. Однак з огляду на досить жорсткі вимоги до канди­ датів на службу, якісно-кількісні показники цих методик необхідно уточнювати та доповнювати їх інтерпретаційну основу базовими індивідуально-типологічними характеристиками відповідно до ви­ мого професії правоохоронця.

Одне з основних завдань психологічного забезпечення службо­ вої діяльності ОВС полягає у створенні сучасного науково обгрун­ тованого (відповідного прийнятим психодіагностичним нормам) психодіагностичного інструментарію [2]. Розв'язання цього завдан­ ня дозволить доповнити професіограми основних видів діяльності ОВС, створити систему показників для визначення професійної при­ датності та прогнозування подальшої успішності працівників ОВС. Останні дослідження підтверджують, що критерії фахового відбору особового складу ОВС мають вагоме значення в успішності профе­ сійної діяльності, що пов'язано з фактом впливу психологічних та психофізіологічних особливостей особистості на ефективність ви­ конання службових обов'язків [3–5]. Отож, впровадження в систему професійно-психологічного відбору психогео­ метричних методик (у разі доведення їх відповідності психодіагностичним вимогам) може стати вагомим інструментом в арсеналі практичного психолога ОВС, що суттєво знижує часові затрати у прийнятній ефективності діаг­ ностики.

На підставі тестування курсантської молоді за батареєю інстру­ ментальних методик та психогео­ метричних методик С. Деллінгер і Е. Махоні спробуємо провести первинний аналітико-статистичний аналіз вибірки та виділити групові тенденції з метою більш адекват­ ної професійної орієнтації працівників органів внутрішніх справ.

Впровадження у практичну діяльність психологічної служби ОВС психогео­ метричних методик відбувається в кілька загальних етапів:

- теоретико-методологічне обгрунтування доцільності викорис­ тання психогео­ метричних методик у практичній діяльності

працівників Центру практичної психології (ЦПП) (особлива увага на цьому етапі приділяється аналізу позитивних відмінностей від наявних методик та власних недоліків психогеметричних тестів);

- експериментальна апробація та стандартизація психогеметричних тестів на працівниках ОВС (збирання емпіричного матеріалу на репрезентативній вибірці, первинна і вторинна математико-статистична обробка експериментальних даних тестування, оприлюднення отриманих результатів тощо);
- безпосередньо впровадження у практичну діяльність психологічної служби психогеметричних методик (їх уточнення, доповнення та доопрацювання у разі необхідності, що слідує з практичних потреб психологічної служби ОВС).

Звісно, що наведені етапи досить загальні та передбачають цілу низку підетапів. Також необхідно розуміти, що після впровадження психогеметричних тестів у діяльність практичних психологів не завершується їх експериментальна стандартизація, а продовжується (збирається емпіричний матеріал для уточнення показників валідності, надійності та інформативності цих методик, їх прогностичних якостей). Тому, внаслідок певних обмежень, дослідження не претендує на вирішення завдання стандартизації вищезазначених методик в цілому, а спрямоване на розв'язання окремого, проте необхідного завдання – первинної аналітико-статистичної обробки даних тестування (що відповідає другому етапу).

Зрештою, для тестування було відібрано курсантів КНУВС юридичного та психологічного факультету 1-го і 2-го курсу віком від 20 до 25 років у кількості 200 осіб (для репрезентативності вибірки), які мають однорідні функціональні обов'язки (як курсантів ВНЗ МВС України) і характеризуються високим рівнем успішності в навчанні та службі. Група курсантів з ознаками дезадаптації не досліджувалась через відсутність таких на згаданих факультетах.

Так, щоб розв'язати поставлені завдання, було використано такі методи дослідження: спостереження, констатуючий експеримент, комплекс методів психодіагностики (затверджені Наказом МВС України від 28 липня 2004 року № 842), математичні методи первинної обробки даних.

Використання психологічних методів і методик дозволило зібрати об'єктивну інформацію щодо рівня розвитку індивідуальних психологічних якостей: комунікативних вмінь і навичок, характерологічних і темпераментних якостей, деяких мотиваційних властивостей тощо, особливостей психологічного профілю курсантів КНУВС та порівняти їх з результатами, отриманими під час психометричного тестування. Для психодіагностичного обстеження було відібрано такі методики психодіагностики: “Методика визначення акцентуацій характеру” К. Леонгарда – Г. Шмішека); “Особистісний опитувальник” Г. Айзенка – ЕРІ); опитувальник Р. Кеттела “Шістнадцять особистісних факторів” [6].

Отримані під час психодіагностичного вивчення оцінки були занесені за допомогою комп'ютерної програми Excel 2004 у таблицю. Використовуючи методи математичної статистики, маємо змогу дослідити характеристики вибірки в цілому та вираженості окремих її показників (табл. 1).

За вибором психометричних фігур вибірка розподілилась таким чином: квадрат – 17 осіб (12 %); прямокутник – 13 осіб (9,4 %); трикутник – 16 осіб (11,5 %); коло – 65 осіб (46,8 %); зигзаг – 28 осіб (20,1 %) (рис. 1).

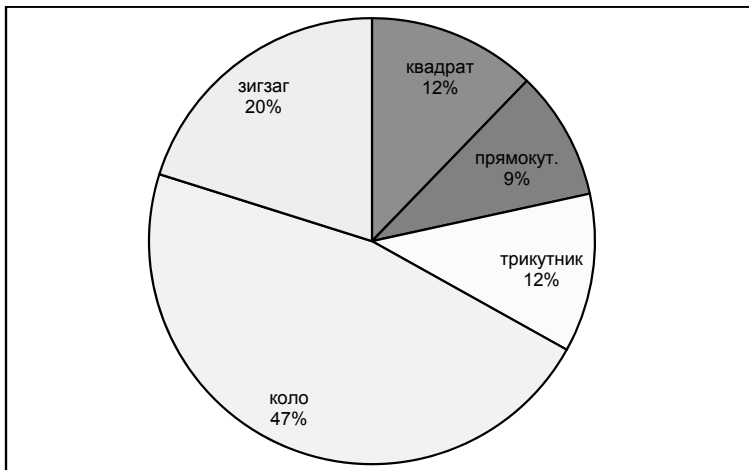

Рис. 1. Відсоткове розподілення курсантів у загальній вибірці за методикою С. Деллінгера

Таким чином, бачимо, що більшість курсантів вибирають коло. Воно, згідно з інтерпретацією С. Деллінгера, характеризується дружелюбністю, округлістю, плавністю, м'якістю. Особи, які вибирають коло, вирізняються домінуванням комунікативних якостей в індивідуальному психологічному профілі.

Розподіл вибірки результатів тестування курсантів за методикою Е. Махоні надано таким чином: перший тип (керівник) – 16 %; другий (відповідальний виконавець) – 11 %; третій (недовірливий) – 17 %; четвертий (вчений) – 6 %; п'ятий (інтуїтивний) – 6 %; шостий (винахідник, конструктор, художник) – 7 %; сьомий (емотивний) – 26 %; восьмий (ригідний) – 0,7 % (рис. 2).

Найбільший відсоток набрав сьомий тип (емотивний), який характеризується підвищеною емпатійністю стосовно інших, вираженістю емоційних переживань, високою реактивністю у відповідь на зовнішні подразники. А найменше – восьмий тип, що характеризується емоційною ригідністю, спокійністю, рівністю емоційного фону тощо.

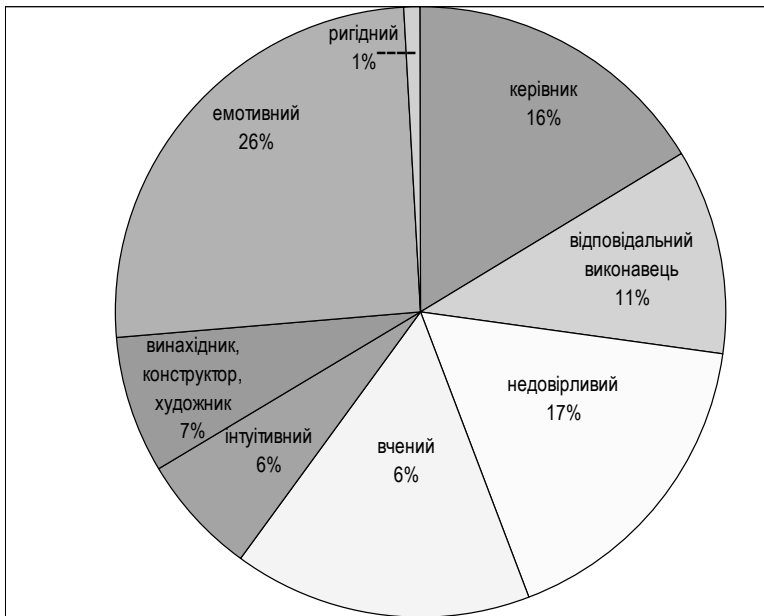

Рис. 2. Відсоткове розподілення курсантів у загальній вибірці за методикою Е. Махоні

Грунтуючись на стандартних уявленнях про курсантів будь-яких воєнізованих ВНЗ, логічним було припущення, що більшість із опитаних оберуть квадрат чи прямокутник, але насправді таких виявилось тільки 21 %. Також логічним є припущення, що восьмий тип більшою мірою характеризує “військових”, аніж сьомий. Проте результати тестування вказують на протилежне.

Це може свідчити, на думку автора, про:

- суспільну помилку щодо оцінки психологічних якостей “людей у погонах”;
- певну демократизацію правоохоронних органів, внаслідок якої на службі опиняються дійсно нестандартні (20 % зигзагів!) люди;
- невідповідність психогеометричної інтерпретації реальному стану речей.

Однак чітка відповідь на це питання може бути отримана тільки внаслідок подальшого всебічного дослідження цієї проблеми.

За результатами тестування відмічаємо цілу низку загальногрупових показників, які виділяються в психологічному профілі курсантів:

- за методикою Г. Айзенка виявлено, що у відібраних для тестування курсантів шкала екстрвертованості (13,1) і нейротизму (10,5), що відповідає середньому значенню вираженості показників. Набрані бали за шкалою корекції (2,42<4) свідчать про достовірність отриманих результатів.

Таблиця 1

Первинна статистична обробка даних тестування

Методика	Загальна описова статистика вибірки юристів та психологів																													
	Г. Айзенка														Кеттла (стені)										Леоnard-Шніссера					
	К	Е	Н	А	В	С	Е	F	G	H	I	L	M	N	O	Q1	Q2	Q3	Q4	пн	зас	ем	пед	тре	цик	дем	возд	бист	екс	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29		
Середнє	2,47	13,1	10,5	7,12	2,24	5,04	5,14	5,18	4,99	6,52	6,29	5,44	5,42	5,87	6,67	6,09	6,16	6,22	4,95	19,9	12,6	12,7	8,4	5,48	14,7	14,7	9,7	5,37	15,4	
Станд. Похибка	0,12	0,28	0,31	0,13	0,14	0,13	0,14	0,13	0,14	0,13	0,12	0,14	0,15	0,18	0,15	0,16	0,13	0,15	0,12	0,34	0,27	0,35	0,37	0,43	0,46	0,35	0,40	0,3	0,44	
Медіана	2	13	11	7	1	5	5	5	5	6	6	6	6	6	7	6	5	6	5	21	12	12	8	3	15	14	9	6	12	
Мода	2	12	11	7	1	5	5	5	4	6	7	6	6	6	7	7	5	7	5	21	10	15	8	0	9	18	6	6	12	
Станд. відхилення	1,87	3,28	3,67	1,56	1,6	1,59	1,65	1,55	1,64	1,55	1,46	1,69	1,71	2,1	1,81	1,94	1,56	1,73	1,47	4,04	3,13	4,13	4,36	5,06	5,47	4,1	5,81	3,58	5,16	
Дисперсія	1,87	10,8	13,5	2,44	2,57	2,51	2,72	2,41	2,7	2,4	2,12	2,85	2,93	4,4	3,27	3,77	2,43	3	2,15	16,4	9,8	17,1	19	25,6	29,3	16,8	33,3	12,3	26,6	
Ексцес	-0	0,34	0,42	-0	0,3	-0,4	0,36	-0,4	-0,5	-0,2	0,41	0,48	0,03	-0,6	0,17	-0,3	-0,1	-0,1	0,15	5,08	-0,6	-0,1	-0,6	-0,4	-0,9	0,04	-0,3	2,08	-0,7	
Асиметрія	0,48	-0,4	0,11	-0,3	1,11	0,12	-0	0,37	0,37	0,2	-0,4	-0,5	-0,1	-0,3	-0,5	-0,3	-0,4	-0,1	-0,2	-1,7	0,08	0,18	-0	0,67	-0	-0,4	0,51	1,13	0,3	
Інтервал	6	16	20	7	7	8	8	7	7	8	8	8	9	9	9	9	9	9	8	24	14	21	18	21	22	22	24	21	16	
Мінімум	0	5	1	3	1	1	1	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	0	6	3	0	2	2	2	2	0	0	6	
Максимум	6	21	21	10	8	9	9	9	9	10	10	9	10	10	10	10	10	8	10	9	24	20	24	18	21	24	24	24	21	24
Сума	346	1819	1463	990	311	700	715	720	694	906	874	756	753	747	927	847	678	865	688	2760	1746	1769	1168	762	2046	2038	1348	885	2134	
Рахунок	138	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	
Надійність (95%)	0,23	0,55	0,62	0,26	0,27	0,27	0,28	0,26	0,28	0,26	0,24	0,23	0,23	0,35	0,3	0,33	0,26	0,29	0,25	0,68	0,52	0,69	0,73	0,85	0,92	0,69	0,97	0,6	0,87	

Набрані бали за шкалою “екстраверсії-інтроверсії” свідчать про типову інтроверсію або низьку екстраверсію. Часто такі люди доходять об’єктивно правильних умовиводів шляхом довгих роздумів, використовуючи наявний досвід. Професійна діяльність характеризується розсудливістю, прагненням все вдосконалити. Вільний час присвячують пошукам книг, зміст яких активно переживають.

Шкала нейротизму вказує на емоційну стабільність, легку адаптацію до змін навколишнього середовища. Як правило, такі люди спокійні, одноманітно ставляться до оточення. На зовнішні подразники не реагують бурхливо. Інколи бувають байдужими не тільки до інших людей, але й до себе.

Шкала корекції, яку ввів Г. Айзенк для визначення відвертості опитування, показала, що курсанти відповідали, переважно, відверто, орієнтуючись на власний досвід.

За методикою Леонгарда-Шмішека високі бали отримані у шкалах гіпертимності (19,9) та екзальтованості (15,4), а низькі бали – дистимічності (6,37) та тривожності (5,48). Слід зазначити, що гіпертимно-екзальтований психологічний профіль є характерним для курсантів ВНЗ МВС України. Це підтверджується низкою досліджень, серед яких проведене у 2002 році дослідження О.Р. Малхазова на близько п’яти тисячах респондентів.

Загальною характеристикою гіпертимно-екзальтованого профілю є підвищений фон настрою, жага до діяльності, оптимістичний настрій, дружелюбність, підприємливість і висока соціальна активність, комунікативність, вираженість жестів і міміки, інколи недостатнє відчуття дистанції у стосунках з іншими, підвищена самооцінка. Екзальтованість додає в ці характеристики схильність до ризику, бажання “ходити по лезу”, що в разі загострення цієї акцентуації має насторожити психолога, який проводить тестування.

Простежується тенденція до циклотимічного типу акцентуації, що характеризується змінами гіпертимної та дистимічної фази (схильністю до частих змін настрою, а також залежністю від зовнішніх обставин). Також відмічається схильність респондентів до демонстративності, що характеризується підвищеною здатністю до витіснення.

Дескриптивний аналіз статистик. Аналітико-статистичний аналіз даних тестування показує, що вибірка узгоджується з нормальним

законом розподілу (НЗР), що для психологічних досліджень при такому обсязі респондентів є досить рідкісним явищем. Присутність НЗР підтверджується такими характеристиками вибірки: показники середнього арифметичного, моди і медіани близькі за значенням, а це свідчить про однорідність значень показників у групі (вибірки); коефіцієнти асиметрії та ексцесу за всіма шкалами знаходяться у межах від 3 до -3.

Отож, на підставі тестування курсантів КНУВС за батареєю інструментальних методик ЕРІ (Г. Айзенк), “Особистісний опитувальник” (Леонгард-Шмішек), 16-РФ (Р. Кеттел) та психогеоетричних методик С. Деллінгера і Е. Махоні проведено аналітико-статистичний аналіз вибірки. За результатами дослідження отримано розподіл курсантів на групи. Визначено, що найбільше серед курсантів представників “кола” (С. Деллінгер) та емотивного типу (Е. Махоні), що не досить характерно для “людей у погонах”. Стандартні методики виявили переважання гіпертимно-екзальтованого профілю. Грунтуючись на інтерпретаційних особливостях гіпертимно-екзальтованого та емотивного типу, “кола” збігаються. Головними загальними характеристиками цих профілів є такі риси, як: комунікативність, активність, чуттєвість. Однак за іншими параметрами результати діагностики виявили деякі неузгодженості в інтерпретації психогеоетричних та інструментальних тестів. Проте однозначно назвати причину цього на сьогодні неможливо, а тому необхідно проводити подальше дослідження – пошук кореляційних зв’язків (збігу чи відмінностей) між даними, отриманими за допомогою класичних тестів і психогеоетричних експрес-методик дослідження особистості.

Список використаних джерел

1. Алексеев А.А., Громова Л.А. Психометрия для менеджеров: Пособ. – СПб.: Знание, 1991.
2. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 28.07.2004 № 842.
3. Роша А.Н. Профессиональная ориентация и профессиональный отбор в ОВД: Учеб. пособ. – М.: Академия МВД СССР, 1982.

4. Малхазов О.Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю: Монографія. – К.: Євролінія, 2002.

5. Коқун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія. – К.: Міленіум, 2004.

6. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. – СПб.: Питер, 2000.

Стаття надійшла до друку 19.09.2007 р.

Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності

УДК 743.2.01+351.741.7

Олександр Самофалов –
ад'юнкт кафедри теорії та організації
оперативно-розшукової діяльності
Академії управління МВС

СПІВВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Розглянуто проблеми, що стосуються прогалин у чинному законодавстві щодо співвідношення кримінально-правової та оперативно-розшукової політики, а також правові питання, які виникають у практичній діяльності між слідчими й оперативними підрозділами.

This scientific article focuses on the blanks in the legislation currently in force concerning the correlation between the criminal-legal and operative-investigating policy. It also deals with the problems which arise between investigators and operative subdivisions in the practical work.

Ключові слова: політика, оперативно-розшукова діяльність, кримінально-процесуальна діяльність, оперативний підрозділ ОВС, слідчий підрозділ ОВС.

Державна політика кожної країни складається з різних аспектів, зокрема, економічної, військової, молодіжної, правової політики тощо.

У межах державно-правової політики існує кримінально-правова, кримінально-виконавча й інші види політики.

У зв'язку з позитивними змінами в економічному та політичному житті суспільства, з курсом побудови демократичної правової держави виникли передумови для перегляду концептуальних підходів до кримінально-правової політики, про що свідчить прийняття нового кримінального законодавства, а також інтенсифікація роботи щодо прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України. Водночас з'явилися тенденції удосконалення оперативно-

розшукового законодавства, розробки цілей, принципів оперативно-розшукової діяльності, окреслення кола її суб'єктів.

Оперативно-розшукова діяльність стала узаконеним видом державної діяльності, що здійснюється гласно і негласно оперативними підрозділами, уповноваженими на те Законом “Про оперативно-розшукову діяльність” у межах своєї компетенції шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, з метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини і громадянина, власності, безпеки суспільства та держави від злочинних посягань [1].

Державно-правовий характер оперативно-розшукової діяльності полягає в тому, що вона здійснюється тільки спеціальними державними органами та їх посадовими особами; їх діяльність спрямована на боротьбу зі злочинністю і в кінцевому результаті реалізує це завдання через систему правових норм, оскільки тільки за такої умови може бути забезпечений захист прав і свобод громадян.

Проте практика діяльності оперативних і слідчих підрозділів органів внутрішніх справ дає підстави говорити, що використання можливостей ОРД недостатньо регламентовано процесуальними засобами і методами доказування, у зв'язку з чим виникає низка проблем під час розкриття злочинів, особливо тих, які добре сплановані, для яких характерна висока організація, використання різних способів конспірації і приховування слідів під час їх підготовки і вчинення.

Існує низка проблем і колізій у теоретичних підходах учених до форм, заходів, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності. Фактично ці підходи представлені трьома науковими напрямками. Перший стосується періоду 60–80 рр. минулого століття, представниками якого є Д.В. Гребельський, Г.К. Сінілов; другий – перші 10 років незалежності України – представники: Е.О. Дідоренко, І.П. Козаченко, В.Л. Регульський; і третій період – це сучасність, яка характеризується впливом на теоретичні розробки відомчих нормативних актів МВС та ДПА України, а також публікації нових навчальних посібників та підручників, до яких треба передусім віднести видання російських та українських авторів [2; 3; 4; 5; 6; 7].

Чинний Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” не розмежовує вказані вище питання, а лише закріплює повнова-

ження оперативних підрозділів у загальному вигляді. Неузгодженість наукової думки і нормативного закріплення не сприяє, на наш погляд, ефективному правовому регулюванню процесу здійснення оперативно-розшукової діяльності, а відповідно і вирішенню завдань боротьби зі злочинністю.

Визначення концептуальних напрямів діяльності системи кримінальної юстиції, практичних рекомендацій стосовно реалізації є сферою кримінальної політики. Функціонування оперативно-розшукових апаратів у системі кримінальної юстиції визначається оперативно-розшуковою політикою, яка є складовою кримінальної політики. Поняття оперативно-розшукової політики запропоновано О.М. Качуром та М.М. Якушиним і визначається як науково обгрунтована впорядкована система ідей, поглядів, концептуальних положень і практичних рекомендацій щодо визначення поточних та віддалених цілей боротьби зі злочинністю з використанням оперативно-розшукових можливостей, стратегій і тактик, їх реалізація стосовно різних форм і видів злочинності, вибору засобів і методів впливу на відповідні контингенти злочинців, маргінальних і законотворчих груп громадян, які представляють оперативну зацікавленість на підставі суворого дотримання законності, а також принципів адекватності та достатності, необхідного доцільного мінімуму негласності, пристосованості до злочинності й активного одержання інформації [8, 12–14].

На нашу думку, повністю погодитись з викладеним не можна з огляду на його обмеженість лише вузькими інтересами. По-перше, це частина державної кримінально-правової політики; по-друге, вона не може бути відірвана від економічних і політичних процесів, демократичних перетворень і галузей правової науки.

Необхідність розробки концепції оперативно-розшукової політики передусім пояснюється потребами практики та полягає в чіткій, науково обгрунтованій визначеності її цілей і змісту, обсягу застосування спеціальних засобів і методів у боротьбі зі злочинністю із урахуванням змін у суспільстві й структурі злочинності, підвищення уваги до функціонування правоохоронних органів, що зумовлено дотриманням принципів правової держави, розвитком гласності і демократії. Цим питанням ми і присвяtimo статтю.

Осмилення оперативно-розшукової політики можливе лише в поєднанні з кримінально-правовою політикою, зміни якої суттєво впливають і на оперативно-розшукову політику та діяльність. Це можна продемонструвати як на історичних фактах нашої держави, так і на прикладах сучасності. Установивши на державному рівні межу незначної шкоди (2007 рік – 600 грн), спричиненої протиправним діянням, насамперед крадіжками, зникла необхідність проведення розслідування по великій кількості злочинів, що вплинуло на покращення державної статистики стосовно кількості порушених кримінальних справ та притягнення злочинців до відповідальності. Водночас такий порядок негативно впливає на кінцевий результат оперативно-розшукової роботи. Така тенденція впливає і на оперативно-розшукову політику, результатом якої є констатація: якщо “зменшилася” кількість злочинів, то відпадає необхідність утримання достатньої кількості оперативних працівників карного розшуку і проведення так званої оптимізації, іншими словами, скорочення особового складу цієї служби, що, на наш погляд, не є виправданим.

Установлення меж “незначної шкоди” – є поняттям відносним. Для людини, доходи якої 1 млн грн, 600 грн можливо і незначна шкода. Але для більшості громадян України, особливо пенсіонерів та інших малозабезпечених осіб з прибутком у 400 грн на місяць – інша річ.

Такий підхід у кримінально-правовій і оперативно-розшуковій політиці породжує незахищеність громадян, недовіру до правоохоронних органів, особливо міліції, безкарність осіб, що скоюють дрібні злочини, наприклад, кишенькові крадіжки, крадіжки велосипедів, мопедів, домашньої птиці тощо.

Питання встановлення меж “незначної шкоди” повинно вирішуватись у кожному випадку окремо відповідно до завданої потерпілому шкоди. Проте завжди необхідна державна реєстрація кожного звернення громадян, а також міри відповідного реагування з метою зменшення латентної злочинності та відновлення справедливості. Процес соціального оновлення, що стосується всіх сторін суспільного життя, охоплює і сферу боротьби зі злочинністю, та передусім сферу кримінально-правової політики. Якщо це дійсно оновлення, то воно повинно ввібрати в себе найкраще та позитивне, що є в

теорії кримінальної політики і практиці її застосування. Сучасний розвиток кримінального законодавства, на нашу думку, має відбуватись у напрямі пріоритету прав та інтересів особи, що в кінцевому результаті уможливило захистити інтереси суспільства та держави. Дотримання відповідного балансу в цьому питанні потрібно насамперед з метою захисту особи, її законних інтересів і прав, що є необхідною умовою та обов'язком демократичної держави та реалізується за допомогою правових засобів захисту, зокрема і кримінально-правових. З іншого боку, ігнорування державних і суспільних інтересів може призвести до ослаблення державної влади, недотримання кримінально-правових заборон, правового нігілізму, втрати авторитету державних, особливо правоохоронних органів. Таким чином, удосконалення кримінально-правової політики повинно базуватись на теоретичних положеннях, перевірених практикою. Нові закони не можуть суперечити правам та інтересам особи, не враховувати суспільні інтереси. Це стосується і тих нормативних актів, що регламентують оперативно-розшукову діяльність як складову кримінальної юстиції.

Розглядаючи проблеми кримінальної політики, необхідно наголосити, що запобігання і розкриття злочинів неможливе без проведення активних оперативно-розшукових заходів, які є практичною складовою оперативно-розшукової політики.

Досліджуючи проблеми оперативно-розшукової політики В.П. Хомколов виділив два аспекти – науково-теоретичний і матеріально-прикладний [9, 57]. Водночас необхідно підтримати думку цього вченого, що теорія оперативно-розшукової діяльності, на базі якої визначається стратегія і тактика ОРД, тільки одна з галузевих наук, яка обслуговує сферу боротьби зі злочинністю. У зв'язку з цим вона повинна інтегрувати у своєму розвитку результати досліджень кримінально-правових, соціологічних, психологічних, технічних та інших наук, що уможливило визначити точки дотику, єдину лінію, концепцію тощо [9, 57]. Проте не завжди це питання знаходило своє рішення. Теорія оперативно-розшукової діяльності розвивалася як соціальна дисципліна без глибокого проникнення у неї інших наук, хоча це було вкрай потрібним. Так, наприклад, конфіденційне співробітництво передбачає використання

знань соціології, загальної і спеціальної психології, педагогіки й інших. ОРД не може ефективно розвиватись і здійснюватись на практиці без знань криміналістики.

Якщо ж у ході кримінально-процесуальної діяльності вирішується питання розслідування злочину, то під час здійснення оперативно-розшукової діяльності вирішуються завдання, пов'язані не тільки з розкриттям злочинів, а й з їх виявленням, запобіганням та припиненням. Однак в обох випадках криміналістика здатна забезпечити своїми засобами та методами успішне вирішення завдань в усіх вказаних формах діяльності і таким чином впливати на кримінально-правову політику.

І.В. Гора вказує, що “техніко-криміналістичне забезпечення, поряд з оперативно-технічним, становить науково-технічне забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Його сутність полягає у створенні умов для підвищення ефективності ОРД шляхом розробки техніко-криміналістичних методів та впровадження техніко-криміналістичних засобів, збирання і дослідження матеріальних носіїв оперативної інформації. З цією метою криміналістикою повинні створюватися спеціальні засоби криміналістичної техніки, розроблятися наукові методи і рекомендації для пошуку, виявлення, огляду, фіксації, дослідження та маскування матеріальних об'єктів – джерел інформації про особу та злочинної діяльності” [10, 56–57].

Аналіз ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” свідчить про те, що успішна реалізація завдань оперативними підрозділами часто неможлива або ускладнена без використання знань способів і методів криміналістики. Викладене показує тісний зв'язок оперативно-розшукової діяльності з іншими науками, які в сукупності впливають на оперативно-розшукову політику і на кримінально-правову політику держави в цілому.

Таким чином, можна дійти висновку, що теоретичні дослідження оперативно-розшукової політики тісно переплітаються з науковими досягненнями інших наук і є частиною досліджень в області кримінальної політики. Проте необхідно констатувати очевидний факт, що сутність оперативно-розшукової політики полягає в її забезпечувальному характері кримінальної політики. Такий характер оперативно-розшукової політики проявляється в тому, що тільки правильне її

визначення та ефективна реалізація дає можливість реалізувати інші напрями кримінально-правової політики.

Водночас не можна заперечувати самостійний характер ОРД, яка, використовуючи специфічні форми і методи роботи, вирішує комплекс завдань, без яких низка структур правоохоронної системи не в змозі реалізувати свої функції. У останньому полягає певною мірою матеріально-прикладна частина оперативно-розшукової політики, яка асоціюється з практичною діяльністю визначених державних органів у сфері боротьби зі злочинністю.

Так, на підставі викладеного вище можна підсумувати, що в умовах побудови України як правої держави і розвитку громадянського суспільства, велике значення має удосконалення всіх правових інститутів і системи законодавства.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року. // ВВР України. – 1992. – № 22.
2. Гребельский Д.В. Теоретические основы и организационно-правовые проблемы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. – М., 1977.
3. Синилов Г.К. Основы оперативно-розыскной деятельности советской милиции. – М., 1975.
4. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Заг. ч.: Підруч. За заг. ред. Л.В. Бородича; авт. кол.: Е.О. Дідоренко, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, В.П. Пилипчук, В.Л. Регульський. – Луганськ: РВВ ЛІВС, 1999. – Т. 1.
5. Козаченко І.П. Оперативно-розшукова діяльність. – О.: Одес. ін-т. внутр. справ, 1999.
6. Оперативно-розыскная деятельность: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. – М.: ИНФРА-М, 2002.
7. Оперативно-розшукова діяльність податкової міліції. / За заг. ред. В.Т. Білоуса. – К., 2006.
8. Кучур А.М., Якушин Н.М. Правовое регулирование оперативно-розыскной деятельности: Сб. МВД СССР. – 1990. – № 3.

9. Хомколов В.П. Организация управления оперативно-розыскной деятельностью: системный подход. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1990.

10. Гора І.В. Загальні положення техніко-криміналістичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності // Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів України / За гол. ред. В.Л. Регульського – Л.: Львів. ін-т внут. справ при НАВС України, 2000.

Стаття надійшла до друку 10.07.2007 р.

УДК 159:351.745.7

Тарас Проценко –

доктор наук з державного управління, проректор Академії управління МВС;

Інна Лифар –

здобувач кафедри роботи з персоналом, юридичної психології, педагогіки та політології Академії управління МВС

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ

Розглянуто психологічні і правові особливості професійної діяльності працівників кримінальної міліції, а також показники психологічної готовності до діяльності, зокрема, в мотиваційній сфері та їх характерологічні особливості.

The article is devoted to examination of psychological and legal peculiarities of Criminal Police officers' professional activity. Some indexes of psychological ability, such as motivation and character, are discussed as well.

Ключові слова: *оперативно-розшукова діяльність, працівники кримінальної міліції, психолого-правові особливості, психологічні якості, комунікативні якості, емоційно-вольові якості.*

Оперативно-розшукова діяльність як різновид професійної діяльності в органах внутрішніх справ є ключовою для працівників кримінальної міліції – підрозділів карного розшуку, боротьби з економічною злочинністю, з організованою злочинністю, з незаконним обігом наркотиків тощо. Професія оперуповноваженого належить до розряду складних, які висувають високі психологічні та психофізіологічні вимоги до працівників, а тому ці питання є важливими й актуальними як для науки, так і для практики.

Функціональні обов'язки оперуповноваженого оперативних підрозділів ОВС полягають у реалізації оперативно-розшукової діяльності, яка здійснюється гласно і негласно шляхом проведення

оперативно-розшукових заходів, щоб захистити життя, здоров'я, права і свободи особистості, власності, безпеку суспільства і держави від злочинних посягань.

Основні завдання оперативно-розшукової діяльності – виявлення, запобігання, припинення і розкриття злочинів, виявлення осіб, які їх підготували, здійснюють чи здійснили; розшук осіб, які переходять від органів дізнання, слідства і суду, ухиляються від кримінального покарання, безвісти зниклих громадян.

Щоб розв'язати зазначені завдання, працівники підрозділів кримінальної міліції застосовують у передбаченому законом порядку такі методи, як опитування громадян, спостереження, контрольні закупки, дослідження предметів і документів, ідентифікацію особистості, обстеження приміщень, будівель, ділянок місцевості та транспортних засобів, контроль поштових відправлень, цензури кореспонденції засуджених, зняття інформації з технічних каналів зв'язку.

Це пов'язано з психологічними та правовими особливостями професійної діяльності працівників кримінальної міліції, а також їх психологічною готовністю до відповідної діяльності, що ми спробуємо дослідити у статті.

У літературі виокремлюють кілька складових професійної діяльності працівників кримінальної міліції:

1. Міжособистісна комунікація складається з опитування свідків, потерпілих, підозрюваних, засуджених, бесіди з експертами, роботи з конфіденційними та іншими інформаційними джерелами. Комунікативні складові займають до 40 % робочого часу оперуповноваженого.

2. Оперативно-розшукові заходи становлять близько 35 % робочого часу працівників зокрема: обшуки (14 %), виїзди на місце події (6 %), на затримання (15 %). У працівників деяких оперативних підрозділів значну частину робочого часу (до 60 %) займає оперативне спостереження.

3. Робота з документацією охоплює в середньому до 27 % робочого часу [1].

Типова для кримінальної міліції професія оперуповноваженого карного розшуку вимагає від людини певних здібностей, психологіч-

них якостей, умінь. Так, дослідження показують, що професіонал-оперуповноважений повинен мати:

- високу психофізіологічну витривалість і працездатність, пов'язану з відсутністю фіксованого робочого часу: середня тривалість робочого часу становить 10–12 год., нерідко оперативні працівники працюють без вихідних днів, непоодинокими є випадки нічної роботи;
- розвинуту увагу (стійкість, здатність до швидкого переключення, концентрацію, розподіленість), оскільки оперативнику тривалий час доводиться вести спостереження за об'єктом, чекати, супроводжувати об'єкт; здатність помічати незначні зміни в об'єкті спостереження;
- міцну нервову систему, що пов'язано з необхідністю витримувати значне емоційне навантаження, долати почуття страху, невпевненості, невизначеності, високу лабільність нервових процесів і реакції на рухомий об'єкт, добру координацію та високий темп рухів, швидко діяти за умов дефіциту часу;
- розвинуті зоровий і слуховий аналізатори, добрий окомір, локалізацію звуків у просторі;
- розвинений інтелект (вербальний і невербальний, “кристалічний” і “вільний”); сформовані мисленнєві операції аналізу та синтезу, індукції та дедукції, здатність до генерування нових ідей, асоціацій, дивергентного мислення, уміння виділяти головне, класифікувати, узагальнювати;
- різноманітні комунікативні якості: здатність налаштовувати людей на розмову; швидко встановлювати контакти з потрібними людьми, уміння знаходити оптимальну форму і “позицію” спілкування, переконувати опонента “маніпулювати” співрозмовником, відстоювати свою точку зору;
- емоційно-вольові якості: здатність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях, об'єктивно оцінювати свої сили і можливості, долати труднощі, уміння “тримати себе в руках” у конфліктних ситуаціях, діяти рішуче і сміливо у небезпечних ситуаціях.

Крім успішного виконання функціональних обов'язків, оперуповноважений має бути здатним до рольового перевтілення, мовної винахідливості, приховування від інших своїх намірів. Спеціалісту з оперативно-розшукової діяльності притаманні такі риси характеру, як самостійність, активність, сміливість, готовність до розумного ризику, домінантність, екстравертованість, агресивність, ініціативність, наполегливість, оптимізм.

Під час професіографічного дослідження працівників оперативних підрозділів ОВС авторами застосовувались методи спостереження, анкетування, опитування експертів, тестування оперуповноважених. Для більш глибокого дослідження характерологічних особливостей особистості застосовувався адаптований Л. Собчик варіант ММР1 – стандартизований метод дослідження особистості (СМДО).

Аналіз усередненого профілю особистості “успішного” оперуповноваженого (обсяг вибірки – 71 особа) дозволяє охарактеризувати працівників оперативних підрозділів як людей зі стеничним типом реагування, високою активністю і рівнем домагань, яскравими емоційними реакціями, які водночас достатньо контрольовані. Спеціалістам оперативних підрозділів ОВС притаманні лідируючий стиль поведінки, здатність до ризику при вираженій стійкості до стресу.

Інтегративна оцінка профілю ММР1 дозволяє розподілити тип профілю до лінійного, тобто розташованого в межах від 40 до 65–70 балів. Провідними піками у профілі є шкали за четвертим, шостим і дев'ятим номерами, що дозволяє охарактеризувати особистість у переважанні збудливих рис і сили.

Помірне підвищення зазначених шкал у профілі свідчить про виражену тенденцію до самореалізації та протидії впливу середовища.

Особистості працівника оперативного підрозділу притаманні стійкі характерологічні особливості: екстраверсія, спонтанність, агресивність, імпульсивність. Подібні риси властиві особам із сильним типом вищої нервової діяльності, високою лабільністю нервових процесів.

У міжособистісних стосунках вони характеризуються як відповідальні, владні, лідируючі, незалежні, їм властиві відкритість і комунікабельність.

Проте профіль працівника оперативного підрозділу міліції має у своїй конфігурації незначні підвищення за першою і третьою шкалами, що свідчить про здатність контролювати прояви імпульсивності.

Проведене дослідження дозволило дійти висновку про те, що для “успішних” працівників оперативних підрозділів характерні наступні варіації типів профілів:

- у профілі відмічається підвищення за четвертою і дев’ятою шкалами. Для таких осіб характерна деяка імпульсивність, стійка тенденція до ризику і пошуку небезпеки, вони сміливі, мужні й агресивні. У взаємовідносинах – дратівливі, холеричні, відчують недостатню соціальну конформність, зі зниженим самоконтролем;
- у працівників цієї групи провідними шкалами у профілі СМДО є шоста й дев’ята. Зазначеним особам характерні якості лідерства, активність, наполегливість, раціональність. Вони послідовні та цілеспрямовані;
- у цієї групи працівників профіль СМДО характеризується провідними четвертою, сьомою та дев’ятою шкалами. Таким працівникам притаманна врівноваженість стеничних і егоцентричних характеристик, вони виявляють високий рівень домагань і мотивації, соціабельність;
- у профілі СМДО провідними є третя і дев’ята шкали. Таким особам властива завищена самооцінка, ігнорування труднощів, значна, але неорганізована активність, егоїстичність, ентузіазм, здатність до тривалих зусиль і зростання ефективності діяльності у присутності інших.

Усреднення даних за СМДО дозволило визначити особистісні властивості зазначеної професійної групи. Так, для 70 % профілів характерною ознакою є наявність провідної дев’ятої шкали (у різних комбінаціях з іншими шкалами), у 16 % обстежених дев’ята шкала не домінує, натомість провідними є інші шкали, переважно за першим, третім та шостим номерами. Для 14 % профілів обстежених осіб провідне місце належить нетиповим для цієї групи шкалам за другим, восьмим і нульовим номерами.

Дослідження російських психологів дозволили доповнити перелік шкал СМДО, які корелюють із професійною успішністю, що уможливило розробку двох додаткових шкал:

1. Шкала “професійна придатність до служби в карному розшуку” (містить 23 твердження).

2. Шкала “професійна придатність до служби в підрозділах боротьби з економічними злочинами” (містить 36 тверджень).

Наведемо психологічну інтерпретацію високих показників у зазначених додаткових шкалах.

Так, найбільш придатними до служби в карному розшуку є особи, яким властиві:

- вдоволеність своїм соматичним станом, відсутність схильності скаржитися на стан здоров'я;
- активне критичне ставлення до висловлювань оточення;
- недовірливість;
- екстравертованість і соціальна спонтанність;
- увага й інтерес до поточних політичних подій;
- відсутність побутових страхів (темряви, висоти тощо).

Найбільш придатними для роботи у підрозділах по боротьбі з економічними злочинами є особи, яким притаманні такі риси, як:

- емоційна врівноваженість;
- упевненість у собі і своїх силах;
- відсутність ситуативної й особистісної тривожності;
- відсутність “мисленневої жуйки”;
- впевненість у вагомій соціальній значимості міліцейської професії;
- інтерес до життя;
- деяка прихованість характеру.

Наведемо перелік додаткових шкал СМДО, які корелюють із професійною успішністю працівників оперативних підрозділів міліції (шкали розташовані в порядку зменшення абсолютних значень коефіцієнтів кореляції):

Таблиця 1

Додаткові шкали СМДО, які корелюють з оцінками професійної успішності оперуповноважених карного розшуку

№ шкали	Найменування шкали	Коефіцієнт кореляції
2	Академічна успішність	0,21
170	Параноїдна шизофренія	-0,20
49	Домінування	0,19
1	1-й фактор Уелша	-0,19
173	Соціальна відповідальність	0,18
206	Здібності до викладання	0,17
16	Тривожність	-0,17
47	Злочинні тенденції	-0,17
97	Усвідомлена тривога	-0,17
9	Алкоголізм	-0,16
211	Відношення до роботи	-0,16
186	Відсутність самовитримки в мотиваційній сфері	-0,16
187	Дивні сенсорні відчуття	-0,15
92	Інтелектуальна ефективність	0,15
126	Нормальність	-0,15
182	Соціальне відчуження	-0,15
50	Домінування	0,15
152	Психопатичні відхилення	-0,15
95	Інтелектуальний коефіцієнт	0,15
70	Загальна погана пристосовуваність	-0,15
59	Емоційна незрілість	-0,15
36	Суперництво	0,15
58	Ескапізм	-0,14
65	Валідність	-0,14
174	Соціальна відповідальність	0,14
23	Корекція для іпохондрії	-0,13
108	Гіпоманія	-0,13
57	Залежність	-0,13
77	Ворожість	-0,13
91	Схильність до самовільної виписки з лікарні	0,13

Примітка. Нумерація шкал дається відповідно до нумерації шкал ММРІ за: W.G. Dahlstrom, G.S. Welsh "An MMPI Handbook. A Guide to Use in Clinical Practice and Research", 1960.

Дані таблиці дозволяють включити до списку загальних професійно важливих якостей працівників оперативних підрозділів деякі додаткові, а саме:

- прагнення до високих індивідуальних стандартів;
- заперечення привілеїв і заступництва;
- посилене почуття справедливості і морального обов'язку;
- виражена самоповага;
- помірна чутливість до реакцій інших;
- відсутність потреби у залежності;
- свобода від соматичного дискомфорту;
- уміння проявляти лідерські риси;
- оптимізм;
- впевненість у здатності впоратись із проблемами і стресами свого життя.

У таблиці 2 наводяться рекомендовані тестові параметри СМДО для кандидатів на посади працівників оперативних підрозділів ОВС.

Таблиця 2

Тестові показники СМДО для профвідбору спеціалістів, які працюватимуть в оперативних підрозділах ОВС

Вимоги СМДО	Значення показника					
Допустимий максимум	Розташування шкал не вище 70 Т-балів					
Оптимум шкал корекції	до 60 Т-балів; значення К – F менше 17 сирих балів					
Допустимі значення шкал корекції	до 65 Т-балів; значення К – F = 17 сирих балів					
Провідні шкали	9 i 4	9 i 6	9 i 3	9 i 7	1 i 3	1 i 4
Оптимальні значення провідної шкали (Т-бали)	62–68 54–59	62–67 50–55	60–65 55–60	60–65 55–60	55–60 54–58	55–60 50–55
Можливі значення провідної шкали (Т-бали)	до 70 до 63	до 70 до 60	до 68 до 63	до 70 до 63	до 63 до 59	до 63 до 60
Допустиме розташування профілю	Профіль не вище 63 Т – балів					
Ізольований пік за дев'ятью шкалою можливий до 70 Т – балів						

До числа професійно важливих якостей працівника оперативних підрозділів ОВС належать сила і лабільність нервових процесів, тому з метою профвідбору оперуповноважених було проведено дослідження, яке перевірило можливості використання в психодіагностичній роботі теппінг-тесту.

Було встановлено, що для успішно працюючих оперативних працівників ОВС характерні декілька типів теппінг-профілів.

Приблизно половина (55 %) обстежених спеціалістів зазначених підрозділів продемонстрували середньо-сильний тип вищої нервової діяльності (ВНД), для якого властивий високий темп дотиків упродовж перших десяти секунд і помірне зниження темпу в останні п'ять секунд теппінг-проби; стабільний темп дотиків протягом всього часу роботи.

Майже третина працівників (30 %) мають сильний тип ВНД, про що свідчить “опуклий” тип кривої, з підвищенням темпу дотиків в інтервалах від шести до десяти та від одинадцяти до п'ятнадцяти секунд і зниженням до вихідного рівня на останніх п'яти секундах теппінг-тесту.

Близько 10 % обстежених працівників продемонстрували профіль, характерний для середньо-слабкої нервової системи (спочатку темп знижується, потім зростає і знову знижується), і лише 5 % респондентів мають слабку нервову систему, про що свідчить безперервне різке зниження темпу дотиків у часі.

Лабільність нервових процесів у ЦНС визначалась шляхом підрахунку кількості дотиків за перші десять секунд.

При цьому були отримані такі дані (табл. 3).

Таблиця 3

Показники лабільної нервової системи за результатами виконання теппінг-тесту

Бал	Кількість	Кількість осіб (%)
5	> 70	31
4	64–69	36
3	60–63	22
2	58–59	6
1	< 58	5

З таблиці видно, що переважна більшість “успішних” оперуповноважених мають відмінні і добрі показники лабільності нервових процесів (бали 4 і 5 набрали 67 % обстежених), лише 11 % працівників мають низьку лабільність (бали 1 і 2).

Отримані дані переконливо свідчать про важливість показників сили і лабільності нервової системи для успішної професійної діяльності спеціалістів оперативних підрозділів ОВС.

Дослідження мотивів відбору професії оперуповноважених проводилось за закритою анкетною, яка є модифікованим варіантом анкети “Мотивація професійного відбору” (Б.Г. Бовін, Н.І. М’ягих).

Аналіз отриманих даних виявив, що для більшості працівників оперативних підрозділів характерний полімотивований вибір професії.

Так, найважливішими серед інших виявились мотиви і цінності, які пов’язані з самореалізацією особистості: інтересом до роботи оперуповноважених, викликаним передусім емоційно-вольовими потребами особистості у пошуку нових вражень, ризику, гострих відчуттів, прагненням “перевірити себе”, “реалізувати власні можливості”, оволодіти “мужньою” спеціальністю, навчитись долати небезпеку і труднощі, реалізувати себе, підвищити самооцінку. Подібні мотиви як основні фігурують у відповідях 36 % опитаних спеціалістів цього профілю.

Наступною за значущістю є група мотивів, які можна об’єднати терміном “прагнення до комунікації”. Значна частина обстежених оперуповноважених (25 %) надають перевагу таким цінностям, як бажання працювати серед людей, перемагати в ситуаціях “суперництва”, “конфлікту”, боротьби з противником; прагнення “перегравати” суперника, лідирувати, отримати визнання з боку інших людей.

Далі за частотою згадування такі соціально значимі мотиви, як бажання брати активну участь у боротьбі зі злочинністю, приносити своєю роботою користь людям і країні, покращити роботу правоохоронних органів тощо. Такі мотиви домінують у відповідях 15 % опитаних працівників міліції зазначеного профілю.

Мотиви, пов’язані з утилітарними цінностями типу бажання мати формений одяг міліціонера, носити зброю, мати досить стабільний заробіток, отримати юридичну освіту, пільги працівника ОВС, прибутковості 14 % опитаних.

І, нарешті мотиви, не пов’язані зі специфікою роботи органів внутрішніх справ та їх оперативних підрозділів: бажання знайти вихід із складних економічних і життєвих ситуацій, безробіття, невдоволеність попередньою роботою. Подібні мотиви професійного вибору властиві 10 % опитаних оперуповноважених.

Таким чином, серед мотивів професійного самовизначення оперуповноважених провідними є цінності та потреби, пов'язані з самоактуалізацією особистості, тобто прагнення реалізувати свій потенціал і здібності, стати тим, ким можеш і має стати (А. Маслоу). Деякі дослідники вважають, що прагнення до самоактуалізації є одним із показників мотиваційної готовності до служби в оперативних підрозділах ОВС. Самоактуалізація оперуповноважених пов'язана з діяльністю в умовах небезпеки, боротьби і ризику, активним спілкуванням у конкретних ситуаціях.

Рівень самоактуалізації особистості можна визначити за допомогою опитувальника РОІ. Дослідження показали, що успішно працюючим працівникам оперативних підрозділів ОВС в основному властивий високий і дуже високий рівень самоактуалізації, який визначається на підставі РОІ (табл. 4).

Таблиця 4

**Розподіл респондентів за рівнем самоактуалізації
(група “карний розшук”)**

Рівень	Кількість відповідей (%)
Дуже високий	32
Високий	40
Середній	18
Низький	10
Дуже низький	–

Рівень самоактуалізації і ступінь професіоналізму (за експертними оцінками) оперуповноваженого пов'язані значимими коефіцієнтами рангової кореляції Спірмена і Кендала ($r = 0,50 - 0,63$, $p < 0,01$).

Отже, рівень самоактуалізації може розглядатись як додатковий показник готовності особистості до професійної діяльності в оперативних підрозділах ОВС.

У таблиці 5 наводяться основні мотиваційні фактори професійного вибору працівників оперативних підрозділів. Наведені дані доцільно використовувати під час анкетування працівників, при цьому рейтингові оцінки виставляються самостійно, залежно від структури ціннісних орієнтацій конкретної особистості.

Таблиця 5

**Мотиваційні чинники професійного вибору
працівників оперативних підрозділів ОВС**

Мотиваційний чинник	Рейтинговий бал (від 1 до 10)
Романтичні мрії, навіяні впливом книг, фільмів тощо	
Сімейні традиції	
Приклад друзів і знайомих, які працюють в ОВС	
Військова служба у внутрішніх військах	
Прагнення до роботи, пов'язаної із спілкуванням з людьми	
Агітаційна робота кадрових апаратів ОВС	
Прагнення до морального задоволення від роботи в ОВС	
Пізнавальний інтерес до роботи працівника міліції	
Стурбованість високим рівнем злочинності	
Прагнення до ризику і небезпеки, пошук можливостей випробувати себе	
Бажання чомусь по-справжньому навчитися	
Позаштатна робота в міліції	
Бажання активно боротись зі злочинністю	
Схильність до служби у воєнізованих підрозділах	
Прагнення до активної і різноманітної роботи	
Бажання зробити професійну кар'єру в ОВС	
Пошук виходу із складних економічних і побутових умов життя	
Бажання відчувати себе в безпеці	
Бажання переробити себе, змінити характер	
Бажання носити форму, мати зброю	
Прагнення до справедливості, правди, бажання змінити суспільство	
Невдоволення попередньою роботою	
Необхідність мати вільний час	
Бажання отримати юридичну освіту	
Змістовний інтерес до роботи в міліції	
Можливість мати пільги, стабільний заробіток	
Випадковий збіг обставин	

Працівниками Науково-дослідного центру проблем медичного забезпечення МВС Росії на підставі послідовно-дискримінантного аналізу отримано рівняння множинної регресії, яке дає можливість визначати рівень професіоналізму оперуповноваженого карного розшуку. Членами рівняння є результати за додатковими шкалами ММПІ, виражені в Т-балах, а також значення психофізіологічного показника активності, виміряного за допомогою реакції на рухомий об'єкт (РРО). Як модель професіонала використовувався основний фактор "рівень професіоналізму", отриманий в результаті факторного аналізу. Зазначений фактор (позитивний полюс) містить корелюючі між собою експертні характеристики такі, як професійні знання, уміння працювати з людьми, здібності до оперативної роботи, кмітливість, правдивість, надійність, активність, впевненість у собі, позитивне ставлення до роботи, позитивні перспективи по службі. Низький рівень фактору професіоналізму характеризується протилежними за назвами поведінковими характеристиками: невмінням працювати з людьми, відсутністю здібностей до оперативної роботи, некмітливості тощо.

Наведемо математичну формулу для діагностики фактору "рівень професіоналізму":

$$Д = 0,8583 - 0,0168 \times A_p - 0,0242 \times F_m + 2,1958 \times J_R - 0,0272 \times P_t' - 0,0355 \times S_{cl} + 0,0125 \times P_{DO}, \text{ де}$$

Д – інтегративний діагностичний показник, який відображає взаємодію різних психологічних якостей особистості, що сприяють чи перешкоджають професійному розвитку; чим вище значення Д, тим вищий рівень професіоналізму;

A_p – додаткова шкала ММПІ "приспосовання до ув'язнення", шкалою послуговуються для вимірювання відкрито вираженої агресії, високий рівень відкритої агресивності негативно корелює з рівнем професіоналізму;

F_m – додаткова шкала ММПІ "жіночий мазохізм", допомагає виявити суїцидальні, автодеструктивні тенденції в особистісній структурі, шкала негативно корелює з фактором професіоналізму;

J_R – додаткова шкала ММПІ "відношення до інтерпретації", яка дозволяє виявляти такі емоційні труднощі, як переживання відчаю, втрата самоконтролю; високі значення шкали свідчать про терпля-

чість, відповідальність, вимогливість до себе; шкала позитивно корелює з рівнем професіоналізму;

Nd – додаткова шкала ММРІ “нейродерміт”, вимірює психосоматичні симптоми, негативно корелює з фактором професіоналізму;

Pt’ –додаткова шкала ММРІ “чиста психастенія”, яка уточнює основну шкалу “психастенія”, негативно корелює з фактором професіоналізму;

Scla – додаткова шкала ММРІ “соціальна відчуженість”, відображає такі психологічні якості, як утруднення в соціальних контактах, ізольованість, дистанційність, шкала негативно корелює із професіоналізмом;

РДО – психофізіологічний показник “реакція на рухомий об’єкт”, слугує для вимірювання однієї з основних властивостей нервової системи – врівноваженості, позитивно корелює з рівнем професіоналізму.

Діагностичний показник Д може набувати будь-яких значень, що залежить від величини додаткових шкал ММРІ. Середнє значення показника Д становить 0,31 при стандартному відхиленні 0,53 [2].

Дослідження показують, що значення показника $D > 0,31$ прогнозують високий рівень професіоналізму; в інтервалі від 0,22 до 0,30 – середній рівень професіоналізму, менше 0,22 – низький рівень професіоналізму. Застосування прогностичного критерію Д допустимо лише для достовірних профілів, рівень яких не перевищує 75 Т-балів за основними шкалам ММРІ.

Таким чином, ми дослідили психологічні і правові особливості професійної діяльності працівників кримінальної міліції, а також визначили показники їх психологічної готовності до правоохоронної діяльності, зокрема, в мотиваційній сфері, що дало змогу визначити їх характерологічні особливості з метою удосконалення професійного відбору і адекватного виконання покладених на працівників функцій.

Список використаних джерел

1. Основные виды деятельности и психологическая пригодность к службе в системе органов внутренних дел: Справ. пособ. / Под ред. Б.Г. Бовина, Н.И. Мягких. – М., 1997.

2. Барко В.І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід). – К.: Ніка-Центр, 2003.

3. Барко В.І., Ірхін Ю.Б., Морозова Т.Р., Никифорчук Д.Й. Психологічне супроводження оперативно-розшукової діяльності в органах внутрішніх справ. – К.: Друкарня МВС, 2007.

Стаття надійшла до друку 10.07.2007.

Інформаційні технології в управлінській діяльності органів внутрішніх справ України

УДК 351.741:681.14

Григорій Мороз –

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри теорії та практики управління ОВС Академії управління МВС

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ОВС

Розглядаються актуальні напрями використання Інтернет-технологій в правоохоронній діяльності. Описуються сучасні системи комп'ютерної диспетчеризації та спостереження за мобільними об'єктами.

The actual ways of using internet technologies in the sphere of the work of law enforcement agencies is examined. The modern systems of computer dispatching and control for the moving objects is described too.

Ключові слова: інформаційні технології, комп'ютерна диспетчеризація, мобільні об'єкти, веб-сайти, мережа Інтернет, геоінформаційна система ArcInfo.

Використання інформаційних технологій в діяльності органів внутрішніх справ України почалося у 70-х роках минулого століття. Ці технології здебільшого були зорієнтовані на інформаційну підтримку оперативно-службової діяльності підрозділів у боротьбі зі злочинністю шляхом створення централізованих інформаційних обліків, які насправді були електронними аналогами паперових картотек і базувались на ЕОМ третього покоління (переважно серії ЕС ЕОМ), що мали велику вартість та розміри, погано об'єднувались у мережі, потребували висококваліфікованого технічного персоналу під час експлуатації. Таку техніку було недоцільно використовувати в місь-

крайліноорганах, що спричиняло відірваність конкретних споживачів інформації від централізованих банків даних, унеможливило чи створювало незручності для безпосереднього доступу до інформації. Ситуація змінилася на краще з появою персональних ЕОМ, які в середньому мали таку ж продуктивність, що і ЕОМ третього покоління, проте були значно дешевшими та простішими в користуванні. Починаючи приблизно з середини 90-х років минулого століття в Україні спостерігається інтенсивне впровадження до різних сфер діяльності ОВС інформаційних технологій на базі персональних комп'ютерів і комп'ютерних мереж. Саме у той час законотворчими суб'єктами держави було розроблено базові нормативні документи, що визначають шляхи розвитку в Україні інформаційного суспільства та впровадження новітніх інформаційних технологій в усіх сферах суспільного життя, зокрема в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1; 6]. Так, згідно з Указом Президента України "Про першочергові завдання щодо впровадження інформаційних технологій" від 20 жовтня 2005 року № 1497/2005 перед Кабінетом Міністрів України поставлено, зокрема, завдання до 2010 року створити єдину інтегровану інформаційно-аналітичну систему (ЄПАС) органів державної влади та органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів.

Сьогодні в органах внутрішніх справ України фактично завершено процес інтегрування інформації з окремих обліків ("Розшук", "Оперативна Довідкова Картотека", "Пізнання", "Наркобізнес", "Арсенал", "Викрадений АМТ", "Автоматична Інформаційна Система ДАІ" тощо) до єдиного інтегрованого банку даних МВС, який призначений для оперативного забезпечення працівників і підрозділів ОВС інформацією для розшукової діяльності, розслідування та запобігання злочинів, а також надання аналітичної, статистичної і контрольної інформації для розробки й прийняття оптимальних рішень на всіх рівнях управління ОВС, проте до створення ЄПАС ще далеко [7]. Окрім того, з великою ймовірністю можна стверджувати, що в зазначений термін (2010 рік) ЄПАС взагалі не буде створено. Причин цьому безліч, зокрема брак коштів, суперечливість та недосконалість нормативно-правової бази, що регламентує правовідносини у сфері інформаційної діяльності тощо. Слід також зазначити, що викорис-

тання інформаційних технологій у правоохоронній діяльності суттєво стримується незадовільним станом матеріального та кадрового забезпечення оперативних підрозділів міськрайлінорганів. Кадрове забезпечення залежить від стану та розвитку наукових досліджень і розробок у сфері інформаційних технологій, а також стану підготовки слухачів та перепідготовки працівників МВС у вищих навчальних закладах. Проте зустрічаються випадки, коли навіть провідні ВНЗ МВС України не мають кафедр, що безпосередньо займаються підготовкою фахівців у галузі сучасних інформаційних технологій.

Завдання цієї статті – привернути увагу фахівців та високопосадовців до деяких напрямів використання сучасних інформаційних технологій в правоохоронних органах розвинених країнах Заходу та США, впровадження яких до роботи підрозділів ОВС України значно підвищило б ефективність службової діяльності.

Використання мережі Інтернет в роботі правоохоронних органів. Відкритість і глобальність мережі Інтернет надають принципово нові можливості в боротьбі з асоціальною поведінкою та злочинністю. Наведемо кілька характерних напрямів використання Інтернет-технологій у правоохоронній діяльності.

В оперативно-розшуковій діяльності вони можуть успішно використовуватися для розкриття злочинів і припинення злочинної діяльності на ранніх стадіях підготовки та здійснення. Для цього працівники підрозділів по боротьбі з правопорушеннями у сфері високих технологій проводять постійний моніторинг мережі Інтернет з метою виявлення фактів розміщення інформації екстремістської, терористичної та іншої злочинної спрямованості. Отже, у 2002 році було викрито злочинне угруповання, яке підготувало терористичний акт в аеропорту міста Одеса та висловлювало погрози, у разі невиконання його вимог, підірвати у повітрі літак рейсу Одеса – Відень.

У квітні 2004 року в Україні було попереджено вбивство, замовлене через Інтернет. Громадянка Нідерландів наприкінці 2003 року направила електронною поштою пропозицію громадянину України, мешканцеві Дніпропетровська, вчинити низку вбивств на території Бельгії та Голландії за 100 тис. євро. З метою з'ясування деталей запланованого злочину співробітники СБУ провели оперативні заходи, у результаті чого стали відомі жертви майбутнього убивства, їх фото-

графії, детальна карта місцевості, де вони мешкають. З'ясувалося, що жінка “замовила” родичів колишнього чоловіка, щоб отримати спадок. За інформацією про заплановане убивство, наданою СБУ Інтерполу, жінку було арештовано.

У карному процесі Інтернет-технології ефективно застосовуються для проведення допитів, упізнань та інших слідчих дій шляхом відеозв'язку тощо. Так, Конвенція ООН (2000 року) проти транснаціональної організованої злочинності передбачає можливість (ст. 18) проведення допиту особи як свідка або експерта, якщо його присутність на території держави є неможливою або небажаною. Введення до практики міжнародного співробітництва одержання доказів за допомогою використання відеотрансляції передбачається й Конвенцією ЄС про надання правової допомоги у кримінальних справах.

Нині використання відеотрансляцій у ході слідчих дій визнається прийнятним методом одержання доказів усе більшою кількістю країн. Дистанційні, насамперед, відео-показання ефективно вирішують проблеми захисту свідків від тиску та залякування. Відеозв'язок також усе більше застосовується під час одержання показань від свідків, які мешкають за кордоном і з якихось причин ухиляються від явки до суду за місцем проживання.

Застосування Інтернет-технологій має значні перспективи також у правоосвітній, правовиховній діяльності та профілактиці злочинів. Цікаве починання в означеному напрямі продемонструвала Федеральна служба Російської Федерації з контролю за обігом наркотиків, яка 18 грудня 2004 року спільно з Сучасним гуманітарним університетом провела перший телеміст “Скажи наркотикам – ні!” у вигляді Інтернет-конференції. Така відкритість і можливість залучення багатьох людей до процесу усвідомлення надзвичайно складної соціальної проблеми є суттєвим стимулом для активізації пошуку шляхів її вирішення.

Інтернет-технології особливо ефективно можуть використовуватися у боротьбі з корупцією, тому що одним із основних її джерел є закритість, непрозорість процесу прийняття рішень владними структурами. І тільки забезпечення прозорості, гласності в цьому питанні, зокрема, за допомогою Інтернет, дозволить ефективно протидіяти корупції. У зарубіжній пресі можна знайти багато прикладів успішного

застосування Інтернет у боротьбі з цим явищем. Так, Індійський урядовий департамент “Центральна Спостережна Комісія”, до обов’язків якої входить перевірка скарг, пов’язаних з корупцією, опублікував на своєму сайті список корумпованих чиновників і поліцейських. Результатом стало одне звільнення та численні прохання від людей, що увійшли до списку, зняти їхні прізвища та обіцянки виправитися. У Мексиці для боротьби з корупцією опозиційні партії навіть залучили хакерів, щоб вони “зламали” файли із засекреченими списками осіб, які після національних валютних криз 90-х років отримали сумнівні банківські позички на загальну суму в 100 млрд. дол. Напередодні загальних виборів лідери опозиції зажадали відкритої публікації цих списків, оскільки, за їхніми словами, вони наочно продемонструють народу країни темні справи провідних бізнесменів та державних чиновників.

Фахівців особливо повинен зацікавити досвід застосування Інтернет у боротьбі з корупцією у Південній Кореї (Сеул). Запущена у 1999 році програма “OPEN” дозволила громадянам через Інтернет контролювати процес розгляду своїх звернень до чиновників. Програма організована досить просто. Як тільки громадянин подає заяву, наприклад, щодо одержання дозволу на будівництво, працівники відповідного відділу адміністрації розміщують інформацію на сайті “OPEN”. Через Інтернет громадяни можуть довідатися в режимі реального часу чи зареєстрована належним чином заява, хто конкретно опікується цим питанням, коли можна чекати дозволу, а якщо прохання не задоволене, то з яких причин.

На сьогодні програмою чітко визначено 54 сфери життєдіяльності, у яких найчастіше відбуваються корупційні правопорушення під час розгляду заяв, ті, що особливо незручні для громадян через складну процедуру оформлення документів, а також ті, для яких відкрита публікація всіх етапів розгляду проекту, дозволить громадянам не просити чиновників прискорити проходження документів.

Слід відмітити, що в результаті реалізації цієї програми корупція серед чиновників у столиці Південної Кореї зменшилася в шість разів.

Інтернет може допомогти вирішити безліч проблем у питаннях антикорупційної профілактики, що довгі роки не вирішувалися у зв’язку

з відсутністю можливості розміщення в засобах масової інформації великих обсягів інформації, пов'язаної з бюджетними процесами, як на загальнодержавному, так і на місцевих рівнях.

Так, досить просте рішення з декларуванням доходів чиновників було знайдено в Естонії. З 1 квітня 2001 року у мережі Інтернет можна знайти дані про заробітну плату всіх державних чиновників цієї країни. У США нормативні стандарти поведінки державних службовців проводяться у життя адміністративно тією установою, у якій працює службовець. У випадку ж залучення чиновників до кримінальної відповідальності інформація щодо цього обов'язково стає відомою широкому загалу. Щороку Управління урядової етики на своєму сайті публікує для загального доступу огляд усіх судових справ та світових угод.

У митній діяльності існують свої потенційно корупційні сфери, тому Інтернет-технології також можуть сприяти зменшенню злочинів. Під час оформлення різних митних документів існує досить високий рівень суб'єктивності між митниками та декларантами, що є живильним середовищем для корупції. З метою мінімізувати цей рівень митниця Франції у липні 2001 року відкрила Web-сайт, що дозволяє підприємствам торгівлі декларувати обсяги своїх угод в рамках Європейського Союзу. Щомісяця у відповідній декларації позначається загальний обсяг продажів та закупівель, що дозволяє митникам контролювати зовнішню торгівлю та стежити за дотриманням податкового законодавства.

Важливим та порівняно мало освоєним практикою напрямом діяльності є створення в мережі Інтернет веб-сайтів, за допомогою яких зацікавлені особи та організації можуть отримувати об'єктивну інформацію щодо результатів і проблем боротьби зі злочинністю в країні, а також інші сторони діяльності правоохоронних органів, знайомитися з чинними нормативно-правовими актами тощо. Ця тема нещодавно стала предметом обговорення в українських засобах масової інформації.

Уявляється доцільним, щоб правоохоронні органи широко висвітлювали свою діяльність не тільки в ЗМІ, але й в мережі Інтернет. Поряд із традиційними "телефонами довіри" повинні, нарешті, з'явитися і "сайти довіри".

За прогнозами фахівців, до 2010 року до глобальної мережі Інтернет буде підключено більше 2 млрд. комп'ютерів. Уже сьогодні в Інтернет розміщено кілька мільярдів сайтів. У зв'язку з цим назріла необхідність спеціального масового створення та підтримки антикримінальних, антитерористичних, антикорупційних та їм подібних сайтів. Значимість цієї форми діяльності важко переоцінити. Глобальність, оперативність, інтерактивність, легкодоступність, відкритість – незаперечні переваги Інтернет взагалі та веб-сайтів зокрема.

Застосування комп'ютерних технологій для вирішення задач диспетчеризації. Ефективність оперативно-розшукової діяльності підрозділів міліції можна суттєво підвищити через впровадження на рівні міста, району, області тощо так званих систем комп'ютерної диспетчеризації (СКД). На рис. 1 подано основний операційний сценарій функціонування СКД у територіальному управлінні ОВС.

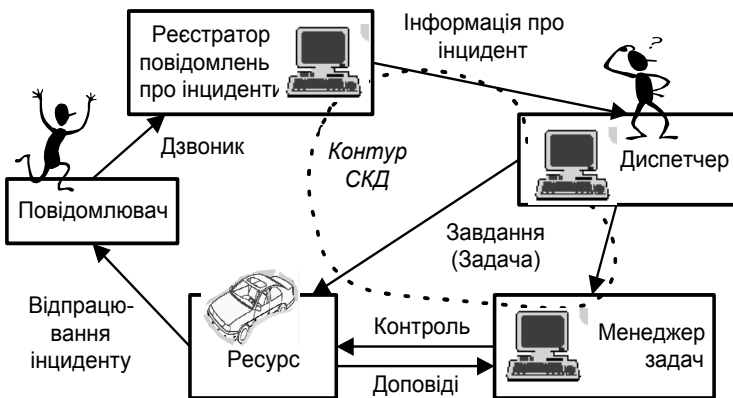

Рис. 1. Основний операційний сценарій функціонування СКД

Потерпілий (свідок, заявник) (далі – Повідомлювач) повідомляє по телефону або електронною поштою оператора Центру управління (Реєстратора) про подію, що сталась (Інцидент).

Реєстратор з'ясовує детальну інформацію щодо Інциденту та Повідомлювача, формулює Задачу для відпрацювання Інциденту, розміщуючи її у Списку задач системи як Нову задачу.

Диспетчер Центру переглядає Список нових задач, аналізує ситуацію, оглядаючи Карту території (місце, масштаб події тощо), визначає

необхідні Ресурси (наприклад, чергову машину, найближчу до місця події), передає Завдання стосовно рішення Задачі, помічає цю задачу в Списку задач як розподілену задачу.

Зв'язок з Ресурсами під час виконання Завдань здійснює Менеджер задач, на монітор комп'ютера якого поступає інформація від Диспетчера про розподілену Нову задачу.

Менеджер задач контролює виконання Завдання до його завершення Ресурсами, здійснюючи двосторонній зв'язок. Після закінчення виконання Завдання, задача позначається в Списку задач як вирішена і виключається із списку контрольованих задач.

Залежно від масштабів вирішуваних задач, обсягів людських і технічних ресурсів, рівня інформатизації підрозділів ОВС тощо, може бути кілька варіантів реалізації СКД – від “ручного” (без комп'ютерів, через телефонний зв'язок між Реєстратором (він же Диспетчер) з Ресурсами), до повністю автоматизованого, що використовує Інтернет і підтримує поданий вище основний сценарій. Можливі також і проміжні варіанти реалізації СКД, що пов'язано з трьома аспектами:

Варіанти, обумовлені функціональною специфікою вирішення диспетчерських задач у домені.

Випадок 1. Поєднання ролей Реєстратора та Диспетчера. У цьому випадку Реєстратор (він же Диспетчер) вимушений сам формулювати Завдання, контролювати зайнятість Ресурсів і спостерігати за вирішенням Задач.

Випадок 2. Необхідність повторної перевірки (підтвердження) формулювання Задачі (інформації про Інцидент та Повідомлювача). Інформація може взагалі не перевірятися; перевірятися тільки повнота інформації; рівень необхідної конфіденційності інформації (наприклад, у зв'язку з “елітністю” місця інциденту та/або задіяних осіб) тощо.

Випадок 3. Діючий алгоритм диспетчерування Ресурсів, наприклад, пошук найкоротшого шляху Ресурсу до місця Інциденту; локалізація місця за кодом.

Варіанти, обумовлені проектними рішеннями щодо СКД.

Випадок 1. База даних СКД може бути централізованою (на одному сервері) або розподіленою (на кількох серверах комп'ютерної мережі).

Випадок 2. Інформація може забезпечуватися криптографічним захистом під час переміщення у мережі або відправлятися відкрито.

Варіанти, обумовлені можливостями реалізації СКД у домені, наприклад, рівнем телекомунікації охопленої території (супутниковий зв'язок, Інтернет, технічні засоби захисту інформації), наявністю готових (придбаних) програмних засобів або розроблених на замовлення.

Одним із найбільш важливих компонентів СКД є автоматизована система спостереження за мобільними об'єктами, зокрема автотранспортом. Така система тим або іншим способом визначає та повідомляє диспетчеру дані стосовно положення підопічних об'єктів. Форма представлення цих даних може бути досить різноманітною – від рядка з координатами транспортного засобу на терміналі диспетчера до відображення позиції автомобіля на електронній карті.

Світові лідери у розробці автоматизованих систем спостереження та апаратури для Глобальної системи місцезнаходження (ГСМ) пропонують комплексні рішення практично для будь-яких завдань спостереження і диспетчеризації.

Нині СКД використовуються у МНС Російської Федерації, а також у МВС Казахстану.

Отже, ми розглянули актуальні напрями використання Інтернет-технологій в правоохоронній діяльності різних країн і обґрунтували доцільність і напрями використання в Україні такого передового досвіду.

Список використаних джерел

1. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ.
2. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 червня 1993 року № 3322-ХІІ.
3. Про захист інформації в автоматизованих системах: Закон України від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР.
4. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР.
5. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР.

6. Про першочергові завдання щодо впровадження інформаційних технологій: Указ Президента України від 20 жовтня 2005 року № 1497/2005.

7. Система інформаційного забезпечення ОВС України / За ред. Л.В. Бородича. – К., 2000.

8. Голубев С., Качалин М. ВТ/6 – станція генерації дифференціальних поправок GPS // Современные технологии автоматизации. – 1996. – № 1.

Стаття надійшла до друку 03.08.2007.

Загальнотеоретичні аспекти держави та права, актуальні питання захисту прав людини

УДК 343.3+322.24

Анатолій Чайковський –
доктор історичних наук, професор,
проректор Академії управління МВС

РЕЛІГІЙНИЙ ЕКСТРЕМІЗМ В УКРАЇНІ: РЕАЛЬНІСТЬ І ТЕНДЕНЦІЇ

Аналізуються: законодавча база України в галузі релігійної політики, проблеми релігійних конфліктів і тенденції їх переростання в екстремістські прояви на території України, стан і перспективи взаємодії МВС України з правоохоронними органами інших країн і лідерами релігійних організацій з метою профілактики релігійного екстремізму.

It is analyzed: legislative base of Ukraine in industry of religious policy, problem of religious conflicts and tendency of their outgrowing in the extremist displays on territories of Ukraine, state and prospects of co-operation of MIE of Ukraine with law enforcement authorities of other countries and leaders of religious organizations with the purpose of prophylaxis of religious extremism.

Ключові слова: релігійний екстремізм, релігійні організації, конфесії, релігійні конфлікти, кримінальна відповідальність, злочини проти прав громадян, свобода світогляду, віросповідання.

Екстремізм – серйозна світова проблема, яку не можна ігнорувати. У світі відбувається багато подій, акцій, які, з одного боку, повинні розглядатися як екстремістські (і навіть терористичні), а з іншого, – пов'язані з релігією. Найбільш показові, з цього погляду, були події 11 вересня 2001 року в США.

Питанням протидії релігійному екстремізму приділяли увагу в Україні: В. Антипенко, В. Гвоздецький, В. Ємельянов, Ю. Кальниш, В. Ліпкан, А. Тарасенко, В. Циганов та інші науковці і практики. Проте ці питання залишаються на порядку денному української юридичної науки. Тому метою нашої статті є аналіз законодавства України

щодо забезпечення конституційного права громадян на свободу совісті та віросповідання, релігійно-конфесійну ситуацію в країні та визначити напрями взаємодії ОВС нашої країни з правоохоронними органами інших держав та лідерами релігійних організацій з метою попередження релігійного екстремізму.

Відповідно до ст. 35 Конституції України кожна людина має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Основним нормативно-правовим актом у сфері релігійної діяльності є Закон України “Про свободу совісті і релігійні організації” від 23 квітня 1991 року. У ньому закріплено право громадян на задоволення релігійних потреб у віросповіданні, визначено вимоги до релігійних організацій в Україні, а також передбачено, що службові особи і громадяни, винуваті в порушенні законодавства про свободу совісті і релігійні організації, підлягають відповідальності, встановленій законодавством.

У чинному Кримінальному кодексі України передбачено відповідальність за суспільно небезпечні діяння, що порушують законодавство про свободу совісті і релігійні організації і завдають істотну шкоду суспільним відносинам, які охороняє КК України (злочини проти релігійних прав громадян: пошкодження чи руйнування релігійних споруд або культових будинків (ст. 178), незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179), перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180), посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181). Таким чином, фактично кримінальну відповідальність за злочини екстремістської спрямованості в Україні не передбачено. Однак це не означає, що в країні не існує релігійних конфліктів.

За даними Державного комітету у справах релігій, на території держави щороку реєструється приблизно 30 фактів порушення законодавства з боку релігійних організацій. Такі релігійні конфлікти закономірно впливають з комплексу соціально-економічних, геополітичних, етнічних, церковно-канонічних та інших причин і можуть

перерости в екстремістські прояви з огляду на ліберальність і невідзначеність законодавства у сфері релігійної діяльності.

Загалом релігійні конфлікти в Україні обумовлено наявністю великої кількості релігійних організацій і різноманітністю релігійних общин. Так, українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП) має 35 єпархій і 10 875 общин, що становить приблизно 68 % усіх православних християнських общин в Україні. Переважно вони сконцентровані в центральних, південних і східних областях. Українську православну церкву Київського патріархату (УПЦ КП) було створено після проголошення незалежності України. УПЦ КП має 31 єпархію і 3721 общину. Майже 60 % мирян проживає в західному регіоні України. Українську православну церкву Київського патріархату не визнає УПЦ МП. Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) – найменша з православних церков країни. Вона заснована в Києві 1919 року. За радянських часів церкву було заборонено і легалізовано лише в 1989 році. УАПЦ має у своєму складі 12 єпархій і 1166 зареєстрованих общин, приблизно 70 % яких розташовано на заході країни.

Послідовники Української греко-католицької церкви (УГКЦ) складають найбільшу релігійну общину після православних. УГКЦ було створено в наслідок підписання Брестської унії 1596 року і переходу під юрисдикцію Папи римського з метою об'єднання православної і католицької церков. У Радянському Союзі 1946 року церкву було заборонено. Діяльність УГКЦ легалізована 1989 року. Упродовж 43 років УГКЦ була найбільшою забороненою релігійною організацією у світі. УГКЦ має 18 єпархій, 3433 зареєстрованих парафій, які розміщено здебільшого в західних регіонах України. В Україні римо-католицька церква традиційно асоціюється з громадянами польського походження, які проживають переважно в центральних і західних областях України. Ця церква має 7 дієцезій і 879 зареєстрованих парафій. Упродовж років незалежності України зросла чисельність протестантських общин. Найбільшою серед них є Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів (Союз баптистів), який має 3 тис. місцевих общин.

В Україні зареєстровано 240 єврейських організацій. Більшість релігійно активних євреїв сповідують ортодоксальний іудаїзм. У кра-

їні також діє 104 зареєстрованих общини хасидського руху “Хабад-любович” і 45 общин прогресивного (реформованого) іудаїзму. В Україні зареєстровано 457 мусульманських общин, 320 з яких – на Кримському півострові. Більшість українських мусульман – кримські татари. Також у нашій державі діє велика кількість нетрадиційних для України релігійних рухів (зокрема 29 общин Товариство свідомості Крішни і 47 буддійських общин).

В Україні періодично виявляються історично успадковані релігійні суперечності між релігійними общинами. Наприклад, релігійні конфлікти в православ'ї зумовлено його розпадом на три самостійні церкви, що претендують на монопольну презентацію всього православ'я в Україні. Дуже гостро стоїть питання про православно-греко-католицькі суперечності. Наслідком гострої конкуренції церковних формувань є розподіл територій домінування православної та греко-католицької церков. Визначилися і регіони, в яких домінує одна з церков. Разом із тим окремі конфесії задовольняються другорядним, а то й зовсім умовним представництвом у цих регіонах. Спроби розширити межі впливу перманентно загострюють релігійну ситуацію між православними і греко-католиками (наприклад, рішучу протидію спричинило будівництво резиденції глави Української греко-католицької церкви Любомира Гузара в Києві).

Соціально-політичні зміни спричиняють і нові православні розколи, християнсько-мусульманські суперечності, напруженість між традиційними і нетрадиційними для України релігійними організаціями. Наявність стійкої сукупності таких конфліктних відносин у релігійній площині свідчить про те, що в Україні існують певні дезінтеграційні чинники. Тому релігійні протистояння перетворилися на загальнодержавну проблему, актуальну як з позицій внутрішньої стабілізації, так і з позицій формування міжнародного іміджу України.

Незважаючи на наявність у нашій державі релігійних конфліктів, релігійний екстремізм як проблема глобального масштабу в Україні неактуальний. Ймовірно, саме тому Верховна Рада України дотепер не прийняла закон про протидію екстремістській діяльності. А легальних визначень понять “екстремізм”, “релігійний екстремізм” в Україні не існує. Їх дефініції пропонують енциклопедії, навчальна література. Наприклад, релігійний екстремізм тлумачиться як

“схильність до крайніх протиправних дій на релігійному ґрунті з метою підбурювання віруючих до антигромадських протиправних дій”. Законом України “Про основи національної безпеки” від 19 червня 2003 року встановлено, що на сучасному етапі серед загроз національній безпеці України у внутрішньополітичній сфері – можливість виникнення конфліктів у міжконфесійних відносинах, радикалізація і прояви екстремізму в діяльності окремих релігійних общин. А одним з напрямів державної політики в галузі національної безпеки є протидія проявам екстремізму.

Розглядаючи релігійний екстремізм як комплекс протиправних дій, обумовлених безліччю чинників, зокрема соціально-політичних, етнічних, можна говорити про дві його особливості. З огляду на релігійну належність екстремістів (наприклад, сьогодні можна почути вислів “ісламський екстремізм”), а також те, що певна релігія чи релігійний напрям заохочують своїх послідовників бути екстремістами, тобто вчиняти насильницькі дії, аж до тероризму, такі вислови формуються шляхом штучного “висмикування” окремих цитат з релігійних джерел без належного контексту або шляхом маніпулювання історичними фактами.

Нині в Україні зареєстровано близько 500 мусульманських общин, діє також кілька духовних центрів, які об’єднують мусульманські общини, два ісламські університети (у Києві і Донецьку), значна частина яких входить до складу ДУМУ (духовного управління мусульман України). Існують й окремі незалежні організації, численні недільні школи. Діє також міжобласна асоціація іноземних студентів АРРАІД, під егідою якої в різних містах України створено такі організації, як “Аль-манар” (Харків), “Аль-фаджр” (Запоріжжя), “Аль-амаль” (Донецьк), “Аль-ісра” (Вінниця), “Ан-набрас” (Львів), “Ан-нур” (Київ), “Аль-масар” (Одеса), “Ансар фаундейшн” та інші (Дніпропетровськ, Луганськ, Полтава). У своїх статутах і програмах вони виключають будь-які прояви екстремізму, здійснюють просвітницьку діяльність з профілактики праворадикальних проявів. Правоохоронні органи з цими організаціями налагодили тісну взаємодію з метою запобігання релігійних конфліктів.

Спростовуючи думку про існування ісламського екстремізму, хотілося б, проте, зупинитися на прикладі ваххабізму як однієї з радикальних течій ісламу.

Останнім часом на території України окремі представники організації “Брати-мусульмани” проповідують ідеї ваххабізму. Мета цієї організації – створення всесвітньої ісламської держави, будівництво якої має відбуватися в три стадії:

- стадія ознайомлення – час напівлегальної діяльності, коли організація, не привертаючи до себе уваги, здійснює серед населення просвітницькі і добродійні заходи далеко від міських центрів, у провінції;
- стадія структуризації – період відбору зраджених “братів”, здатних без сумніву і страху в ім’я релігійних переконань брати участь у джихаді;
- стадія реалізації, коли пропаганда джихаду за віру переходить до фази “джихаду без поступок і поблажок” до будь-яких ідеологічних опонентів.

У зв’язку з поширенням в Україні релігійних поглядів ультраправого радикального характеру постає необхідність здійснити комплекс заходів протидії релігійному екстремізму, забезпечити найтіснішу взаємодію МВС України з правоохоронними органами зарубіжних країн.

Взаємодію, на наш погляд, доцільно організовувати за такими напрямками:

1. Проведення зустрічей керівників спеціалізованих підрозділів з метою:

- координації роботи по попередженню, виявленню і припиненню діяльності релігійно-екстремістського характеру;
- вирішення питань практичної взаємодії підрозділів за напрямами роботи;
- узгодження наукових досліджень, розробок і програм з актуальних проблем, що становлять взаємний інтерес;
- обміну досвідом діяльності у сфері профілактики релігійного екстремізму.

2. Сприяння, на взаємній основі, підготовці, перепідготовці і підвищенню кваліфікації кадрів спеціалізованих підрозділів із питань протидії злочинності на ґрунті релігійного екстремізму.

3. За досягнутими між компетентними органами домовленостями забезпечення обміну: законодавчими та іншими нормативними

актами, навчально-методичною літературою з питань діяльності спеціалізованих підрозділів; оперативно-розшуковою, оперативно-довідковою, криміналістичною, аналітичною і архівною інформацією; інформацією про організації, їх лідерів і учасників релігійно-екстремістської спрямованості.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що не претендуючи на повноту висвітлення проблеми і остаточність висновків, питанням запобігання та протидії релігійному екстремізму в Україні приділяється недостатньо уваги. При цьому на законодавчому рівні дотепер чітко не визначено дефініцію релігійного екстремізму, а також компетенцію складових апарату держави щодо боротьби з ним. Однак правоохоронні органи держави у межах наданих повноважень здійснюють конкретні кроки, зокрема спільно з правоохоронцями зарубіжних країн у напрямках, які ми намітили і розвиватимемо далі.

Список використаних джерел

1. Конституція України 1996 року [Електронний варіант]. – Ел. ресур.: < <http://zakon1.rada.gov.ua>>.
2. Кримінальний кодекс України 2001 року [Електронний варіант]. – Ел. ресур.: < <http://zakon1.rada.gov.ua>>.
3. Про свободу совісті і релігійні організації: Закон України від 21 квітня 1991 року // ВВР України. – 1991. – № 25.
4. Арістова А.В. Релігійні конфлікти в Україні: вектори впливу на суспільні процеси [Електронний варіант]. – Ел. ресур.: < <http://www.risu.org.ua/ukr/study/rligidigest/article;20449/>>.
5. Бондаренко В.Д., Єленський В.С., Журавський В.С. Релігійне життя в Україні: стан, проблеми, шляхи оптимізації. – К., 1996.
6. Курас І.Ф., Рібачук М.Ф. та ін. Релігія і політика в сучасній Україні. – К., 2000.
7. Звіт про релігійну ситуацію в Україні [Електронний варіант]. – Ел. ресур.: < <http://www.state.gov/>>.

Стаття надійшла до друку 15.07.2008.

УДК 15:343.915:343.976

Оксана Романенко –

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психологічних дисциплін факультету права та підприємництва КНУВС

ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЇ В СОЦІУМ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Статтю присвячено проблемі інтеграції в соціум молоді з особливими потребами. З огляду на складність і мультифакторність генезу формування особистості, розглядаються загальні принципи психокорекції та обґрунтовується доцільність інтегративного підходу в доборі методів активного впливу на особистість.

The article is devoted to problem of youth with special needs integration in community, multifactoriness of individuality forming genesis, general principles of psychological correction are considered. The necessity of integrative approach to the choice of methods of active influence at the individuality are proved.

Ключові слова: *молодь з особливими потребами, психокорекція особистості, інтегративний підхід, інтеграція в соціум.*

Розбудова демократичного суспільства в Україні супроводжується активізацією дослідницьких зусиль у сфері психолого-управлінської проблематики. Всебічне врахування психологічного змісту управлінської діяльності, стимулювання працівників у процесі сумісної діяльності, створення в організації здорового соціально-психологічного клімату – ці та інші актуальні проблеми перебувають у центрі уваги психології управління. Але вирішення цих завдань можливо лише на основі знань щодо психологічних особливостей людей з урахуванням їх індивідуальних розбіжностей. Зокрема, це стосується інтеграції в соціум молоді з особливими потребами, – питання недостатньо вивчене в науковій літературі. Тому ми ставимо перед собою завдання розглянути загальні принципи психокорекції та обґрунтувати доцільність інтегративного підходу в доборі методів активного впливу на особистість.

Існує велика категорія людей, які потребують підвищеної уваги до себе з боку держави та громадськості. Їх називають людьми з особливими потребами – такими, що мають певні особливості психофізичного розвитку. На разі актуальною є проблема їх соціальної адаптації та інтеграції в соціум, знаходження ними свого місця у професійному просторі. Прагнення відповідати світовому цивілізованому процесу вимагає удосконалення важливої складової процесу управління – удосконалення психологічних аспектів роботи з цією категорією людей. Це передбачає пошук шляхів їх повноцінної реабілітації, яка неможлива без відповідних психологічних засад.

Для дітей з особливими потребами характерним є мультифакторний генез формування особистості, що розвивається на зміненому ґрунті. У структурі такої особистості органічні та психолого-соціальні розлади тісно переплітаються у різних співвідношеннях; складний дефект, що позначається на руховій, сенсорній та пізнавальній сферах, обмеження фізичних можливостей та усвідомлення власного недоліку не можуть не впливати на розвиток особистості, обумовлюючи її своєрідність та ускладнюючи соціальні взаємини [3; 4].

Тому в системі психологічної допомоги цій категорії людей на перше місце висувається проблема особистісної психокорекції як обґрунтованого впливу психолога на дискретні характеристики внутрішнього світу людини, тобто конкретні прояви бажань, переживань, пізнавальних процесів та дій особистості, яка включена в процес соціальної взаємодії.

Складність цієї проблеми вимагає ретельного методологічного підходу до процесу психологічної допомоги насамперед – розгляду принципів психокорекції особистості.

По-перше, це принцип особистісного підходу. Об'єктом психолого-педагогічної корекції є особистість в цілому з її індивідуальними особливостями, а не окрема функція чи ізольоване психічне явище. Засновник гуманістичного напрямку в психотерапії К. Роджерс визначив три основних постулати цього принципу для кожної особистості:

- є безумовно цінною та заслуговує поваги;
- здатна бути відповідальною за себе;
- має право обирати цінності та цілі, приймати самостійні рішення.

По-друге, це каузальний принцип. Він полягає у тому, що психологічна корекція має бути сконцентрована на глибинних витоках відхилень розвитку особистості, а не на зовнішніх проявах цих відхилень. Реалізація цього принципу має провідне значення у психологічній допомозі дитині з особливими потребами та вимагає врахування складної ієрархії відношень між симптомами та їх причинами, розуміння структури дефекту.

Третій принцип – комплексності. Він передбачає розгляд психологічної допомоги в загальному комплексі клініко-, психолого-педагогічних впливів. Психолог має використовувати педагогічні характеристики, бути інформованим щодо тактики лікувальних заходів, термінів госпіталізації, напрямів медичної реабілітації, оскільки ці аспекти безпосередньо впливають на психічний стан дитини та можуть зумовлювати зміни в системі уявлень про власне “Я”.

Четвертий принцип – діяльнісного підходу. Для його здійснення необхідно враховувати провідний вид діяльності дитини залежно від особистісної значущості та віку, а також пам’ятати про ефективність використання продуктивних видів діяльності дитини з особливими потребами, які їй доступні.

П’ятий, ієрархічний принцип, передбачає застосування онтогенетичних моделей психокорекції. Це передусім спрямованість не тільки на рівень актуального розвитку дитини, але й на її потенційні можливості. Важливим є стимулювання у старшому віці почуття дорослості шляхом вироблення конструктів, які характеризують розвиток особистості: позитивного самоприйняття, адекватної самооцінки, спокійного ставлення до свого дефекту, прагнення до його компенсації.

Іншим напрямом онтогенетичної моделі психокорекції є повернення до ранніх онтогенетичних етапів розвитку психічних процесів і особистості та активізація їх. Взаємодія людини з навколишнім світом та реалізація її потреб можуть відбуватися на різних рівнях активності та глибини афективного контакту з середовищем.

З метою визначення оптимальних засобів психологічного впливу на особистість застосовуються теоретичні підходи до проблеми психокорекції.

Залежно від того, що набуває пріоритетного значення у з'ясуванні причин складнощів у розвитку дитини, виділяють психодинамічний, поведінковий та феноменологічний психотерапевтичні напрями.

Прихильники психодинамічного підходу ставлять за мету допомогти дитині чи підлітку з'ясувати неусвідомлені причини хворобливих проявів і, таким чином, впливати на мотивацію, спонукання, внутрішні конфлікти, які забезпечують розвиток та функціонування внутрішнього "Я". Причини порушень психотерапевти вбачають у викривленні внутрішніх структур особистості та прагнуть до відновлення її цінності, балансу психодинамічних сил. У межах цього напрямку почали активно використовуватися два основних методи: ігротерапія та арттерапія, які в подальшому досягли рівня самостійних. Саме представники психодинамічного підходу надавали великого значення активній ролі батьків у роботі з дітьми під час проведення психокорекційного процесу, що, безумовно, є важливою умовою його ефективності.

Особливим внеском у психокорекцію людей з проблемами в розвитку є концепція А. Адлера [1]. Розглядаючи особистість як інтегральну частину соціуму, він вказував на позитивну природу людини, яка здатна сама творити свою долю. На думку А. Адлера провідне значення у формуванні життєвих цілей особистості відіграє взаємодія трьох чинників: комплекс неповноцінності, його компенсація та соціальне середовище. Ціль психокорекції в його концепції полягала у вирішенні таких завдань:

- корекція почуття неповноцінності та пов'язаних з ним мотивів і прагнень;
- формування соціального інтересу;
- нових соціальних відносин з перспективою вироблення нового стилю життя.

А. Адлер надавав великого значення використанню таких психотехнічних засобів, як позитивний настрій на заняттях, аналіз особистісної позиції, заохочування у процесі занять, встановлення загальних цілей.

Поведінковий напрям психологічної допомоги спрямований на набуття дитиною нових установок на формування адаптивних форм поведінки та гальмування дезадаптивних. З цією метою застосову-

ють різноманітні психорегулюючі тренування, поведінкові тренінги, методики моделювання поведінки.

Когнітивний напрям у психотерапії передбачає направленість на пізнавальні структури психіки, логічні здібності особистості. У когнітивному підході виокремлюють два варіанти психокорекції: когнітивно-аналітичний та когнітивно-поведінковий. У когнітивно-аналітичному варіанті за мету ставиться створення моделі психологічної проблеми, яка була б зрозуміла підлітку та спонукала його до самостійного розв'язання. Когнітивно-поведінковий варіант передбачає побудову моделі поведінки найбільш сприятливої для вирішення таких проблем, що стоять перед підлітком.

Направленість уваги на позитивну природу людини, її прагнення до самореалізації притаманно феноменологічному напрямку психотерапії. Її основна мета – це допомога людині стати цілком дієздатною особою. Об'єктом уваги є не проблеми людини, а її власне “Я”. За Роджерсом, основу психічного здоров'я визначає оптимальне співвідношення “Я”-реального та “Я”-ідеального. Для цього необхідно прагнути до самоусвідомлення, реалізації особистісного потенціалу, вироблення впевненості у собі, що сприятиме самоповазі та адекватній самооцінці [5].

Кількість реальних психотерапевтичних напрямів, які використовуються у психокорекції особистості, обмежено. Усі вони носять концептуальний, тобто гіпотетичний характер. Враховуючи чисельність різновидів психотерапії, доцільно апелювати до тих, які витримали перевірку часом та практикою. Сукупність таких напрямів складають методологічну основу для розробки психокорекційної програми. На разі відкриваються широкі можливості для застосування інтегративного підходу, що дозволяє використовувати різноманітні засоби психологічного впливу орієнтовно до особливостей ситуації психологічної взаємодії. Як у нашій країні, так і за кордоном такий підхід набуває все більшого значення та є найбільш виправданим. За останні десятиліття розвиткові інтегративної психотерапії сприяло існування певних передумов.

По-перше, ідея інтеграції різних психотерапевтичних засобів закладена у самій сутності особистісно-орієнтованих систем психотерапії, у внутрішній логіці розвитку цих систем, оскільки будь-яка

психотерапія, що спрямовується на особистісні зміни, акцентуючись переважно на певну площину особистісного функціонування (когнітивну, емоційну, поведінкову), не може не враховувати інші.

По-друге, велике значення має впровадження у практику групової психотерапії, яка створює унікальну терапевтичну ситуацію, пов'язану із залученням клієнта у реальну взаємодію з іншими людьми. Водночас складаються умови інтенсивного психологічного впливу на всі аспекти особистісного функціонування. Групова психотерапія застосовує засоби впливу на когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти особистості, які розроблені в межах різних терапевтичних підходів.

По-третє, суттєвою передумовою розвитку інтегративного підходу є вивчення загальних чинників психотерапії, притаманних різним її формам і методам. Доведено, що найбільший внесок у результати психотерапії мають особистісні якості клієнта, зокрема мотивація до змін, на другому місці знаходяться особистісні якості психотерапевта, а на третьому – використання певних психотерапевтичних методів [2].

Доцільність інтегративного підходу виявляється у доборі різноманітних засобів психологічного впливу на особистість дітей з особливими потребами. Це передбачає застосування найбільш оптимальних для таких дітей способів психокорекції, що базуються на різних теоретичних підходах.

Основною метою психокорекції виступає стимуляція формування позитивних та адекватних уявлень про себе у школярів з особливостями психофізичного розвитку шляхом актуалізації та активізації процесів особистісного саморозвитку та саморегуляції. У відповідності з поставленою метою пропонується застосування корекційної програми у вигляді психологічного тренінгу інтегративного типу з використанням різноманітних психологічних технік. Особливості розвитку дітей з особливими потребами обумовлюють пріоритетне значення ігрових методів психокорекції в різних модифікаціях і сполученнях.

Вправи слід добирати відповідно до інтелектуальних та фізичних можливостей дітей, їх соціального досвіду, особливостей уявлень про довкілля, взаємини людей. Доцільно пропонувати дітям не тільки відтворювати дійсний досвід, але й моделювати новий, створюю-

вати можливі проблемні ситуації. При цьому психолог має давати дітям можливість самим вирішувати, наскільки активно вони будуть зайняті роботою, віддаючи перевагу груповій діяльності чи індивідуальній. Важливою є фіксація невербальних реакцій школярів, які відчувають себе дискомфортно, і залежно від цього, варіювання доступних їм ролей.

Рольова гра в роботі з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку, визначається як базовий метод психокорекційної програми. Крім цього, ефективним є застосування також інших засобів впливу: бесіди, групової дискусії, методу репетицій поведінки, аналізу ситуацій, елементів психогімнастики, арттерапії, музикотерапії, релаксаційних технік.

З метою подолання невпевненості, безпорадності, недовіри до власних можливостей у дітей з особливими потребами важливо організувати ситуацію так, щоб вона спонукала їх до проявів активності з поступовим нарощуванням складності завдань, постійним промовлянням етапів успішного просування, підтримкою намірів та чітким плануванням успіху спільно з членами групи.

З огляду особливості цієї категорії дітей, їм потрібно надавати достатньо часу, щоб підготуватися до тренувальних вправ. При цьому важливою є як попередня підготовка до наступного заняття з метою обдумування проблеми, так і час для безпосереднього включення в хід роботи, вживання у роль.

У процесі роботи особлива увага приділяється дітям з вираженою патологією рухової та мовленнєво-рухової сфери. Психолог спостерігає за тим, щоб на заняттях зберігалася терпима позиція учасників групи стосовно товариша, йому надавалися потрібний час для відповіді та допомога у подоланні сором'язливості.

Під час психокорекційної роботи психолог спонукає дітей до вираження своїх почуттів у процесі гри, роздумів про те, що нового про себе вони довідались під час заняття.

Для підвищення ефективності занять проводиться чітка їх організації у позаурочний час, перевірка якості сприймання й розуміння завдань, багаторазове промовляння інструкцій та висновків.

Таким чином, результати дослідної роботи свідчать про те, що дефіцитарні риси особистості у дітей з особливими потребами спон-

танно не змінюються, а вимагають цілеспрямованого психокорекційного впливу. Найбільш сензитивним для такого впливу є молодший підлітковий вік (12–13 років), оскільки в цьому віці тема самопізнання вже набуває актуальності для дітей, а їх особистість є достатньо пластичною для корекції, доки негативні для її розвитку мотиви не закріпилися як провідні.

Програма психокорекційної допомоги дітям з особливими потребами розробляється шкільним психологом в системі їх особистісної реабілітації. При цьому, крім врахування структури дефекту та потенційних можливостей кожної дитини, важливе значення має добір відповідних засобів активного впливу на особистість на основі інтегративного підходу.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. – М.: Прогресс, 1995.
2. Александров А.А. Психотерапия: Учеб. пособ. – СПб.: Питер, 2004.
3. Калижнюк Э.С. Психические нарушения при детских церебральных параличах. – К.: Высш. шк., 1987.
4. Лебединский В.В. Нарушения психического развития у детей. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1985.
5. Роджерс К. Измерение изменений в “Я” // Психология самосознания. – Самара: Издат. дом “Бахрах-М”, 2000.

Стаття надійшла до друку 03.07.2007.

Боротьба зі злочинністю та забезпечення громадського порядку

УДК 351.741+342.55

Володимир Грабельников –
старший викладач Донецького
юридичного інституту МВС України

ВЗАЄМОДІЯ МІЛІЦІЇ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА НАСЕЛЕННЯМ ПІД ЧАС КУРОРТНО-ТУРИСТИЧНОГО СЕЗОНУ

Розглянуто діяльність міліції по охороні громадського порядку на Чорноморському узбережжі під час курортно-туристичного сезону, а також форми взаємодії з органами місцевого самоврядування і громадянами та формування громадської думки щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх.

In the article the activity of militia devoted to the guarding of the publik order at the Bleck Sea Shore during holiday season and the forms of collaboration with the organs of lokal administration and citisent, and the fomation of publik viev concerning the transgressions commited by teenagers has been viewed.

Ключові слова: курортно-туристичний сезон, місця відпочинку, літній сезон, міліція органів самоврядування, правопорушення неповнолітніх, охорона громадського порядку.

Нині актуальною є організація взаємодії громадських формувань і міліції з питань охорони громадського порядку у місцях масового відпочинку громадян та запобігання крадіжкам із приватних квартир, пограбуванням і розбійним нападам, що вчиняються біля помешкань громадян, у під'їздах і ліфтах будинків. Незачинені підвали, горища житлових будинків стали притулком і місцем ночівлі для жебраків, осіб, які зловживають спиртними напоями, наркоманів та інших категорій криміногенного елементу. Все частіше кілери вибирають під'їзди будинків місцем найзручнішого та найбезпечнішого виконання своїх злочинних намірів. Водночас органи внутрішніх справ за наявної штатної чисельності особового складу не можуть забезпечити

ти надійну охорону громадського порядку та своєчасне запобігання злочинам у цих місцях.

Дослідити форми взаємодії міліції та громадськості по охороні порядку і безпеки в місцях відпочинку громадян під час курортно-туристичного сезону – мета цієї роботи.

Позитивні форми діяльності у цьому напрямі є в Очаківському районі Миколаївської області. Щоб зосередити зусилля міліції та залучити населення до охорони громадського порядку під час літнього сезону на Чорноморському узбережжі, керівництвом Очаківського міськрайвідділу проведено спільну нараду з директорами баз відпочинку, представниками комунальних служб і райдержадміністрації. Було розроблено План організаційно-практичних заходів по забезпеченню охорони громадського порядку і безпеки в місцях відпочинку громадян на Чорноморському узбережжі, затверджено схему розташування особового складу під час курортно-туристичного сезону та приданих сил, які задіяні в охороні порядку на території 59 баз відпочинку; організовано і проведено збори громадян у житлових мікрорайонах, на яких обговорювались питання організації чергування вахтерів у під'їздах будинків за кошти громадян.

Дільничні інспектори міліції щоденно роз'яснювали власникам квартир необхідність вжиття заходів захисту житла й особистої безпеки передусім самими громадянами, що дало позитивні результати.

З метою самоохорони своїх помешкань за допомогою органів внутрішніх справ власники квартир створили комітети, зібрали кошти та обладнали робочі місця для охоронців-вахтерів. Своїми силами укріплено входні двері під'їздів, встановлено ґрати, зовнішні дзвінки для зв'язку з кімнатами вахтерів. Разом з цим, на кожному поверсі відремонтовано вікна, двері та освітлення. Тепер усі ці будинки недоступні для бродяг, наркоманів, п'яниць, неповнолітніх правопорушників. Тут підтримується чистота, порядок. Забезпечено тісний зв'язок працівників міліції з членами груп самоохорони таких будинків.

Дільничні інспектори міліції Очаківського МРВ УМВС України в Миколаївській області надають практичну і методичну допомогу охоронцям щодо вживання ними перепускного режиму та дій в екстремальних ситуаціях.

Охоронці знають усіх мешканців під'їзду та осіб, які постійно відвідують відповідні квартири, а також мешканців, які приїхали відпочивати на море. У разі виявлення підозрілих, вахтери терміново повідомляють про це у службу охорони або дільничному інспектору міліції по мобільному телефону.

Слід звернути увагу на те, що з моменту посилення охорони не зареєстровано жодної квартирної крадіжки в будинках, які охороняються. Значно поліпшився криміногенний клімат, локалізовано місця збору неповнолітніх і молоді, схильної до вчинення правопорушень та пошкодження комунального обладнання. Дільничні інспектори міліції, взаємодіючи з охоронцями, інструктують їх про порядок запобігання правопорушенням, методи виявлення підозрілих осіб. Охоронці ж повідомляють про осіб, які становлять інтерес для міліції.

У сучасних умовах особливе місце в спільній діяльності органів міліції з населенням належить профілактиці насильницьких злочинів, вчинених щодо неповнолітніх. Історія розвитку законодавства свідчить, що всебічний духовний і моральний розвиток неповнолітніх є об'єктом, який підлягає захисту кримінальним законом. Україна, приєднавшись до Конвенції про права дитини та ратифікувавши її, взяла на себе зобов'язання втілювати в життя принципи, на яких мають ґрунтуватися права дітей та здійснюватися їх захист.

На жаль, у нашій країні, як і в усьому світі, діти та підлітки нерідко стають жертвами насильницьких злочинів. Одним із функціональних обов'язків працівників міліції відповідно до ст. 5 Закону України "Про органи і служби у справах неповнолітніх" від 24 січня 1995 року є виявлення дорослих осіб, які втягують неповнолітніх у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво, займаються виготовленням і розповсюдженням наркотичної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту, а також обов'язок брати участь у правовому вихованні неповнолітніх. Для реалізації зазначених функцій органам кримінальної міліції необхідна всебічна підтримка населення.

Утім, стосунки між громадянами та міліцією нерідко складаються на конфліктних підставах, а причиною цього є недостатня поінформованість, у зв'язку з чим формується упереджене ставлення до міліції, що викликає страх перед владою. Це зумовлює необхідність

пошуку нових форм роботи через ЗМІ, використання мережі Інтернет тощо.

Зазначене – один із тих напрямів взаємозв'язку, де необхідно швидше та сміливіше переходити на європейський стандарт розв'язання проблеми. Більшість людей не звикли помічати жорстокість у поведженні з дітьми, але слід пам'ятати: хто мовчить у такому разі, той стає співучасником.

Так, під час відпочинку громадян на морських, гірських курортах чи на туристичних маршрутах непоодиноким є заподіяння неповнолітнім тілесних ушкоджень, звалтувань, убивств. Характерним є те, що 65 % потерпілих – неповнолітні віком до 15 років, тобто найбеззахисніші, які повністю залежать від батьків чи інших дорослих осіб.

На наш погляд, найбільш ефективною в напрямі запобігання насильницьким посяганням щодо дітей та підлітків є співпраця закладів освіти з органами кримінальної міліції, тому що їх об'єднує одна мета – забезпечити охорону прав і законних інтересів неповнолітніх від будь-яких посягань. Її можна досягнути лише за умови спільної діяльності вказаних органів та у тісній взаємодії з населенням.

Успіх профілактичної діяльності органів кримінальної міліції значною мірою залежить від правильно обраної тактики її проведення, вибору конкретних завдань, а також від рівня взаємодії з колективами закладів освіти та населенням.

Вищезгадана робота з питань взаємодії ОВС із населенням має бути зрозумілою для населення. Тому необхідно створити всі умови для зворотного зв'язку, для формування гідної громадської думки про роботу міліції.

Теперішня різноманітність контактів забезпечує, з одного боку, можливість використати практично всі соціальні верстви населення в усіх напрямках правоохоронної діяльності, з іншого – оптимальне визначення засобів, методів, шляхів підвищення ефективності зусиль суб'єктів, що взаємодіють, потребує їх всебічного аналізу, вивчення, пізнання.

Таке пізнання, що охоплює всі напрями взаємодії, можливе на підставі класифікації відомих правоохоронній практиці варіантів зв'язків і контактів міліції з громадськістю, яка дозволяє розглянути ці зв'язки і контакти у відповідній системі, забезпечити орієнтацію

в їх масиві, процес вивчення, швидше знайти її закономірності, що впливають на їх розвиток і зміну, а в остаточному підсумку визначити шляхи і конкретні заходи покращання правоохоронної роботи.

Характер зв'язків із громадськістю повною мірою залежить від того, як ті чи інші групи населення ставляться до органів внутрішніх справ: підтримують їх, виступають проти чи виказують байдужість. Отже, важлива наявність так званого зворотного зв'язку або виваженої громадської думки.

Громадська думка є тим станом масової свідомості, який містить явне або приховане ставлення людей до подій та явищ соціальної дійсності, до різноманітних соціальних інститутів, груп чи окремих осіб. І все ж таки, як би не ставились до громадської думки, але нині, безперечно, в нашій країні вона має надзвичайно потужну силу.

Питання, пов'язані з аналізом феномену громадської думки, крім законодавчого закріплення у ст. 34 Конституції України, мають ще й міжнародно-правовий аспект (ідеться про Міжнародний пакт про цивільні та політичні права 1966 року). Цей документ забезпечує право кожної людини на вільне висловлення своєї думки, тобто свободу шукати, одержувати і розповсюджувати будь-яку інформацію.

Більше того, численні факти доводять, що громадська думка вже потенційно впливає на законодавчі процеси і навіть “корегує” діяльність комерційних і державних установ передусім – правоохоронних органів.

Без урахування громадської думки та створення необхідних умов її формування не завоювати довіри людей, не залучити населення до профілактики злочинності та боротьби з нею.

Аналіз результатів численних опитувань громадської та експертної думки вказує на те, що респонденти підкреслюють залежність криміногенної обстановки в країні не лише від кризового становища в суспільстві (71 %), а й від рівня роботи міліції (29 %). А характеризуючи працівників міліції, люди акцентують увагу на їх ставленні до громадян, культурі спілкування, тому й нарікають на байдужість (30 %) та грубе поводження (31 %).

Отже, зрозуміло, що в програмах зв'язків із громадськістю важливо:

- переконати людей змінити свою думку про органи охорони правопорядку;

- посилити існуючу позитивну думку.

Сформовану громадську думку змінити дуже важко. Проте це можна зробити, якщо навчитися розбиратися в механізмі її формування, зрозуміти, яким чином вона формується та як професійно працювати з нею, а іноді – маніпулювати за допомогою комунікативних зусиль. Ця “потужна сила сучасного суспільства” часто аморфна, суперечлива та швидкоплинна, але органи внутрішніх справ (центри громадських зв’язків (ЦГЗ) системи МВС України) повинні мати справу не з удаваною, а реальною та точно визначеною громадською думкою, якщо вони сподіваються підтримувати плідні зв’язки з різноманітними групами “своїх” внутрішньої та зовнішньої громадськості.

Указуючи на характерні ознаки громадської думки (спрямованість, інтенсивність, інформаційна насиченість, соціальна підтримка), важливо зосереджуватись на своєчасності та достовірності її змісту, а це не тільки істинність думки, але ще й факт її існування.

Працюючи з громадською думкою, потрібно враховувати низку її особливостей:

- громадська думка швидко змінюється: недостатньо сформувавши її один раз, над нею потрібно працювати постійно;
- поведінку громадськості потрібно формувати, враховуючи реальну обстановку в країні;
- впливати на громадську думку доцільно через конкретні групи чи сегменти громадськості, тому що немає єдиної та уніфікованої широкої аудиторії громадськості;
- громадська думка швидше зміниться під тиском конкретних дій, ніж промов;
- думка громадськості визначається інтересами останньої;
- робота з громадською думкою має бути професійною і науково обґрунтованою.

Щоб з’ясувати думку громадськості, необхідно правильно оцінити стан соціального оточення, урахувавши головні чинники (цінності), що формують громадську думку (особисті, соціальні, культурні, психологічні тощо), виокремлюючи при цьому факти, які негативно впливають на громадськість. Їх урахування дозволить об’єктивно оцінювати зворотний зв’язок, який виявляє будь-які зміни в стосунках із населенням.

Процес формування громадської думки, його значимість у діяльності правоохоронних органів, як правило, залежить від правильно організованої роботи з урахуванням думки населення. Існує певна система, яка умовно складається з двох методів виявлення думки населення: юридичного і соціологічного. Враховуючи сучасні вимоги, треба додати ще й третій – неформальний.

Загалом питання взаємовідносин правоохоронних органів і засобів масової інформації має більш широке значення. Так, згідно із Законом України “Про міліцію” органи внутрішніх справ, зі свого боку, інформують засоби масової інформації про свою діяльність, стан громадського порядку та заходи щодо його зміцнення. Водночас представники мас-медіа надають цю інформацію населенню. І від того, наскільки часто відбуваються контакти, наскільки надана інформація буде достовірною і своєчасною, залежить ставлення людей до правоохоронців.

Слід нагадати і про те, що певний вплив на оптимізацію ставлення громадськості до правоохоронних органів мають безпосередні виступи працівників силових установ перед населенням, проведення брифінгів, конференцій, встановлення “телефонів довіри”, що в поєднанні з можливостями засобів масової інформації сприяє поліпшенню уявлень людей про роботу правоохоронних органів і завоюванню довіри.

І це не тільки публікаційні й екрановані виступи, а ще правова реклама, художні та документальні фільми про діяльність українських, а не закордонних правоохоронців.

У соціологічних дослідженнях, проведених автором, безперечно, домінує анкетне та усне опитування, під час проведення якого треба уникати порушення правил вибірки, точного формування питань і розподілу відповідей. Результати опитувань, а також емпіричних оцінок мають бути інтерпретовані для подальшого врахування у практичній діяльності правоохоронних органів.

Кафедрою було проведено соціологічне опитування, щоб вивчити думку населення про роботу міліції, результати цього опитування становлять певний інтерес.

Так, було опитано 705 осіб за розробленими анкетами. Опитування виявило, що позитивно ставляться до міліції 60 % респондентів; не-

гативно – 13 %; байдужими виявились 24 %. За допомогою до міліції звертались 43 %; за консультацією – 36 %; з інших питань – 16 %.

Не менш цікавим є питання щодо шляхів одержання інформації про діяльність міліції: з книг – 11 %; з телебачення – 54 %; з преси – 35 %; з інших джерел – 11 %.

Під час керування транспортними засобами мали непорозуміння з міліцією 43 %; під час звернень до міліції – 21 %.

Для покращання взаємовідносин між міліцією та населенням громадян висловили деякі міркування, а саме: необхідно змінити психологію міліціонера, оволодіти вмінням спілкуватися з громадянами, поліпшити знання міліціонером законодавчих актів тощо. Населення має також деякі думки щодо подолання корупції серед працівників правоохоронних органів. З цією метою пропонується: здійснити реформування заробітної плати, забезпечувати якісний відбір на роботу в правоохоронні органи.

Ефективність роботи міліції оцінюється не тільки показниками щодо її діяльності, а насамперед думкою громадян. Що стосується неформальних досліджень, то це: накопичення фактів, обробка чуток, розмов у громадських місцях, які є поширеним джерелом інформації про діяльність охоронців правопорядку. Тобто це методи, які не потребують безпосереднього втручання в роботу об'єктів дослідження.

Кожний із цих типів досліджень має свої особливості та переваги, тому, поєднуючи їх, правоохоронні органи зможуть ефективніше налагоджувати спільні розробки та здійснювати заходи забезпечення зв'язку між правоохоронними органами і населенням у боротьбі з правопорушеннями і в охороні громадського порядку, а також ухвалювати правильні рішення і, найголовніше, навчатись впливати на громадську думку, формуючи адекватну реакцію на форми та методи своєї роботи. Але на практиці це іноді забувається і використовується не будь-яка система методів, щоб отримати цікаву інформацію, а лише часткові прийоми використання деяких джерел.

Отже, чим повніші правові знання людей, а система інформованості населення досконаліша, тим компетентнішою буде співпраця правоохоронних органів із населенням.

В умовах формування України як соціально орієнтованої, правової держави, коли послідовно скорочується дія адміністративних ме-

тодів управління, директивних розпоряджень, поширюється вплив громадських спільнот, постає питання про розробку механізму взаємодії правоохоронних органів із населенням.

Залучення широких верств населення до правоохоронної діяльності закономірно і справедливо розглядається як шлях участі громадян в управлінні справами суспільства і держави, як один із головних чинників зміцнення конституційного режиму, ролі законів, посилення механізму підтримання правопорядку завдяки розвитку народовладдя.

Під взаємодією міліції з населенням можна розуміти наявність між ними сталих контактів, які виникають і розвиваються на підставі загальних інтересів і з метою боротьби з правопорушеннями, зміцнення громадського порядку і громадської безпеки. Для цього уже має бути дещо інша інформація на регіональному та і конкретизованому рівні.

Важливим каналом зв'язку міліції з населенням є інформаційна взаємодія. Вона надає можливість глибше аналізувати сукупність факторів, які негативно впливають на стан оперативної обстановки, а також вживати оптимальні заходи щодо встановлення належного громадського порядку та громадської безпеки.

Під інформаційною взаємодією слід розуміти своєчасну і систематичну передачу від одного суб'єкта взаємодії іншому об'єктивної інформації з питань боротьби з правопорушеннями, охорони громадського порядку. Інформація є головним чинником такої взаємодії. Система взаємного інформування базується на ініціативному відборі інформації згідно із запитамі взаємодіючих сторін. Працівники міліції та населення у рамках такої форми діють без будь-яких на те доручень і керуються єдиною сукупністю інтересів, потреб у боротьбі з правопорушеннями. Кожна із взаємодіючих сторін оцінює інформацію, яка надходить, не тільки за потребою її для себе, але й корисністю для інших учасників правоохоронної діяльності.

Добре налагоджена інформаційна взаємодія позитивно відображається на поінформованості суб'єктів про стан оперативної обстановки, на якості боротьби з правопорушеннями. Вона надає можливість значно поліпшити спільну діяльність міліції і населення, якісно змінити її зміст без додаткових затрат на розширення штатів, технічних засобів тощо.

Інформаційна взаємодія має за мету збір і передачу повної та вірогідної інформації. Тільки за цих умов вона придатна для використання. Важливим елементом інформаційної взаємодії є реагування на інформацію, яка надходить. Інформаційна взаємодія припускає взаємний обмін інформацією і взаємне реагування на неї.

Взаємодія не тільки підвищує поінформованість взаємодіючих сторін, але і стимулює їх активність у правоохоронній діяльності. Важливе значення при обміні інформацією мають практичний досвід у боротьбі з правопорушеннями та спеціальні знання. Обмін інформацією відбувається будь-якими шляхами. Для цього може використовуватися телефонний зв'язок, направлення суб'єкту взаємодії листів, оглядів, довідок тощо. Ефективним є обмін інформацією під час безпосередніх контактів працівників міліції з населенням.

Якщо інформаційній взаємодії не приділити належної уваги, це призведе до зростання кількості нерозкритих злочинів, росту латентної злочинності, і, як наслідок, підриватиме довіру населення до міліції.

Для ефективнішого налагодження взаємозв'язків ОВС із населенням було створено Центр громадських зв'язків, який є чи не єдиною службою в структурі ОВС, що підтримує інформаційні зв'язки з населенням. Центр збирає інформацію, аналізує її, надає інформацію зацікавленій стороні, координує розв'язання низки завдань, загальних для усіх, хто бере участь у правоохоронній діяльності.

Розглядаючи Закон України “Про інформацію” в частині інформаційної взаємодії, слід було б зауважити, що у забезпеченні режиму регулювання відносин у сфері здобуття, зберігання, розповсюдження інформації необхідно передбачити тільки законодавчі засоби регулювання, що виключають можливість встановлення вузьковідомчих бар'єрів на шляху користувачів інформації. Необхідно звертати увагу на облік об'єктів інформаційних відносин.

Зміна соціально-економічних, політико-правових і моральних умов у суспільстві змушує міліцію приділяти більше уваги інформаційній взаємодії з населенням. Інформаційна взаємодія дозволить правоохоронним органам усвідомити накопичений досвід, наповнити правоохоронні напрями своєї діяльності новим змістом, докорінно

оновити арсенал форм, методів, засобів охорони громадського порядку і громадської безпеки, боротьби з правопорушеннями.

Немає сумніву, що для координації цієї багатогранної праці у структурі органів внутрішніх справ назріла необхідність створення спеціального підрозділу, який би координував взаємодію з населенням, і такі підрозділи в ОВС були створені згідно з наказом МВС України від 24 червня 1997 року № 400 у червні–вересні 1997 року.

Основними завданнями підрозділів у роботі з населенням та громадськими формуваннями стали: укріплення зв'язків органів внутрішніх справ із населенням, громадськими формуваннями, надання громадянам необхідної правової допомоги та проведення роз'яснювальної роботи з ними для профілактики правопорушень і посилення боротьби зі злочинністю; вжиття заходів для підвищення правової свідомості населення та вироблення у громадян поваги до закону України; встановлення тісних зв'язків із засобами масової інформації та використання їх можливостей для висвітлення та популяризації діяльності міліції.

Вжиті заходи сприяють поліпшенню діяльності міськрайвідділів внутрішніх справ і громадських формувань. Для дільничних інспекторів міліції додатково відводяться службові приміщення, телефони, квартири на території обслуговування, автотранспорт.

Закони України “Про міліцію”, “Про оперативно-розшукову діяльність”, “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, “Про боротьбу з корупцією”, “Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону”, Програма МВС України щодо розвитку партнерських відносин між міліцією і населенням надають працівникам міліції значних прав і повноважень для профілактики та розкриття злочинних проявів, усунення причин та умов, що їм сприяють, покладають на них обов'язок своїми діями виховувати у громадян повагу до законів, робити так, щоб ці дії, за всієї їх суворості та рішучості, були бездоганними у правовому відношенні, справедливими і зрозумілими населенню.

Необхідність створення системи партнерських відносин міліції та населення зумовлюється змінами в політичному, економічному та соціальному житті країни, складною криміногенною ситуацією, зростаючими проблемами захисту прав і свобод громадян.

Поновлення і розвиток зв'язків органів внутрішніх справ із населенням – найважливіша умова забезпечення ефективності профілактики злочинності. Необхідні цілеспрямовані зусилля, направлені на подолання соціальної апатії та пасивності значної частини громадян щодо охорони правопорядку та боротьби з правопорушниками.

У зв'язку з складною криміногенною обстановкою постає необхідність не тільки протиставити кримінальному свавіллю і беззаконню авторитет і силу права, але і переконати громадян у необхідності глибокої зацікавленості в укріпленні правопорядку та законності. При цьому впровадження в життя лозунгу “міліція і народ – партнери” має забезпечити ділові стосунки між працівниками органів внутрішніх справ і громадянами.

Відродження громадських формувань, взаємодії органів внутрішніх справ з ними у забезпеченні охорони громадського порядку дозволяє розкривати злочини, затримувати осіб, які скоїли правопорушення. Це було б неможливим без застосування адміністративних методів.

Головним методом державного управління у боротьбі з правопорушеннями, включаючи адміністративні провини, є переконання, тобто метод психічного впливу на свідомість і поведінку громадян, який містить широкий комплекс виховних, рекомендаційних, роз'яснювальних, заохочувальних заходів, що застосовуються з метою забезпечення правомірності поведінки, організованості та дисциплінованості громадян у всіх сферах суспільного життя.

Нині, в умовах демократизації громадських відносин незалежної України, переконання залишається основним методом державного управління в боротьбі з правопорушеннями. Висока свідомість дисципліна, не менш досконалі форми організованості та відповідальності людей, які створені в процесі здійснення демократії й удосконалювання громадського способу життя, відіграють важливу роль у формуванні соціальної переконаності. Саме вони створюють необхідні передумови для поступового переростання відносин зовнішнього регулювання у відносини громадського саморегулювання. Тому, піклуючись про всебічний розвиток особистості, прав громадян, держава водночас приділяє належну увагу проблемам зміцнення громадської дисципліни, дотримання усіма громадянами їх обов'язків

перед суспільством. Саме відповідальний підхід кожного до своїх обов'язків, до інтересів держави та народу створює надійну базу для повного втілення принципів усенародного демократизму, повної свободи особи.

У повсякденній правоохоронній діяльності ОВС за міцної взаємодії із громадськими формуваннями метод переконання знаходить свою практичну реалізацію у формах:

- агітаційно-пропагандистської роботи серед громадян щодо роз'яснення чинного законодавства;
- правового виховання;
- постійного інформування населення про стан громадського правопорядку;
- заходів стимулювання ініціативи громадськості у справі надання міліції допомоги в боротьбі з правопорушеннями;
- поширення передового досвіду в боротьбі з порушеннями громадського порядку;
- критики антигромадських проявів через засоби масової інформації;
- застосування заходів заохочення до представників громадськості, які беруть участь в охороні правопорядку.

У разі, коли метод переконання не діє на людей, рівень свідомості яких істотно відстає від рівня всеукраїнської громадської свідомості, до них застосовуються засоби державного, у тому числі адміністративно-примусового впливу.

До спеціальних примусових заходів, які вживаються представниками громадських формувань під час спільного з працівниками міліції виконання покладених на них завдань з охорони громадського порядку, належать: застосування фізичного впливу та спеціальних засобів індивідуального захисту і самооборони, заряджених речовинами сльозоточивою і дратівною дії. Порядок придбання, видачі громадським формуванням з охорони громадського порядку цих спеціальних засобів та їх зберігання визначається МВС України і Держкомітетом у справах охорони Державного кордону України.

Приймаючи рішення про застосування спеціальних примусових заходів, необхідно пам'ятати про особливості їх використання. Про намір застосувати фізичну силу або спеціальні засоби особи попе-

реджуються (якщо дозволяють обставини). Без попередження фізична сила або спеціальні засоби можуть застосовуватись тоді, коли виникає безпосередня загроза життю або здоров'ю члена громадського формування, іншого громадянина, працівника міліції.

Не дозволяється застосування заходів фізичного впливу і спеціальних засобів до жінок з явними ознаками вагітності, до осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності і малолітніх, крім випадків здійснення ними групового нападу, що загрожує життю або здоров'ю людей, членів громадських формувань, працівників міліції або у разі збройного опору.

Якщо неможливо уникнути застосування заходів фізичного впливу або спеціальних засобів, члени громадських формувань не можуть перевищувати міри, необхідної для припинення правопорушення, а також зобов'язані звести до мінімуму можливість заподіяння шкоди здоров'ю правопорушника й інших громадян. У разі заподіяння шкоди члени громадських формувань забезпечують необхідну допомогу потерпілим у найкоротший термін. Про поранення або смерть правопорушника, що сталися внаслідок застосування заходів фізичного впливу і спеціальних засобів, члени громадських формувань зобов'язані негайно сповістити відповідні ОВС, прокуратуру. Перевищення повноважень із застосуванням фізичної сили, а також спеціальних засобів спричиняє відповідальність згідно з чинним законодавством.

Члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, які мають дозвіл ОВС на придбання, зберігання та застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивою і дратівної дії, мають право під час виконання своїх обов'язків спільно із працівниками ОВС чи прикордонниками застосовувати власні або видані цими органами спеціальні засоби.

Членам громадських формувань під час виконання своїх обов'язків з охорони громадського порядку і Державного кордону забороняється використовувати холодну та вогнепальну зброю, у тому числі мисливську, яка відповідно до чинного законодавства перебуває в їхньому особистому користуванні.

Успіх взаємодії ОВС із громадськими формуваннями, результативність вживання під час цієї взаємодії заходів переконання і примусу

значною мірою залежать від правильно обраної тактики поведінки, тобто від проміжних, часткових завдань, від вибору конкретних прийомів їх розв'язання.

Вимоги комплексного підходу до реалізації заходів переконання та примусу під час взаємодії ОВС із населенням у боротьбі з правопорушеннями є похідними щодо ефективного розв'язання завдань, зміцнення правопорядку та боротьби зі злочинністю. Щоб розв'язати зазначену проблему, необхідна чітка взаємодія працівників міліції та громадських формувань населення, що становить процес вживання сукупних, погоджених, скоординованих дій обох суб'єктів.

Таким чином, переконання та примус займають значне місце в діяльності міліції і громадських формувань населення, які покликані, відповідно до Конституції України, законів України “Про міліцію”, “Про участь громадян в охороні громадського порядку і Державного кордону”, інших законодавчих і нормативних актів, забезпечувати охорону громадського порядку в країні, всіх форм власності, прав і законних інтересів громадян, підприємств, організацій і установ від злочинних зазіхань та інших антигромадських дій.

Враховуючи новизну, різноплановість взаємодії у формах і методах, а також те, що у навчальних закладах МВС поки що не викладається предмет “Взаємодія ОВС із населенням” і не готуються спеціалісти по роботі з громадськістю, було б доцільно організувати такі навчання в системі службової підготовки органів внутрішніх справ.

Список використаних джерел

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Про охорону земель: Закон України від від 19.06.2003 № 962-IV // ВВР. – 2003. – № 39.
3. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 № 565-XII // ВВР. – 1991. – № 4.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // ВВР. – 1997. – № 24.
5. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // ВВР. – 1991. – № 41.

Стаття надійшла до друку 07.08.2007.

Академічна освітня діяльність у системі юридичної освіти МВС України

УДК 797.2:751.741

В'ячеслав Рудницький –
доцент кафедри вогневої та фізичної
підготовки Академії управління МВС

ПЛАВАННЯ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

У статті аналізуються проблеми проведення занять з фізичної підготовки в системі професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ, а саме – занять із плавання.

In article the author analyzes the problems of carrying out of employment on physical training in the system of the professional training of employees of law-enforcement bodies, namely the exercises on swimming.

Ключові слова: професійна підготовка працівників ОВС України, плавання, розвиток фізичних якостей, проведення занять з фізичної підготовки.

Для виконання працівниками міліції професійно-службових обов'язків, покладених на них державою, фізична підготовленість відіграє суттєву роль у їх повсякденній професійній діяльності.

Згідно з Наказом МВС України “Про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу ОВС України” від 25 листопада 2003 року № 1444 та Наказу МВС України “Про внесення змін та доповнень до Наказу МВС України № 1444 від 25 листопада 2003 року “Про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України” від 14 листопада 2006 року № 1122 фізична підготовка в ОВС спрямована на збереження здоров'я, творчої та трудової активності, всебічний розвиток фізичних якостей, життєво важливих умінь, необхідних для виконання оперативно-службових завдань.

Зміст фізичної підготовки складають: теоретичні знання, фізичні вправи, практичні уміння та навички. Основним засобом фізичної

підготовки є фізичні вправи, виконання яких повинно поєднуватися із дотриманням гігієнічних вимог [1; 2].

Вказаними вище документами встановлено, що керівники ОВС несуть відповідальність за рівень фізичної підготовки працівників, регулярність та якість проведених занять, їх відвідування та своєчасне складання встановлених нормативів.

Реалізація завдань фізичної підготовки покладається на керівників усіх рівнів та кадрові апарати, а в навчальних закладах – на відповідні кафедри та цикли і досягається на заняттях шляхом відпрацювання відповідних розділів фізичної підготовки, під час фізкультурно-масових заходів, навчально-тренувальних зборів, занять у спортивних секціях, проведення змагань зі службово-прикладних та інших видів спорту.

Наказ МВС України від 25 листопада 2003 року № 1444 зі змінами та доповненнями визначає нормативи та фізичні вправи, які повинні бути включені до програми фізичної підготовки в ОВС. Зокрема, із загальної фізичної підготовки: гімнастика, легка атлетика, плавання, марш-кидки та лижна підготовка, а також спеціальної фізичної підготовки: заходи фізичного впливу, подолання смуг перешкод [1; 2].

Проте особи, відповідальні за проведення службової підготовки, з тих чи інших обставин (відсутність матеріальної бази, належного фінансування, низького фахового рівня інструкторів) не завжди приділяють належну увагу розвитку всіх видів загальної фізичної підготовки. Це, зокрема, стосується і плавання.

У зв'язку з викладеним ми висуваємо як завдання цієї статті обґрунтування доцільності введення плавання як особливого, ефективного й обов'язкового елементу програми фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ.

Ефективність плавання як засобу фізичного виховання відома здавна. У давньогрецьких писемних джерелах можна зустріти згадки про те, що людина, яка не вміє плавати, не відрізняється від людини, яка не вміє читати та писати. Римляни взагалі ввели плавання до обов'язкового циклу підготовки воїнів.

Аналіз історичних матеріалів дає підстави стверджувати, що і на Запорозькій Січі функціонувала ефективна система фізичного вихо-

вання, до якої, як один з головних компонентів, входило вдосконалення навичок плавання та пірнання [8].

Заняття з плавання є корисними не тільки для підвищення загального рівня фізичної підготовленості. Відомо, що плавання позитивно впливає також і на здоров'я різних категорій людей, незалежно від їх віку та рівня фізичного розвитку.

Правильне виконання прийомів з плавання у басейні є своєрідним мистецтвом, яке залежить від ролі кожного. Плавання є елементом загальної культури, яка поєднує етику та естетику, що є необхідним атрибутом кожної людини на етапі розвитку сучасного суспільства.

Заняття з плавання дають змогу досить ефективно розвивати такі фізичні якості, як витривалість, сила, спритність, швидкість та сприяють формуванню життєво важливих навичок надання допомоги потопаючому, вихованню витримки, а також вмінню поводитись в екстремальних ситуаціях. Особливо необхідні зазначені якості для працівників міліції.

Донедавна майже в усіх вищих навчальних закладах Києва та інших міст плаванню як засобу фізичного виховання приділялася належна увага.

Позитивний досвід включення плавання до навчальних програм було напрацьовано в Національній академії внутрішніх справ України, яка орендувала доріжки у басейні “Локомотив” для проведення занять зі слухачами магістратури, а також тренувань збірних команд з офіцерського триборства та плавання. Завдяки цьому було досягнуто значних позитивних результатів.

До програми занять було включено:

- плавання вільним стилем на дистанцію 100 метрів (залікова справа);
- плавання різними стилями;
- транспортування потопаючого та прийоми надання йому допомоги;
- стартовий стрибок з тумби;
- розвороти.

На жаль, способи переправи вплав, пірнання у глибину та довжину, звільнення від захватів і обхватів у воді як елементи спеціальної фізичної підготовки працівників ОВС розглядалися лише в межах

ознайомлення, адже кожна із зазначених вправ потребує спеціально-го навчання та відпрацювання з метою їх засвоєння.

До програми Спартакіади МВС України серед вищих навчальних закладів МВС України плавання входить як один з підвидів офіцерського триборства, а з 2005 року – окремим видом змагань.

Відповідно до чинних нормативних документів МВС України плавання може виноситись до контрольних нормативів під час проведення перевірок та інспекцій [1; 2]. Проте, як показує практика, оцінювання вміння плавати не перевіряється у разі прийняття на службу в ОВС, так і під час вступу до відомчих навчальних закладів.

З метою якісної підготовки управлінських кадрів в Академії управління МВС як провідній навчальній установі системи ОВС України є необхідність у проведенні занять з плавання. Ці заняття допоможуть слухачам розвинути у собі певні фізичні якості, навчать їх як майбутніх керівників організовувати заняття з плавання, забезпечивши формування постійного прагнення відвідувати басейн, а також для ведення і пропаганди здорового способу життя.

Для того, щоб заняття з плавання проводились якісно, вони повинні відповідати методичним рекомендаціям з чітким дотриманням встановлених вимог. Доцільним буде їх проведення таким чином:

- навчальна група заходить до спортивного залу тільки в присутності викладача, який керує розминкою (з обов'язковими підготовчими вправами);
- безпосередньо в басейні заняття розпочинаються з визначення індивідуального рівня підготовки та обов'язкового дотримання заходів безпеки під час проведення занять (в основній частині заняття відпрацьовуються вправи, визначені у заздалегідь розробленій програмі).

Оволодіння необхідними навичками у воді відбуваються з урахуванням індивідуального підходу до кожного. Перші заняття з плавання проводяться на мілкій ділянці басейну, відгородженій від глибокої доріжкою. Запливи новачків здійснюються на крайніх доріжках уздовж басейну з обов'язковим супроводом викладачів.

Кожне заняття закінчується за командою викладача, який керує виходом всієї групи з води, шикує її, проводить перекличку та на-

правляє до душі. Категорично забороняється залишати без нагляду у басейні всю групу або окремих осіб.

Основною формою організації заняття з плавання є групова форма, яка складається з трьох взаємопов'язаних частин: підготовчої, основної та заключної. Тривалість заняття – 90 хв.

Крім техніки навчання плаванню, важливу роль у засвоєнні його обов'язкових елементів необхідно відвести психологічній підготовці, що є важливим для оволодіння вправами з плавання. Ефективність навчального процесу залежить від обізнаності та майстерності викладача.

Реалії сьогодення свідчать, що на шляху впровадження зазначених вище рекомендацій існує низка об'єктивних проблем, зокрема:

- матеріально-фінансове забезпечення процесу навчання;
- кадрове забезпечення викладачами, тобто залучення до процесу навчання фахівців-інструкторів з плавання, яких бракує в системі МВС;
- медико-гігієнічне супроводження.

На відміну від України, де цьому виду спорту приділяється недостатньо уваги, Німеччина та Росія, зокрема, до фізичної підготовки працівників правоохоронних органів у провідних навчальних закладах обов'язково включають заняття з плавання, що допомагає досягати досить високих результатів у службовій діяльності та підтримувати добрий фізичний стан.

Отже, введення занять з плавання до навчальних програм з фізичної підготовки відомчих навчальних закладів МВС України є необхідним і актуальним, сприятиме удосконаленню професійної та фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ та виконанню покладених на них функцій, зокрема в екстремальних умовах.

Список використаних джерел

1. Про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 25 листопада 2003 року № 1444.

2. Про внесення змін та доповнень до Наказу МВС України від 25 листопада 2003 року № 1444. “Про організацію професійної підготов-

ки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України”: Наказ МВС України від 14 листопада 2006 року № 1122.

3. Ваньков А.А., Плеханов Н.И. Подготовка военнослужащих по плаванию. – М.: Воениздат, 1960.

4. Дембо А.Г. Врачебный контроль. – М.: Медицина, 1988.

5. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры: Учебник. – М.: Физкультура и спорт, 1991.

6. Платонов В.М., Булатова М.М. Фізична підготовка спортсмена. – К.: Олімпійська література, 1995.

7. Физическая подготовка. Учеб. пособ. / Под ред. Ю.К. Демьяненко. – М.: Воениздат, 1987.

8. Черный В.Г. Спорт без травм. – М.: ФиС, 1988.

9. Приступа Є.Н., Пилат В.С. Традиції української фізичної культури. – Л.: Троян, 1991. – Ч. 1.

Стаття надійшла до друку 03.05.2007.

УДК 371.24:34

Володимир Клачко –

кандидат педагогічних наук, доцент, начальник кафедри роботи з персоналом, юридичної психології, педагогіки та політології Академії управління МВС;

Олена Максименко –

слухач освітньо-кваліфікаційного рівня магістр Академії управління МВС

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ АКАДЕМІЇ УПРАВЛІННЯ МВС

Розглянуто питання доцільності введення в навчальний процес Академії управління МВС інноваційних технологій навчання, зокрема, методу аналізу конкретних ситуацій, кейс-методу. Проаналізовано історію виникнення, зміст, методіку проведення та позитивний приклад результатів використання цього методу.

Issues about the appropriacy of implementing of innovative study techniques, particularly, the method of case analysis, or case-method, in the study process of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs are being viewed. The history of origin, content, conducting methods and positive results of this method using have been analysed.

Ключові слова: технологія навчання, інноваційні технології, аналіз професійних ситуацій, кейс-метод.

Зміни, які відбуваються нині в Україні, визначають створення адекватних цим процесам соціально-педагогічних умов і, таким чином, зумовлюють необхідність свідомого реформування, творчого проектування і впровадження нової моделі освіти. Для цього необхідний викладацький корпус нового аналітичного і водночас проектно-конструктивного характеру мислення, спрямований на вдосконалення педагогічної парадигми. Іншими словами, розв'язання проблем вищої професійної освіти неможливе без підвищення педагогічної інтелектуальної культури, активного впливу

на громадську думку, обов'язкового подолання усталених переконань, консерватизму в педагогічній науці та практиці. Розв'язання цих завдань безпосередньо пов'язано з розробкою нових технологій навчання та їх запровадженням у вищих навчальних закладах, що ми і розглянемо далі.

Успішне вирішення навчально-виховних завдань у вищій школі визначається відповідним рівнем професійно-педагогічної культури професорсько-викладацького складу вузу й рівнем технологій навчання. Вочевидь, що практичне втілення сучасних тенденцій розвитку системи вищої професійної освіти в Україні безпосередньо пов'язане з проблемою розробки відповідної технології освіти. Безперечно також і те, що педагогічна технологія існує завжди в будь-якому процесі навчання і виховання, але свідоме управління цим процесом і добір найкращих його технологій дотепер залишаються за межами можливостей хрестоматійної педагогічної науки та реальної вузівської практики. Зважаючи на те, що Академія управління МВС є провідним вищим навчальним закладом системи Міністерства внутрішніх справ України, який забезпечує професійну підготовку управлінського персоналу, вона має запроваджувати в навчальний процес новітні технології активного навчання. Адже, як свідчить практика зарубіжних країн, вони є ефективними.

Конструювання навчального процесу в сучасній педагогічній літературі розглядається із двох боків: "навчання через інформацію й навчання через діяльність". Доцільно зазначити, що А.А. Вербицький визначає контекстне навчання як концептуальну основу інтеграції різних видів діяльності тих, хто навчає (навчальної, наукової, практичної). Ученим виявлені форми організації діяльності навчаючих у контекстному навчанні: навчальна діяльність академічного типу – квазіпрофесійна діяльність – навчально-професійна діяльність. Особливу роль у контекстному навчанні відіграють активні форми й методи навчання або технології активного навчання (ТАН), які опираються не тільки на процеси сприйняття, запам'ятовування, уваги, а насамперед, на творче, продуктивне мислення, поведження, спілкування.

Технології називають активними, оскільки в них істотно змінюється і роль викладача (з інформатора – на менеджера), і роль тих,

кого навчають (інформація не ціль, а засіб для освоєння дій і операцій професійної діяльності). Одним із методів активного навчання є кейс-метод.

Ситуаційна методика або кейс-метод – метод аналізу кейсів, ситуацій. Робота над кейсом дозволяє розвивати навички критичного мислення та активізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти, розв'язуючи поставлені завдання.

Кейс-метод з'явився у США на початку ХХ ст. і став широко відомим завдяки Гарвардській школі бізнесу і Школі державних службовців Гарвардського університету.

В основі методу конкретних ситуацій лежить імітаційне моделювання, тобто перед тим, як дати завдання слухачам, відбувається розробка конкретного прикладу або пошук готових матеріалів із описом реальної ситуації.

При ознайомленні з конкретною ситуацією або при аналізі конкретного прикладу слухач має влитися в певні обставини, зрозуміти ситуацію, оцінити обстановку, визначити проблему та її зміст. Потім він має визначитися, як виконати завдання та виробити лінію власної поведінки.

Кейс являє собою реальну життєву ситуацію, опис якої відображає певну практичну проблему. В ідеалі проблема не повинна мати однозначного розв'язку. Інакше кажучи, в кейсі обов'язкова якась інтрига, що дозволяє підтримувати інтерес до ситуації.

Крім того, мають бути чітко визначені часові межі ситуації і подана вся інформація для аналізу кейса. Важливою умовою вважається присутність у кейсі “діючої особи”, відповідальної за прийняття рішення.

Метод – це специфічний різновид дослідницької технології, який об'єднує в собі операції дослідницького процесу та аналітичні процедури. Кейс-технологія колективного навчання, яка інтегрує технології розвиваючого навчання, включаючи процедури індивідуального, групового і колективного розвитку, сприяє формуванню певних особистісних якостей тих, хто навчається.

У методологічному плані кейс-метод – це складна система, в яку інтегровані інші, простіші методи пізнання. До нього належать: моделювання, системний аналіз, проблемний метод, мисленневий екс-

перимент, методи опису, класифікації, ігрові методи, які виконують у кейсі свої функції.

Кейс-метод складається з:

1. Підготовчого етапу (до початку заняття).
2. Ознайомчого етапу (під час заняття).
3. Підсумкового етапу (презентація групових рішень).

На заключному етапі у педагога є вибір: надати аналіз ситуації письмово або у вигляді усної презентації мікрогруп як програму дій, спрямованих на розв'язання проблеми.

Важливим моментом під час презентації є здібність студентів толерантно сприймати чужі варіанти розв'язання проблеми.

Під час підсумкового етапу також є важливою атмосфера, яка падає в аудиторії, переконливість завершального етапу роботи. В іншому разі зростає ймовірність розчарувань. Щоб уникнути цього, викладач має підготувати спосіб завершення роботи:

- міні-лекція на певну тему;
- статистика;
- інформація про майбутні події, які описувались у ситуації.

Основні пункти дискусії розв'язання проблеми мають бути по можливості візуалізовані слухачами. Це слугує багатьом цілям. По-перше, це своєрідна "пам'ять" групи, яка пов'язує різні теми обговорення, викликає в учасників почуття гордості, солідарності та знаменує просування вперед. Водночас це контрольний механізм для викладача, адже він створює порядок і структуру, визначає вагомість обговорюваних тем.

Викладач може зробити письмові коментарі, завершуючи роботу над кейсом, що дозволить швидше накопичувати досвід, фіксувати і враховувати виявлені труднощі, обмінюватися досвідом з іншими викладачами.

Важливою проблемою залишається оцінювання слухачів у межах кейс-методу. При оцінці слід враховувати: органічність розв'язання проблем; спосіб подання матеріалу; доступність презентації; оригінальність рішення і надання результатів.

Підготовка кейсів має відповідати таким умовам:

- наявність групи людей, організації, в якій розвивається ситуація;

- існування в хронології подій, часових межах;
- наявність реальної проблеми, конфлікту;
- ситуація має подаватися в “подієвому” стилі, де відображаються не тільки події, але й персонажі та їх дії, вчинки;
- дії, що розвиваються в кейсі мають містити інтригу.

Структура кейсу:

1. Введення (вступ):

- завдання кейсу;
- назва організації, імена, діючі особи;
- профіль організації;
- назва кейсу й авторство.

2. Проблема:

- опис проблеми, її бачення різними діючими особами;
- опис структури проблемної ситуації, якщо вона є.

3. Матеріали для розв’язку структуровані у вигляді питань і відповідей:

- розвиток конфлікту і проблеми;
- опис зовнішнього середовища;
- слабкі та сильні сторони;
- ілюстрації, будь-які документи і форми звітності.

Отже, використання кейс-методу в сучасній вищій школі дозволить слухачам:

- по-перше, швидко та якісно оволодіти навчальним матеріалом;
- по-друге, навчить не тільки сухим теоретичним знанням, а й застосуванню теорії на практиці;
- по-третє, метод аналізу конкретних ситуацій сприяє розвитку в майбутніх фахівців організаторських, комунікативних, перцептивних, сугестивних та інших здібностей, які необхідні керівникам органів і підрозділів Міністерства внутрішніх справ.

В ефективності застосування зазначеного методу ми переконалися під час проведення тренінгових занять “Комунікація – Антистрес – Вживання”.

Список використаних джерел

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высш. шк., 1991.
2. Вербицкий А.А. Игровые формы контекстного обучения. – М.: Знание, 1983.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Вид-во “Либідь”, 1997.
4. Пехота Е.Н. Индивидуальность учителя: теория и практика. – Николаев, 1996.
5. Пехота Е.Н. Путь к себе // Дневник-пакет методик профессионального самопознания будущего учителя. – Николаев, 1996.
6. Пехота О.М. Професійна індивідуальність майбутнього вчителя // Педагогіка і психологія. Вісн. Академії педагогічних наук України. – 1994. – № 5.
7. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / О.М. Піхота, А.З. Кіктенко, О.М. Люберська; За ред. О.М. Піхота – К.: Вид-во “АСК”, 2003.
8. Технології особистісно орієнтованої професійної освіти: Навч.-метод. посіб. / М.Г. Чобітько – К.: Вид-во “Ніка-Центр”, 2005.
9. Технологія поетапного нарощування професіоналізму майбутніх учителів у процесі особистісно орієнтованої професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах: Метод. рекомендації / М.Г. Чобітько. – К.: Вид-во “Черкаси Брама-Україна”, 2007.

Стаття надійшла до друку 27.06.2007.

УДК 378:35.08 3

Василь Шиян –

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки Академії управління МВС;

Михайло Возник –

начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки Академії управління МВС

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ, МЕТОДИКА ТА ДИДАКТИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН, ПРЕДМЕТОМ ЯКИХ Є РИЗИК І НЕБЕЗПЕКА В ОВС

Розглянуто проблеми й особливості викладання курсу “Особиста безпека”, “Ризик у правоохоронній діяльності”, “Охорона праці”, “Безпека життєдіяльності”, “Цивільний захист”, “Мобілізаційна підготовка та мобілізація” у вищих навчальних закладах освіти міліцейського профілю. Викладено теоретичні основи кожної дисципліни, виявлено міждисциплінарні зв'язки, взаємовплив дисциплін із паспортом спеціальності “Правознавство” та місце предметів у навчальному процесі.

The problems and peculiarities of teaching courses such as: Personal safety, Risk in the professional activity Labour functions, Civildef defence and “The preparation for mobilization it self” in the higher educational establishments of law enforcement type is viewed. The theoretical basics of each disciplines are laid out, the multidisciplinary connections between them, the influence of disciplines which are in the passport of speciality “Law” and the places of the disciplines in the education process are shown.

Ключові слова: зміст освіти, педагогічна модель, навчально-виховний процес, практичні та наукові абстракції, навчальний план, міжпредметні зв'язки.

Системне оцінювання споріднених предметів “Безпека життєдіяльності”, “Особиста безпека”, “Мобілізаційна підготовка та мобілізація”, “Цивільний захист та цивільна Оборона”, “Охорона праці”, “Особиста безпека та охорона праці в ОВС”, “Тактико-спеціальна

підготовка” як галузей наук про ризик і небезпеки (громадський порядок і громадську безпеку) з погляду оволодіння їх основами вказує на необхідність вибору та застосування певних форм і методів, засобів навчання, наукового обґрунтування [1].

Педагогічний процес у ВНЗ МВС України – специфічний за своїми завданнями, змістом, організацією. У ньому функціонують закономірності моделювання у всіх формах і методах підготовки спеціалістів щодо реальних умов майбутньої діяльності випускників, максимального наближення його дій до практичної роботи в ОВС. Рисами педагогічного процесу у ВНЗ МВС України є: чітка професійна спрямованість; раціональне поєднання теоретичної і практичної підготовки щодо професійної діяльності в навчально-виховному процесі; моделювання професійної діяльності в навчально-виховному процесі; сучасна матеріально-навчальна база; єдність індивідуальної та групової підготовки курсантів; дослідження суперечностей та *міжпредметних зв'язків* у педагогічній освіті та вихованні; узгодженість, послідовність та цілеспрямованість у педагогічній роботі всіх посадових осіб ВНЗ.

Метою дослідження є завдання навчального процесу – набуття курсантами (слухачами) професіоналізму.

Проблема не нова й виникає у зв'язку зі специфічними підходами практичних працівників ОВС до вказаних предметів і полягає, на їх думку, в тому, що тільки методами та формами практичного викладання предметів можна навчити майбутніх працівників правоохоронних органів і надати практичних навичок без теорії та наукових досліджень. Наприклад, на кафедрі спеціальних операцій КНУВС тільки 10,5 % занять з тактико-спеціальної підготовки відводиться на теоретичні лекційні заняття, весь інший час – практичні. Лекції, що передбачені в системі методів викладання та навчання в ОВС займають провідне місце не тому, що інші методи недооцінюються, а тому, що викладач через лекцію спрямовує пізнавальну діяльність курсантів-міліціонерів, вводить їх в “лабораторію науки” [2]. Ніщо не може так вплинути на думки і почуття курсантів, як глибоко розкритий матеріал лекції, поданий через живе слово викладача. Крім того, особисті погляди на забезпечення громадського порядку й безпеки, методологічна та ідейно-правова позиція викладача не можуть бути

виражені жодними іншими методами, крім групової лекції. Якщо викладачеві вдається примусити себе слухати, підняти непосидючого птаха – юнацьку увагу, то вплив викладача виходить за межі навчання і лекція стає методом виховання курсантів [3]. Безперечно, якщо мати на увазі догматичну нудну лекцію, шкода такого викладача і даремно витраченого часу. Але й тут справа не в лекції як методі навчання, а у браку педагогічної майстерності викладача. Потрібно вдосконалювати майстерність, а не шукати заміни лекцій іншими методами.

Суперечності в постановці завдань, методів і форм навчання щодо забезпечення міцного оволодіння основами наук про громадську безпеку, громадський порядок, безпеку працівників ОВС можуть бути подолані. Велике значення щодо вказаних дисциплін надається (відводиться) встановленню *зв'язків між навчальними предметами*, а також між пізнавальною та практичною діяльністю курсантів ВНЗ ОВС. *Міжпредметні зв'язки* педагогіки дають змогу глибше пізнавати педагогічні факти, явища, процеси. Зв'язок педагогіки з іншими науками відбувається в різних напрямках.

По-перше, це спільність об'єктів (понять, закономірностей, концепцій, предметів, процесів, критеріїв, методів). *По-друге*, взаємодія, взаємовплив, взаємопроникнення, інтеграція (безпеки) педагогіки та інших наук. *По-третє*, педагогіка спирається на ідеї інших наук (людина формується в діяльності – з філософії), використовує методи дослідження інших наук (анкетування – з соціології), результати їх досліджень (з психології), проводить дослідження спільно з іншими науками.

На сучасному етапі педагогіка покликана вирішувати, зокрема, такі завдання у ВНЗ МВС України: досягнення необхідної глибини професійних знань, ґрунтовних навичок і вмінь, соціально цінних форм і навичок поведінки в умовах оперативної обстановки, забезпечення громадського порядку; оволодіння технологічним інструментарієм, уміле його застосування у вирішенні професійних та оперативно-службових завдань, спеціальних операцій; розвиток технологічного мислення, вміння самостійного програмування робіт під час виконання службово-оперативних завдань, самовдосконалення своєї особистості; виховання технологічної дисципліни, здатності думати та діяти в обмеженнях, встановлених законом, правовими вимогами, організації своєї життєдіяльності, особистої безпеки та безпеки громадян.

Поставлена мета ефективного оволодіння основами вказаних предметів може бути досягнута завдяки комплексній системі навчання та розробці програм за вказаними навчальними предметами.

Актуальність проблеми міждисциплінарних зв'язків полягає в підвищенні ефективності оволодіння основами наук про ризик і безпеку в діяльності працівників ОВС.

Категорія навчальної діяльності правознавців є тим вихідним поняттям, завдяки якому відкривається можливість розумно вирішувати суперечності, що вже усвідомлені сучасною педагогікою та психологією вищої школи.

Чим диктується та визначається зміст навчальної діяльності? Змістом відповідних навчальних дисциплін, на засвоєння яких спрямована навчальна діяльність курсанта чи студента? Але сам зміст навчальної дисципліни є ні чим іншим як статичною, предметно орієнтованою проекцією навчальної діяльності. Тому і виникає завдання розкриття діяльності працівника ОВС, що залучає цей зміст у якості своєї умови, компонента чи результату. Для засвоєння досягнень людської культури кожне нове покоління має здійснювати діяльність, аналогічну тій, що знаходиться за цими досягненнями попередніх поколінь” [3]. Таким чином, потрібно стати на позиції дійсно системного підходу до визначення змісту освіти.

Розуміння вищої освіти як системи управління навчальною діяльністю курсантів, студентів виступає як подальша конкретизація діяльного (активного) підходу до визначення змісту процесу викладання. Зважаючи на зазначене, ми дійшли висновку, що зміст освіти не тотожний змісту організаційних форм навчально-виховного процесу: зміст лекцій, семінарських занять, практикумів, підручників та навчальних посібників може так і не стати змістом діяльності курсанта, студента. Розвиток сучасного наукового знання, як відомо, характеризується значним посиленням суперечностей, протилежних і взаємопов'язаних процесів диференціації та інтеграції. Логічними основами методики викладання правових наук є вимоги, що їх виставляють діалектична логіка викладання і ті методи, які повинні бути використані в процесі викладання щодо реалізації їх вимог.

Першими з цих вимог слід вважати обґрунтування єдності та внутрішнього зв'язку всіх правових наук. Вимоги досягаються, *по-перше*, послідовністю викладання, *по-друге*, забезпеченням логічності переходу від однієї науки до іншої. Водночас, кожна з вказаних наук про безпеку: “Безпека життєдіяльності”, “Мобілізаційна підготовка та мобілізація”, “Цивільний захист”, “Особиста безпека”, “Охорона праці”, “Спеціальна тактика”, “Ризик у діяльності ОВС” складають відносно самостійну сферу наукового знання, а вивчення кожної з них відрізняється своїми особливостями та закономірностями. Причому запозичені й випробувані часом методики викладання суспільних наук доцільно застосувати у викладанні юридичних наук, які покликані виявити та врахувати як специфіку, так і те загальне, що складає їх суть. Кожна з означених наук необхідна для правильного розуміння та з'ясування всіх інших правових наук, а знання всіх цих наук необхідне для правильного розуміння кожної з них окремо. Без урахування цієї обставини неможливо забезпечити викладання та вивчення правових наук про ризик і безпеку як єдиної, цілісної науки.

Вивчення будь-якої науки – опосередкований процес пізнання тих чи інших об'єктивних законів розвитку світу. Пізнання наукою об'єктивних законів розвитку світу, суспільства та їх опосередковане пізнання через вивчення законів науки є ланцюги єдиного процесу пізнання об'єктивного світу та його відображення у людському мозку, свідомості. Тобто вказані процеси підпорядковані одним і тим самим закономірностям, що виявляються філософською теорією пізнання.

Єдність того чи іншого процесу пізнання не відмінняє тієї обставини, що вони представляють собою кількісно різні процеси, у кожному з яких загальні закономірності пізнання отримують специфічне віддзеркалення, заломлювання в іншому ракурсі й можуть по-різному застосовуватися. Перед нами один з видів діалектичної тотожності, яка обов'язково містить, включає внутрішні відмінності. Вчений, який є викладачем, застосовує методи пізнання в процесі своїх наукових досліджень не зовсім так, як він це робить, викладаючи курсантам, слухачам, студентам результати цих пошуків, досліджень. Застосовуючи принципи логіки в науковому дослідженні, вчений може не

думати про аудиторію, якій згодом прийдеться викладати результати. Викладач не може залишатися осторонь від цього факту. Аудиторія, на яку розраховано викладання матеріалу з того чи іншого питання, впливає на характер використання викладачем принципів логіки. Йому необхідно оволодіти тією специфікою, яка б відрізняла вивчення науки взагалі та конкретної науки зокрема.

Викладене стосується як вивчення юридико-правових, так і суспільних наук.

У викладанні наук про громадський порядок, безпеку та безпеку працівників ОВС, наприклад, при переслідуванні злочинців, підозрюваних у вчиненні злочину, перевірці документів у осіб, що підозрюються у злочині, в більшості випадків застосовується перехід від абстрактного до конкретного. Проте, обираючи метод викладання, викладач особистої безпеки (охорони праці) також врахує аудиторію, перед якою він повинен виступати. Якщо лектор виступає перед не підготовленою аудиторією (2-й курс) у правовому відношенні, то він діє (чинить) необачно, починаючи відразу викладати складне правове положення (чи закон), наприклад, при встановленні особи підозрюваного й перевірці документів (можлива загроза здоров'ю працівника ОВС та приведення до готовності вогнепальної зброї ст. 151 Закону України "Про міліцію") з позицій закону співвідношення необхідності та випадковості за відомою формулою філософії, відповідно до якої *випадковість є форма прояву необхідності та доповнення до неї*. Навряд чи цим лектор зможе прикувати до себе увагу аудиторії, а також полегшити засвоєння такого складного питання. У такому випадку методично правильно буде починати висвітлення питання з безпосереднього споглядання, наведення фактів, прикладів із різних галузей правознавства, оперативного-розшукової діяльності, кримінального пошуку, кримінології, що ілюструють співвідношення необхідності та випадковості, а тільки після цього зробити необхідне узагальнення з метою приведення аудиторії до висновку щодо загального характеру цього закону [3]. А це вказує на штучне порушення міждисциплінарних зв'язків між предметами. Тобто вибір методу викладання, характер його використання залежить від предмета та мети викладання, від теми.

Розглянемо *міждисциплінарні зв'язки*, базуючись на сучасних теоретичних уявленнях, що склалися у науці. Так, можна виділити три

основних рівні формування *змісту освіти*, які представляють собою певну ієрархію в проектуванні самого змісту. Рівень загальної теоретичної уяви, навчального предмета, навчального матеріалу.

Загалом ці три рівні можна розглядати як педагогічну модель (рис. 1) соціального замовлення. У моделі зміст освіти фіксується як задана норма, як відношення змісту, що проектується, до змісту, що реалізується в навчально-виховному процесі.

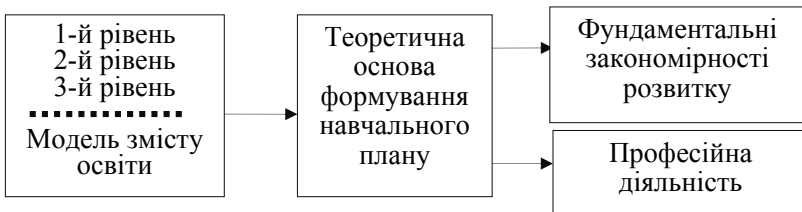

Рис. 1. Інтерпретація педагогічної моделі соціального замовлення

Кожному з виділених рівнів проектування змісту відповідає той чи інший тип нормативної документації. Найважливішим документом, що фіксує зміст освіти на рівні загальнотеоретичної уяви, є навчальний план, який встановлює склад предметів, що вивчаються у конкретному ВНЗ, їх розподіл за роками навчання, річний та недільний розподіл кількості часу, що відводиться на кожен із них та розкриває структуру навчального року. Інтерпретація педагогічної моделі соціального замовлення виступає теоретичною основою формування навчального плану та сприяє подоланню тенденції щодо вузькопрофільної направленості підготовки спеціаліста й формуванню у студентів широкого й системного уявлення щодо фундаментальних закономірностей розвитку його професійної діяльності. А саме в предметній структурі навчальних планів знаходить своє найбільш повне відображення системність сучасного наукового знання. Проте в цій же структурі приховується небезпека формування у курсантів стійкого й односторонньо-аналітичного дослідження дійсності, коли конкретне й найважливіше ціле затуляється в їх свідомості сукупністю *непов'язаних між собою* практичних чи наукових абстракцій. Тому нині у прак-

тиці викладацької роботи низка ВНЗ, зокрема й у навчальних закладах ОВС, з'явилися спроби вже у плануванні всього процесу підготовки виділити провідні, стержневі навчальні дисципліни, навколо яких групуються всі інші. Такою дисципліною в ОВС є теорія ризику. Таким чином, на основну предметну структуру навчального плану правових наук накладається структура комплексного вивчення відповідної сфери дисциплін (про громадську безпеку, порядок та ризик і безпеку) професійної діяльності. Отже, навчальний план підготовки за спеціальністю “Правознавство” виступає як найважливіший нормативний документ, що регулює не тільки добір і конструювання змісту освіти, але й сам процес підготовки. Причому план відбиває певну педагогічну концепцію вищої спеціальної освіти.

Свою конкретизацію навчальний план отримує на другому рівні проектування змісту – рівні навчальних предметів, склад, зміст, мета та функції яких відображаються в навчальних програмах. Навчальний предмет являє собою педагогічно адаптовану сукупність знань й умінь, що відображають певну область дійсності та дій щодо засвоєння та використання цих знань і вмінь у навчальному процесі. Тобто навчальний предмет є одним із головних засобів реалізації змісту навчання, що поєднує у своїй системі зміст, який підлягає засвоєнню, із засобами засвоєння. Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що *дидактична модель* навчального предмета структурно містить два блоки: основний, до якого вміщено той зміст, для якого навчальний предмет введено до навчального плану підготовки спеціаліста (магістра), та блок *засобів* або процесуальний блок, що забезпечує засвоєння знань, формування різноманітних умінь, розвиток і виховання особистості студента.

Програма виконує, як правило, дві основні функції: *по-перше*, як засіб опису змісту освіти на рівні навчального предмета, *по-друге*, як другий найважливіший нормативний документ для навчального процесу. У своїй першій функції програма виступає тільки у сукупності з програмами інших навчальних предметів, які системно охоплюють зміст освіти у його дійсній цілісності. Звідси слідує одна з найважливіших дидактичних вимог: робота над окремою програмою може вестися лише за умови чітко визначеного місця, ролі та функції кон-

кретного навчального предмета у структурі всього навчального плану та постійного обліку міждисциплінарного контексту. Комплексна, тим паче системна, розробка програмного забезпечення навчального плану стає умовою успішного створення програми кожного конкретного навчального предмета. У багатьох випадках організація такої роботи має перешкоди та труднощі. Тому більш звичною є внутрішня, а не *міжпредметна спрямованість* укладачів програм за тими чи іншими навчальними предметами. У подоланні такої орієнтації містяться суттєві резерви удосконалення навчального процесу, оскільки в центрі уваги під час складання навчальних програм перебувають системні *міжпредметні зв'язки*. Вказаний підхід збагачує реалізацію другої найважливішої функції програми – бути нормативним, керівним документом, що визначає як діяльність викладачів, так і навчальну діяльність студентів, слухачів.

Відтак, будь-яка програма має відповідати певним основним дидактичним вимогам: *повноті*, під якою розуміють включення у її зміст характеристик всіх основних елементів змісту освіти стосовно конкретного навчального предмета з виявленням їх зв'язків і залежностей, що зумовлюється самим призначенням програми як засобу фіксації запроєктованого змісту освіти та конкретності. Під конкретністю розуміємо принципове розкриття основних шляхів, що забезпечують реалізацію цього змісту безпосередньо в педагогічному процесі. У разі повноцінного обліку цих вимог можливо говорити про *інструментальність* програми як найважливішу її характеристику. На нашу думку, доцільно зазначити ще одну дидактичну вимогу, дотримання якої підвищує якість методичного забезпечення навчального процесу: навчальна програма повинна мати процесуальний характер – розкривати зміст освіти в єдності з процесом навчання. У результаті у програмі має з'явитись характеристика послідовності етапів засвоєння елементів змісту освіти щодо досягнення конкретних цілей освіти, що певною мірою дає можливість розкривати специфічні для певного змісту методи й організаційні форми та засоби навчання. У системі вищої спеціальної освіти реалізація цієї вимоги здійснюється через побудову робочих програм навчальних дисциплін і створення навчально-методичних комплексів дисциплін.

Знання та творче застосування законів і принципів логіки є обов'язковою умовою правильної постановки викладання всіх юридичних наук, зокрема наук про громадську безпеку, ризик і небезпеку.

Спроба знайти обґрунтоване, правильне рішення вже після виникнення екстремальної ситуації приречена на невдачу, що лише посилить небезпеку. Не можна навчити працівника ОВС уникати небезпеки лише практичними методами, ігноруючи теоретичні моделі, підходи, алгоритми.

Міждисциплінарні зв'язки слід розглядати як певну узгодженість навчальних програм, зумовлених системою вказаних наук, а також дидактичними цілями.

Зміст освіти тотожний змісту організаційних форм навчально-виховного процесу: зміст лекцій, семінарських занять, практикумів, підручників і посібників може так і не стати змістом діяльності курсанта, слухача, студента.

Суперечності в педагогічному процесі виникають внаслідок невідповідності між застарілими педагогічними поглядами, переконаннями, організаційно-методичними рішеннями педагогічних ситуацій, новими концепціями, методами, чинниками виховання та навчання курсантів і слухачів. Розв'язання суперечностей – головна рушійна сила розвитку та вдосконалення педагогічного процесу.

Список використаних джерел

1. Возник М.В., Шиян В.Д. Дослідження впливу міжпредметних зв'язків на методику та дидактику викладання дисциплін про ризик та безпеки // Безпека життєдіяльності: Тези доповідей Міжнар. наук.-метод. конф. – К.: НАУ, 2007.

2. Кобиляцький І.І. Методи навчально-виховної роботи. – Львів.: Світ, 1970.

3. Ключевский В.С. Воспоминания о студенческой жизни. – М., 1899.

4. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Мир, 1979.

Стаття надійшла до друку 04.05.2007.

Методологічні проблеми науки

УДК 347.211

Валерій Котляр –

кандидат фізико-математичних наук, доцент, начальник лабораторії проблем управління Академії управління МВС

РЕФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ: ОЦІНЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЙОГО КЛЮЧОВИЙ МОМЕНТ

Проаналізовано системи оцінювання результатів наукової діяльності та проблеми їх створення в руслі реформування наукової сфери України, обґрунтовано формування таких систем на основі рейтингових показників обсягу, рівня та якості наукового продукту.

The systems of evaluation of the results of scientific research and the problems of creating them in the process of reforms in the scientific sphere of Ukraine has been analysed, simultaneously the formation of such systems at the base of rate indexes, of volume, quality and quantity of scientific product has been founded too.

Ключові слова: оцінювання діяльності, рейтингова система, імпакт-фактор, індекс цитування, реформування наукової сфери.

У системі МВС України наука має вагоме представництво: дві спеціалізовані наукові організації (Державний науково-дослідний інститут МВС України та Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України), а також 33 наукові підрозділи в структурі вищих навчальних закладів МВС України (центри, групи, лабораторії). Такий потужний науковий потенціал повинен бути ефективним інструментом на шляху реформування ОВС України, а тому потребує постійного вдосконалення. Останнє неможливо без стимулюючих чинників, чіткої стратегії розвитку і стрункої системи оцінювання результатів діяльності.

Ефективне оцінювання у науковій сфері полягає, по-перше, у функції контролю, по-друге, у виявленні можливостей удосконалю-

вання, внутрішнього розвитку і, нарешті, в інструменті управління, підтримання відповідних рішень та допомоги у формуванні або розвитку стратегій наукових організацій.

Складність оцінювання результатів у сфері наукової і науково-технічної діяльності полягає в особливостях наукового продукту через здебільшого його недетерміновану кінцеву форму та відсутність чіткої залежності між витратами та характером отриманих результатів. Спроба побудувати “ідеальну систему оцінювання наукової праці”, формалізувати складний творчий процес наукового пошуку не призвела сьогодні до суттєвих досягнень, які б задовольнили фахівців [1].

У міжнародній практиці діяльність наукових організацій і вчених насамперед оцінюється через публікаційну активність та патентно-ліцензійну роботу. Оцінювання за результатами такої діяльності є загальноновизнаним і її результати можна вважати *основним науковим продуктом* як вчених, так і наукових організацій (науково-дослідних лабораторій, інститутів, наукових шкіл, тимчасових творчих колективів тощо). Уся інша діяльність – допоміжна. Такий підхід відображено також у Наказі Міністерства освіти і науки України “Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів” від 7 серпня 2002 року № 450 [2]. У переліках за результатами основних видів наукової роботи чітко виділено основну та допоміжну діяльність. До основної належать закінчені планові наукові дослідження, що містять:

- науково-технічний звіт (переданий до публічного фонду або депонований);
- захищена дисертація (докторська чи кандидатська);
- монографія;
- підручник, навчальний посібник, словник, довідник;
- наукова стаття в журналах, реферованих виданнях, інших виданнях;
- заявка на видачу охоронних документів;
- тези доповіді на конференціях, симпозіумах, семінарах (міжнародних, вітчизняних тощо).

До допоміжної діяльності належать:

- рецензування монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників, дисертацій, авторефератів, наукових статей, наукових проєктів, тематичних планів тощо;
- доопрацювання для перевидання монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників;
- керівництво науковою роботою студентів з підготовкою наукової статті, заявки на видачу охоронних документів, роботи на конкурс, доповіді на конференцію.

Таким чином, в основі будь-якої системи оцінювання лежить науковий продукт, його якість та кількість, і тільки через них оцінюється ефективність наукової організації як з точки зору функціонування, так і її структури, а також безпосередньо рівень науковця.

Оцінювання за рейтингом. Для формування ефективного оцінювання в науковій сфері потрібна певна система узагальнюючих показників, яка б дозволяла порівнювати наукові організації та науковців за результатами їхньої діяльності. Для цього необхідна загальноприйнята кваліфікаційна шкала з відображенням переліку основного та допоміжного наукового продукту та відповідної їх значущості. Такі узагальнюючі показники прийнято називати *рейтингом*.

Побудова узагальнюючих показників (рейтингів) потребує особливої обережності в науці. У численних дослідженнях констатується: формальні оцінки наукової діяльності завжди будуть мати низку суттєвих обмежень.

Відмітимо недоліки, характерні для більшості систем оцінювання, та обставини, що їх спричиняють.

По-перше, усі рейтингові системи оцінювання за усієї різноманітності мають певні спільні риси. Загальна схема побудови рейтингової системи оцінювання проста і полягає у визначенні найбільш пріоритетних напрямів наукової діяльності, а, відтак, і її результатів; ранжування таких за системою експертно встановлених балів; визначення загального рейтингу методом адитивної згортки (шляхом підсумовування результатів праці з урахуванням вагових коефіцієнтів – експертно визначених балів).

Різні групи експертів по-різному визначають як напрями наукової діяльності, так і їх значущість, а отже – відповідні вагові коефіцієнти (бали). Отже, рейтингові системи можуть відрізнятись досить суттєво. Для прикладу можна порівняти системи, впроваджені в Академії управління МВС та у Вінницькому національному технічному університеті [3; 4, 29–32].

Зрозуміло, що порівняльна функція в оцінюванні реалізується лише за умови створення єдиних кваліфікаційних вимог.

По-друге, науковий продукт, як і будь-який інший, необхідно оцінювати з боку його обсягу, якості, суспільної значущості, а також витрат, пов'язаних з його “виробництвом”. Системи оцінювання результатів діяльності науковців і організацій (лабораторій, інститутів) відрізняються тим, що використовують зазначені показники різною мірою. *Якість наукового продукту (тобто те, заради чого він і створюється) важко спрогнозувати і оцінити.* Тому здебільшого чинять простіше – якість оцінюють через обсяг. Чим більші “валові” показники, тим краще працював науковець. Будь-яка рейтингова система використовує більш-менш повно лише показники обсягу і з них, на жаль, здебільшого ординарні показники. Часом вони є вирішальним чинником матеріального стимулювання продуктивної роботи наукових співробітників. У найпростішій формі це відбувається стимулюванням активності публікації статей. Такого типу системи існують у Китаї, Південній Кореї, Бразилії, деяких східноєвропейських країнах, на пострадянському просторі. Так, в Україні кількість публікацій визначається щорічно на основі використання валових даних форми № 3 – “Наука” державної статистичної звітності. Крім того, щоквартально у паспортах бюджетних програм зазначаються показники використання коштів на виконання бюджетної програми, що співвідносяться з показниками витрат, кінцевого продукту (зокрема, публікацій) та показниками ефективності (але все – на основі “валу” без урахування якості наукового продукту) [5].

Відтак виникають суттєві проблеми. Так, значущі монографії та статті, що пройшли незалежне рецензування і надруковані науковими видавництвами, “підсумовуються” з публікаціями компілятивного характеру, надрукованими у видавництвах, продукція яких не має між-

народного кваліфікаційного коду. Крім того, об'єднуються показники основної та допоміжної діяльності. У такій ситуації сума балів за другорядні роботи (приміром, рецензування) може перевищити бали за статті у фахових виданнях. Інша проблема – подвійний обрахунок кількості публікацій вчених у тих установах, де частина наукових співробітників займається науковою діяльністю за сумісництвом.

Оцінювання результатів наукової діяльності через “вал” неприпустимо так само, як картину неможливо оцінити за вагою витраченої фарби.

По-третє, деякі рейтингові системи враховують показники обсягу, якості, і навіть суспільної значущості з витратами. Але вони не можуть об'єднуватись, оскільки мають принципово відмінну природу зі складною немонотонною і, найголовніше, взаємозалежною поведінкою. Наприклад, починаючи з деякого рівня, зростання продуктивності праці науковця призведе до зниження якості його результатів. Проте, ігноруючи зазначені факти, така рейтингова система формується як монотонно зростаюча: чим більший рейтинг, тим вищий статус науковця (принцип максимальності в оцінюванні). При такому змішуванні показників виникає ефект вирівнювання рейтингів для великої маси наукових співробітників та організацій, адже хиби в діяльності можна компенсувати “валом” низькоякісного наукового продукту або другорядних робіт. Тому нерідко в умовах таких систем оцінювання вчені з кількома якісно відпрацьованими дослідженнями мають нижчий рейтинг, ніж їхні більш “прудкі” колеги.

Навіть ординарні рейтингові системи (на основі “валу”) не завдають науці такої шкоди, як змішані, оскільки вони суперечать основним внутрішнім властивостям наукової та творчої праці та результату цієї праці.

Таким чином, оцінювання результатів наукової діяльності принципово не може зводитись до одновимірної рейтингової системи.

Сформулюємо деякі основні вимоги до систем оцінювання результатів наукової діяльності.

По-перше, формування загального рейтингу має відбуватись шляхом виокремлення рейтингів за основною та допоміжною науковою діяльністю, а також рейтингів, що відображають якісні та валові показники наукового продукту (якість, обсяг, суспільна

значущість тощо), причому місце в рейтингу не обов'язково свідчить про ступінь досягнення. Так, високий рейтинг за обсягом надрукованих праць може виявитись наслідком активної публікації матеріалів компілятивного характеру. Крім того, важливо пам'ятати, що ефект від застосування рейтингів з'являється на досить великих проміжках часу (3–5 років) і впродовж цього періоду його значення має бути відносно стабільним.

По-друге, рейтингові системи повинні ґрунтуватися на єдиних кваліфікаційних шкалах для наукових організацій та вчених, що працюють у тих самих сферах науки та в більш-менш схожих умовах, і тим самим слугувати для визначення орієнтирів у діяльності наукових працівників і організацій, а також для відсікання “баласту”. Підсумкові результати оцінювання для визначення лідерів або пріоритетів розвитку формуються на основі поєднання усіх рейтингових і експертних оцінок спеціальними методами класифікації.

Розглянемо більш детально, яким чином можна сформуванати рейтингові оцінки за показниками рівня (обсягу) та якості з урахуванням кваліфікації вчених.

Рейтингова система оцінювання за показниками рівня. Показники рівня – це насамперед показники кількості публікацій та загального їх обсягу (в друкованих аркушах) – для вченого та ті самі показники в середньому на одного працівника – для організацій (рис. 1). Найбільш об'єктивним серед показників рівня сьогодні вважається інтегральний показник кількості праць вченого із урахуванням імпаکت-фактора (далі – ІФ) видань, де вони надруковані, так званий показник рівня наукової діяльності (далі – ПРНД).

Імпакт-фактор журналу (впроваджений у 60-х роках минулого століття) – спеціальний бібліографічний показник, що поновлюється щорічно як відношення кількості посилань на статті, опубліковані в журналі за два попередні роки, до загальної кількості статей, опублікованих у цьому самому виданні за вказаний період. ІФ досить об'єктивний показник, адже обчислюється без втручання людини на основі комп'ютерних технологій у величезному файлоховищі Інституту наукової інформації (ISI, Філадельфія, Пенсильванія, США // www.isinet.com) за майже 6 000 реферованих журналів.

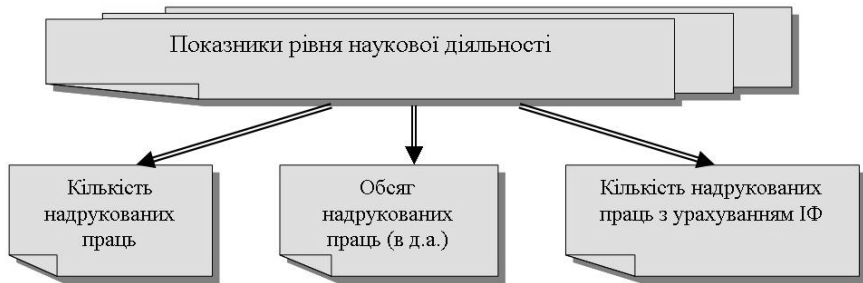

Рис. 1. Види показників, за якими оцінюється рівень наукової діяльності вченого
Методику розрахунку ІФ пояснимо на прикладі (табл. 1).

Таблиця 1

**Обчислення імпакт-фактора журналу “Правова інформатика”
за 2006–2007 рр. (умовні дані)**

Період дослідження	2006 рік (№№ 1–4)	2007 рік (№№ 1–4)	Усього
Кількість надрукованих праць (КП)	60	60	120
Кількість посилань у журналах, що відслідковуються ISI (КПЖ)	38	42	80

ІФ журналу шукаємо на основі даних, наведених у таблиці 1:

$$IF = КПЖ/КП = 80/120 \approx 0,67$$

Імпакт-фактор інтерпретується як середня кількість посилань на одну статтю, надруковану в журналі в досліджуваний період. Зрозуміло, чим вище значення ІФ, тим більшу зацікавленість викликають публікації в журналі, а тому ІФ значною мірою відображає актуальність опублікованих наукових праць, їх резонанс у наукових колах, тенденції в розвитку науки і може слугувати орієнтиром експертам для визначення пріоритетів або напрямів розвитку науки, додатковою інформацією щодо підсумків наукової діяльності.

Найкращими за ІФ вважаються такі престижні у всьому світі журнали, як “Nature” та “Lancet”. В Україні також є видання з високим імпакт-фактором, наприклад, “Кибернетика и системный анализ” (Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України) або “Проблемы управления и информатики” (Інститут космічних досліджень НАН України). Але загалом у країні немає системи визначення рейтингу

і незалежного оцінювання журналів, якщо такими не вважати намагання ВАК України встановити нормативно-правові “бар’єри” для псевдонаукової діяльності [6, 2].

На основі ІФ видання можна визначити ПРНД науковця за такою схемою.

Нехай A_i – ІФ i -го видання, x_i – кількість праць, надрукованих вченим в i -му виданні. Тоді $ПРНД = \sum x_i A_i / \sum x_i$.

Наприклад, після попередніх розрахунків, проведених за умовними даними таблиці 2, ПРНД вченого визначатиметься так: $ПРНД = 12,4 / 11 \approx 1,13$. ПРНД легко інтерпретується як середній ІФ видань, де надруковані праці вченого.

Таблиця 2

Персональні дані науковця про публікаційну діяльність у 2006–2007 рр.

Журнали з переліку ВАК	Правова інформатика	Науковий вісник КНУВС	Міліція України (додаток)	Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України	Бюлетень КІВС	Усього
ІФ видання	1,5	0,9	2,1	0,4	0,6	
Кількість праць (КП)	4	3	1	1	2	11
ІФ*КП	6	2,7	2,1	0,4	1,2	12,4

На жаль, у більшості вітчизняних систем оцінювання наукової діяльності ПРНД з урахуванням ІФ не використовується взагалі. У НАН України та в більшості галузевих академій система показників оцінювання діяльності наукових установ та їх структурних підрозділів тільки розробляється.

Рейтингова система оцінювання за показниками якості. Однією з найважливіших вимог до наукового продукту є його відповідність ustalеним вимогам. Ступінь відхилення від планових або очікуваних показників, реальних потреб або нормативно встановлених стандартів традиційно пов’язують з поняттям якості. Якісні характеристики – найбільш проблемний сегмент оцінювання в науці.

Вимоги до наукового продукту реалізуються через систему нормативно-правових актів – законів, державних стандартів, наказів, розпоряджень тощо, а також опосередковано через суспільний контроль. Показник якості – це показник ступеня відповідності реального наукового продукту його очікуваній формі. Критерій якості – це показник якості продукту та відповідна стандартизована шкала якості.

Рівень якості наукового продукту безпосередньо визначається через експертне оцінювання та опосередковано через систему формалізованих показників (думка наукової громадськості) – міжнародних індексів цитування (імпакт-фактор, індекс “негайного цитування” та період “півжиття” статті) або індексів актуальності (рис. 2) [7, 57–67]. Ці способи досить широко використовуються у світі. Достатньо для першого згадати Нобелівський комітет або вчені ради вищих навчальних закладів, для другого – надання грантів вченим та колективам науковців на основі персональних імпакт-факторів.

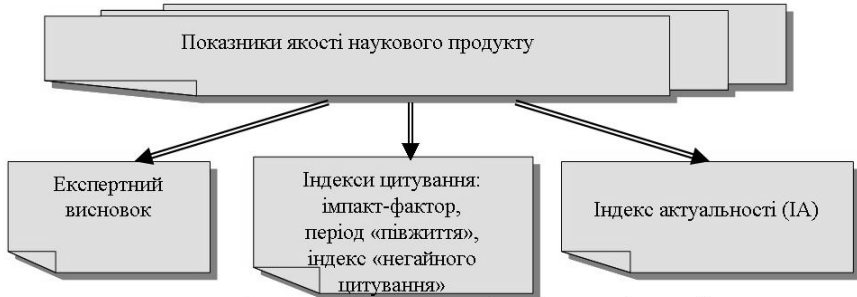

Рис. 2. Види показників, за якими оцінюється якість наукової діяльності вченого

Експертне оцінювання якості наукового продукту починається з редколегії видання, яка надалі визначає (або повинна визначати) авторитетних рецензентів, організовує сам процес рецензування, його фаховість та об’єктивність. Рецензування у більшості видань сьогодні надто формальне, думка експертів у кінцевому продукті (стаття, науковий звіт) практично не відображена, а тому узагальнену безпосередню оцінку якості провести неможливо. Продуктивний вихід з цього становища вбачається у ще більшій формалізації одночасно з оприлюдненням думки експерта. Основою для такої формалізації є вимоги ВАК України до наукових робіт [6]. Рецензія-анкета рецензентів, а також розгляд наукової праці на засіданні експертної або

наукової ради установи, де вона виконувалася (засідання кафедри, лабораторії, відділу), дозволить фахівцям визначитися щодо ступеня якості такої праці, а редколегії видання узагальнити їх думку (зразок 1 додатку).

Такий узагальнений висновок експертів можна оприлюднити у реквізитах статті, наприклад, за зразком 2.

Зразок 2

<p>УДК 342 А ○○○○● Р. МЕЛЬНИК, кандидат юридичних наук, начальник науково-дослідної лабораторії Харківського національного університету внутрішніх справ ОНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ</p>

Показник якості наукової діяльності (далі – ПЯНД) науковця визначається паралельно з ПРНД за такою схемою. Нехай B_i – якість i -ї друкованої праці науковця за узагальненою думкою експертів, оприлюдненою у відповідному виданні, n – кількість його друкованих праць у звітному періоді. Тоді $ПЯНД = \sum B_i / n$ й інтерпретується як середня якість наукових праць.

У табл. 3 наведено приклад розрахунків, за якими $ПЯНД = 36 / 11 \approx 3,27$.

Таблиця 3

Персональні дані про якість друкованих праць науковця у 2006–2007 рр.

Надруковані праці № з/п	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Всього	Середнє значення
Експертна оцінка якості	3	4	3	2	3	4	3	4	4	3	3	36	3,27

Думка наукової громадськості щодо якості наукового продукту реалізується через систему формалізованих показників. Найпоширеніший з них – індекс цитування (персональний ІФ науковця) – визначається за такою самою схемою, що й імпаکت-фактор журналу, але за більш тривалий термін (як правило 5 років).

Таблиця 4

**Обчислення персонального імпакт-фактора науковця
за 2003–2007 рр. (умовні дані)**

Період дослідження (рік)	2003	2004	2005	2006	2007	Усього
Кількість надрукованих праць (КП) в реферованих журналах, що відслідковуються ISI	7	5	9	6	8	35
Кількість посилань на надруковані праці в журналах, що відслідковуються ISI (КПЖ)	4	3	6	7	5	25

Після розрахунків, наданих у табл. 4, персональний ІФ (далі – ПІФ) науковця визначатиметься так: $ПІФ = КПЖ/КП = 25 / 35 \approx 0,71$. ПІФ інтерпретується як середня кількість посилань на одну статтю науковця в реферованих журналах, що відслідковуються ISI. Інший напрям оцінювання якості наукового продукту громадськістю – індекс актуальності (далі – ІА) – визначається за усередненою за статтями науковця кількістю “скачувань” у спеціалізованих файлоховищах мережі Інтернет. ІА, як і ПІФ, обчислюється за останні 5 років.

Таблиця 5

**Обчислення індексу актуальності науковця
за 2003–2007 рр. (умовні дані)**

Період дослідження (рік)	2003	2004	2005	2006	2007	Усього
Кількість надрукованих праць (КП) в реферованих журналах, що відслідковуються ISI або національними файлоховищами	7	5	9	6	8	35
Кількість “скачувань” наукових праць з національного або ISI файлоховища (КС)	11	10	18	26	35	100

За даними з табл. 5 ІА науковця визначатиметься так: $IA = KC / KP = 100 / 35 \approx 2,86$. ІА інтерпретується як середня кількість “скачувань” однієї статті науковця з національного або ISI файлоховища.

Зрозуміло, чим вище значення ПІФ та ІА, тим більшу зацікавленість у науковому світі виявлено до праць ученого. Проте необхідно підкреслити, що ці показники лише опосередковано характеризують якість наукового продукту і слугують додатковою інформацією до загальної експертної оцінки (ПЯНД).

Реформування наукової сфери України. Зважаючи на певну ізоляцію вітчизняної науки, вкрай актуальне створення такої системи оцінювання наукової діяльності в Україні, яка б відповідала зазначеним вище вимогам. Так, Постановою Президії Національної академії наук України “Про пропозиції Комісії з питань подальшого підвищення ефективності діяльності НАН України” від 30 листопада 2005 року № 254 передбачено запровадити рейтингову (порівняльну) систему оцінки діяльності наукових установ з метою оптимізації мережі наукових установ, введення відповідних принципів фінансування тощо; розробити систему показників оцінки діяльності наукових установ та їх структурних підрозділів з метою комплексної оцінки роботи установи та оптимізації її структури [8].

На зборах Всеукраїнської асоціації “За європейські цінності в науці” були прийняті “Пропозиції до проекту “Концепції розвитку наукової сфери України”, в яких зазначено: ознайомлення з проектом Концепції розвитку наукової сфери України, розробленої робочою групою при Президенті України, показує, що запропоновані в ній заходи без впровадження системи сучасних світових критеріїв оцінки *рівня та якості результатів науково-дослідних робіт* та без прив’язки принципів розподілу коштів до цих критеріїв не приведуть до принципового підвищення рівня нашої науки. Ці заходи лише законсервують теперішній *провінційний рівень нашої науки* [9].

Основна проблема реформування наукової сфери полягає у виборі стратегії, який багато в чому визначається розумінням ролі науки в сучасному світі [10]. Науці часто приписують утилітарну функцію (продуктивна сила, галузь народного господарства, джерело нових технологій). З іншого боку, її розглядають і як складову частину куль-

тури людства, а іноді і як спосіб задоволення індивідуальної цікавості за державний кошт. Не дискутуючи, приєднуємось до думки, що наука – це особливий вид діяльності, що полягає в збиранні, аналізі, *створенні нової* і передаванні наступним поколінням інформації, що сприяє розвитку людини, держави, цивілізації. Отже, реформування наукової сфери – найвідповідальніше завдання державного управління України. Планується, що зазначений процес відбуватиметься у кілька етапів [9].

На першому етапі (1–2 роки) перехідного періоду реформування необхідно вирішити проблему кількості та якості персоналу реформованої НАН України, інших наукових організацій міністерств та відомств.

1. Вона має вирішуватися відповідно до загальноприйнятої міжнародної практики на підставі аналізу наукової продукції кожного науковця (зрозуміло, за винятком початківців) за останні 10 років (як варіант – 15 років). Головним інтегральним критерієм оцінювання праці науковця має бути кількість його праць із урахуванням відповідних імпаکت-факторів, публікацій у журналах з переліку Інституту наукової інформації, монографій, виданих у провідних наукових видавництвах світу (“Springer-Verlag”, “Academic Press”, “Oxford University”, “Elsevier”, “Наука” тощо) та кількість цитувань його праць науковим світовим загалом.

2. Оскільки абсолютній більшості наукових журналів України не присвоєно жодного імпаکت-фактора, то для врахування публікацій у них необхідно кожному надати це значення на рівні 50 % найнижчого серед світових наукових журналів відповідної спеціалізації.

3. Наголосимо, що порівнювати отримані інтегральні дані можна тільки в межах однієї й тієї самої науки і тільки в межах того самого адміністративного статусу. Підкреслимо, що вся інша науково-педагогічна та науково-організаційна діяльність повинні бути лише допоміжним критерієм оцінювання роботи наукової організації та конкретного науковця. Такий підхід дозволить отримати об’єктивну оцінку наукового рівня десятків тисяч докторів та кандидатів наук нашої держави. Для молодих науковців, які працюють в науково-дослідних установах менше п’яти років, вищезазначені критерії повинні бути модифіковані.

Напрями формування систем оцінювання наукової діяльності, запропоновані в Концепції, загалом узгоджуються і з нашими пропозиціями, і з думками багатьох вітчизняних дослідників [11; 12, 71–82]. Цікаво проаналізувати шляхи вирішення проблем оцінювання діяльності в Російській академії наук, що обумовлено, по-перше, досить ґрунтовним і повним відображенням у створених нашими сусідами методиках рівня результатів наукової діяльності і, по-друге, схожістю організаційних структур, умов та проблем, у яких існують наукові установи. Принципова структура російської методики відображена в наказі “Про затвердження видів, порядку й умов застосування стимулюючих виплат, що забезпечують підвищення результативності діяльності наукових працівників і керівників наукових установ і наукових працівників наукових центрів Російської академії наук” за № 273/745/68 [13]. Згідно з розділом II цього наказу визначення індивідуальних показників рівня наукової діяльності наукових працівників здійснюється за сумою балів, нарахованих за конкретні результати за такими позиціями: публікації в періодичних журналах, що рецензуються; монографії і підручники; участь у конференціях; розробка науково-навчальних курсів; патенти; керівництво здобувачами наукового ступеня і дипломниками; цитування.

Указана методика широко обговорювалась науковцями Росії на інтернет-форумах, конференціях, засіданнях круглих столів тощо, зокрема на експертному каналі “Відкрита економіка”, VIII Міжнародній науковій конференції “Модернізація економіки і суспільний розвиток” (секція “Інтеграція оцінювання в державне і корпоративне управління”), Круглому столі “Механізми і критерії оцінки діяльності наукової установи” (Національний інформаційний центр з інформатики та інновацій) [14; 16].

Можна дійти висновку, що російська методика – типова бально-рейтингова система, яка до певної міри вдало відображає рівень наукової діяльності і жодним чином – її якість. У складній організаційній системі з високою бюрократизацією це неодмінно призведе до “диктатури валу”.

На наше переконання, система оцінювання результатів діяльності науковців та наукових організацій повинна складатись з двох напрямів:

- оцінювання за показниками рівня наукової діяльності (ПРНД);
- оцінювання за показниками якості наукової діяльності (ПЯНД) з урахуванням також ППФ та ІА.

Функціонально поведінка ПРНД та ПЯНД суттєво відрізняється. ПРНД, що відображає науковий “вал”, для певної категорії науковців має в середньому стабільне значення. Зростання або спадання відбувається, як правило, за умов переміщення з одної категорії в іншу (наприклад, у разі захисту кандидатської або докторської дисертації, якщо вичерпано науковий напрям тощо). На відміну від ПРНД якість наукового продукту (тобто ПЯНД) для будь-якої категорії науковців та наукових установ повинна бути якомога вищою.

Проблемним моментом у визначенні ПРНД та ПЯНД є відсутність для значної кількості вітчизняних журналів індексу цитування. Сьогодні вкрай необхідно розробити та впровадити таку систему на всеукраїнському рівні, яку можна було б використовувати паралельно з ІФ ISI. Правила визначення й врахування імпаکت-фактора повинна патронувати НАН України за погодженням із Міністерством освіти і науки України. Оскільки навіть внутрішні фахові видання мало доступні широкому науковому загалу, на базі Українського інституту науково-технічної та економічної інформації (УІНТЕІ) необхідно створити Національний науково-інформаційний ресурс за окремими напрямками (у сфері державного управління, юридичних наук тощо), де оприлюднювати наукові праці та формувати відповідні оцінювальні показники.

Аналіз наявних систем оцінювання наукової діяльності свідчить: сьогодні бракує такої системи оцінювання, яка б задовольняла фахівців та стимулювала б розвиток науки. Формування новітніх систем повинно вестись через: оцінювання наукового продукту з виділенням та нормативним закріпленням основного та допоміжного продукту, побудову рейтингу з урахуванням єдиних кваліфікаційних вимог та експертно встановлених вагових коефіцієнтів (балів) щодо значущості наукового продукту за окремими характеристиками обсягу, рівня та якості (ПРНД, ПЯНД, ППФ та ІА), створення національних та міжнародних науково-інформаційних ресурсів з реєстрацією, розповсюдженням, об'єктивним аналізом наукового продукту в

окремих областях науки. Такі системи оцінювання результатів наукової діяльності будуть не лише визначати рівень ефективності діяльності науковців та наукових організацій у справі підготовки науково-педагогічних кадрів та створення якісної наукової продукції, а й стимулюватимуть нормальні конкурсні механізми, слугуватимуть підґрунтям для подальшого експертного оцінювання діяльності наукових установ, зумовлять як кар'єрне зростання науковців, так і ефективність науки загалом. І від цього будуть зростати як науковий потенціал та імідж наукових установ, так і заробітна плата саме тих науковців, які працюють з максимальною віддачею.

Список використаних джерел

1. Балдин А.А. Критерии оценки эффективности научного центра коллективного пользования // Механизмы и критерии оценки деятельности научного учреждения: Материалы Круглого стола, 17 июля 2006 года. – (Национальный информационный центр по науке и инновациям). – Ел. ресурс.: <<http://www.scientific.ru/monitor/baldin140706.ppt>>.

2. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: Наказ Міністерства освіти і науки України від 7 серпня 2002 року № 450. – Ел. ресурс.: <http://www.bod.kiev.ua/zak_vo.html>.

3. Про затвердження Положення про рейтингове оцінювання діяльності науково-педагогічних та наукових працівників Академії управління МВС: Наказ Академії управління МВС від 8 листопада 2007 року № 185. – Ел. ресурс.: <http://www.aumvs.kiev.ua/norm_documents.htm>.

4. Мокін Б.І., Фокіна Ю.В. Посилення стимулюючого впливу методики визначення ефективності діяльності докторів наук та професорів ВНЗ із підготовки науково-педагогічних кадрів та створення якісної наукової продукції // Вісник ВПІ. – 2004. – № 5.

5. Про паспорти бюджетних програм: Наказ Міністерства фінансів України від 29 грудня 2002 року № 1098. – Ел. ресурс.: <http://www.bod.kiev.ua/zak_vo.html>.

6. Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України: Постанова Президії ВАК України від 15 січня 2003 року № 7-05/1 // Бюлетень ВАК України. – 2003. – № 1.

7. Егоров И.Ю. Научный потенциал Украины: некоторые количественные оценки результативности деятельности // Наука і наукознавство. – 2003. – № 1.

8. Про пропозиції Комісії з питань подальшого підвищення ефективності діяльності НАН України: Постанова президії Національної академії наук України від 30 листопада 2005 року № 254. – Ел. ресур.: <http://www.bod.kiev.ua/zak_vo.html>.

9. Матеріали зборів Всеукраїнської асоціації “За європейські цінності в науці”, 5 жовтня 2006 року. – Ел. ресур.: <<http://www.ukrnauka.org.ua/concept.htm>>.

10. Сонькин В.Д. Реформа науки: взгляд изнутри. – Ел. ресур.: <<http://www.lenta.ru/articles/2005/10/17/sicence/>>.

11. Герасименко О.О. Економічний механізм стимулювання праці у сфері наукової і науково-технічної діяльності (на прикладі вищих навчальних закладів України): Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.02 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2003.

12. Гладківська О., Лебединська О. Дослідження методів оцінки результативної діяльності наукових працівників // Правова інформатика. – 2007. – № 3(15). – С. 71–82.

13. Об утверждении видов, порядка и условий применения стимулирующих выплат, обеспечивающих повышение результативности деятельности научных работников и руководителей научных учреждений и научных работников научных центров Российской академии наук: Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации, Министерства здравоохранения и социального развития Российской Федерации, Российской академии наук от 3 ноября 2006 года № 273/745/68. – Ел. ресур.: <http://www.edu.ru/db-mon/mo/Data/d_06/m273.html>.

14. Иванов А. Импакт-фактор как показатель положения дел в российской науке (на примере геологических журналов) // Материалы форума “Бытие российской науки”. – Ел. ресур.: <<http://www.scientific.ru/monitor/monitorabout.html>>.

15. Творогова С.В. Меняя, совершенствуя, контролируя: использование методов оценки деятельности в сфере науки и технологий в России и США // Модернизация экономики и общественное развитие: Материалы VIII Междунар. научн. конф. ГУ-ВШЭ, 3–5 апреля 2007 года. – Ел. ресур.: <http://www.vorona.hse.ru/sites/infospace/podrazd/facul/facul_gosmunuprav1/DocLib3>.

16. О реализации в 2006–2008 годах пилотного проекта совершенствования системы оплаты труда научных работников и руководителей научных учреждений и научных работников научных центров Российской академии наук: Постановление Правительства Российской Федерации от 22 апреля 2006 года № 236. – Собрание законодательства Российской Федерации. – 2006.– № 18.– Ст. 2003.

Стаття надійшла до друку 11.02.2008.

Додаток
Зразок 1

РЕЦЕНЗІЯ-АНКЕТА
наукового дослідження

Мельник Р. “Оновлення системи адміністративного права України”

1. Рецензент: доктор юридичних наук Грохольський В.Л.

№ з/п	Оцінювана позиція наукового дослідження	Оцінка рецензента	Шкала оцінювання
1	Актуальність теми дослідження	7	0÷10
2	Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами	3	0÷5
3	Опрацювання проблеми	6	0÷10
4	Наукова новизна одержаних результатів	3	0÷10
5	Практичне значення одержаних результатів	3	0÷5
6	Відповідність тексту вимогам та спрямованості видання	8	0÷10
7	Загальний рівень якості	30	0÷50

2. Рецензент: кандидат юридичних наук Заросило В.І.

№ з/п	Оцінювана позиція наукового дослідження	Оцінка рецензента	Шкала оцінювання
1	Актуальність теми дослідження	8	0÷10
2	Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами	2	0÷5
3	Опрацювання проблеми	5	0÷10
4	Наукова новизна одержаних результатів	5	0÷10
5	Практичне значення одержаних результатів	4	0÷5
6	Відповідність тексту вимогам та спрямованості видання	9	0÷10
7	Загальний рівень якості	33	0÷50

3. Висновок фахівців кафедри

№ з/п	Оцінювана позиція наукового дослідження	Оцінка рецензента	Шкала оцінювання
1	Актуальність теми дослідження	9	0÷10
2	Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами	4	0÷5
3	Опрацювання проблеми	6	0÷10
4	Наукова новизна одержаних результатів	6	0÷10
5	Практичне значення одержаних результатів	4	0÷5
6	Відповідність тексту вимогам та спрямованості видання	6	0÷10
7	Загальний рівень якості	35	0÷50

4. Редколегія журналу “Правова інформатика”

Тип наукового дослідження	Шифр наукового дослідження	Оцінка якості*	Примітка
Оригінальна стаття	А	4	До друку

А – оригінальна стаття; В – оглядова стаття; С – монографія тощо.

* Визначається як середня за думкою не менш як двох рецензентів і висновком наукової організації (за п'ятибальною системою).

Редакційна колегія

Вісника Академії управління МВС запрошує до співпраці

Вимоги до оформлення рукописів наукових статей:

1. Рукопис статті подається у друкованому й електронному форматах. Текст друкується через 1,5 комп'ютерних інтервала, шрифтом Times New Roman 14 pt, обсягом 0,5 авторських аркуша (орієнтовно 10 сторінок формату А4), програмний редактор Microsoft Word 6.0–7.0.

2. Електронні варіанти малюнків і таблиць подаються окремими файлами у форматі А5.

3. У правому верхньому куті титульної сторінки рукопису зазначаються повністю ім'я та прізвище автора (співавторів), науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, контактний телефон, електронна адреса автора.

На початку статті необхідно вказати індекс УДК.

4. Рукописи подаються українською (російською) мовою.

5. Анотації (5–6 друкованих рядків) і ключові слова (6–10 слів) мають бути українською, російською та англійською мовами. Обсяг анотації має становити не менше 500 знаків (з пробілами).

6. Нумерація посилань – наскрізна (у квадратних дужках по тексту, в порядку їх появи у списку використаних джерел).

7. Рукопис має бути підписаний і датований автором (співавторами).

8. Автор відповідає за точність цитованого в рукописі тексту.

9. Наукова стаття має містити необхідні елементи, які визначено Постановою Президії ВАК України “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України” від 15.01.2003 № 7–05/1:

 постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

 аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор;

 виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття;

 формулювання цілей статті (постановка завдання);

 виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів;

 висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

10. Наприкінці рукопису подається список використаних джерел з 10–15 найменувань.

11. У разі посилання на нормативно-правовий акт наводиться його офіційна назва та вказується джерело, де він опублікований.

12. До статті необхідно додати відповідно оформлений витяг із протоколу засідання наукового (науково-педагогічного) підрозділу (установи) про рекомендацію до друку, дві завірені рецензії (пункт 12 не поширюється на докторів наук).

Над випуском працювали:

Редагування: Сергій Онищенко, Наталія Зволінська, Оксана Кожухар

Комп'ютерна верстка: Наталія Зволінська

Підписано до друку 28.07.2008. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 10. Обл.-вид. 10,75. Наклад 300.

Замовл. № 217. Надруковано в “МП Леся”.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
серія ДК № 892 від 08.04.2002.

03148, Київ, а/с115. Тел.: (050) 469 7485, (044) 407 6197

E-mail: lesya@ukrpost.net